

SVERIGES RUNINSKRIFTER

UTGIVNA AV

KUNGL. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

ÅTTONDE BANDET

UPPLANDS RUNINSKRIFTER

GRANSKADE OCH TOLKADE

AV

ELIAS WESSÉN OCH SVEN B. F. JANSSON

TREDJE DELEN

FÖRSTA HÄFTET

BRO HÄRAD, HÅBO HÄRAD,
TRÖGDS HÄRAD

UPPSALA 1949

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

ARBETET UTGIVES MED ANSLAG
UR HUMANISTISKA FONDEN

S. 1—200 äro författade av E. Wessén, s. 201—312 av S. B. F. Jansson
Fotografierna för Pl. 1—44 (U 689) äro tagna av Iwar Anderson och
för Pl. 47 (U 693)—57, 59—84 av N. Lagergren. U 690 och 691 (Pl.
44, 45) ha fotograferats av Harry Widestam, U 692 (Pl. 46, 47) och
U 717 (Pl. 58) av Gunnar af Geijerstam.

Bro härad.

Socknar: Stockholms-Näs, V. Ryd, Bro, Lossa.

Bro härad utgör södra delen av halvön mellan Björkfjärden och Skarven. Det är på tre sidor omgivet av Mälarens vatten och vikar och hade under forntiden goda förbindelser framför allt söderut (Färentuna hd) och västerut (Trögd). Vidsträckta skogar skilde det däremot från de närmaste huvudbygderna i norr (Håbo hd) och i öster (Sollentuna hd). Häradet hörde under medeltiden till Attundaland, vars sydvästligaste spets det utgjorde, men det hade otvivelaktigt ett synnerligen centralt och förmånligt läge på gränsen mellan de tre folklanden — Tiundaland i norr, Fjädrundaland med Trögd i väster — och nära viktiga farleder från öster och söder mot inlandsbygderna i norr (Sigtuna—Uppsala) och väster. Bebyggelsen var i äldre tid tätast på de öppna slätterna kring Bro kyrka och V. Ryds kyrka. De flesta runfynden ligga också i dessa trakter. På större avstånd ligga endast ett fåtal: två på Stäkesön och två vid Torsätra nära Skarven.

De kända runristningarna i häradet äro 22. Antalet är icke särdeles stort; särskilt framträder detta vid en jämförelse med de omgivande häraderna, som samtliga äro mera runstensrika.

Av de 22 ristningarna från Bro härad äro 6 förkomna och endast kända genom äldre avbildningar och uppgifter: U 605, 606, 607, 609, 610 och 615. Av en bland dessa (U 609) finnes icke någon avbildning bevarad. Det återstår sålunda för närvarande 16 ristningar från runstens-tiden, större och mindre. En av dessa (U 621) är numera endast ett fragment men fanns ännu på 1600-talet i fullständigt skick.

Av de 22 ristningarna äro några kända endast i mycket fragmentariskt skick, nämligen U 607, 609, 610 och 619. Av dessa äro, såsom nämnt, 3 förkomna. Härtill kommer också det nyss nämnda fragmentet av U 621. Om de båda fragmenten U 619 och 621 frånräknas, finns det följaktligen inom häradet 14 någorlunda fullständigt bevarade ristningar.

Till de förkomna hör den enda ristningen inom häradet, som har varit utförd på en berg-häll: U 605.

En av ristningarna innehåller endast ett kors, inga runor: U 612.

I Johannes Bureus samlingar ingå endast 4 runinskrifter från Bro härad: U 605, 608, 617 och 621. Av alla dessa fyra finnas uppteckningar av Aschaneus. Därjämte har Bureus själv upptecknat inskrifterna på U 608 och 617. Den ena av dem, den långa inskriften på Bro-stenen (U 617), finnes upptagen redan på Bureus' runtavla 1599. Den märkliga inskriften på U 605 vid Lilla Stäket är överhuvud taget endast känd genom Aschaneus' teckning och beskrivning.

I *Ransakningarna* omtalas ytterligare 12 runstenar från detta härad: U 604, 606, 607, 611, 613, 614, 615, 618, 619, 622, 624 och 625. Och ytterligare 3 ha kommit till under Hadorphs resa hösten 1684. Sammanlagt 19 runristningar i Bro härad ha sålunda varit kända av 1600-talets fornforskning. Med undantag av den redan förkomna U 605 och den endast korsmärkta U 612 finnas de avbildade i *Bautil* (på 14 träsnitt).¹ Alla träsnitten äro signerade av tecknaren P. Helgonius, som åtföljde Hadorph på hans resa 1684.

¹ B 262—275. De båda Torsätra-stenarna (U 613 och 614) äro sammanförda på ett träsnitt B 271. Detsamma är fallet med två runstenar vid V. Ryds kyrka (U 606 och 607) på träsnittet B 273 och med två vid Bro kyrka (U 618 och 619) på träsnittet B 262.

I Liljegrens *Runurkunder* (1833) upptagas likaledes 19 nummer från Bro härad (L 312—330). Ett av dessa (L 330) beror dock endast på en osäker anteckning av Hadorph, som icke har kunnat styrkas, och bör alltså utgå. Liljegren har givetvis (L 329) upptagit den endast genom Aschaneus kända, sedan länge förstörda inskriften på Stäkesön (U 605), däremot icke den endast korsmärkta och i *Bautil* icke avbildade U 612.

Efter Hadorphs tid ha endast 3 runinskrifter blivit kända inom häradet. Ett obetydligt fragment (U 609) antecknades av O. Celsius 1728; det har sedermera förkommit. Två runstenar omtalas av R. Dybeck i *Sverikes runurkunder* såsom nyfunna: U 616 och 620.

Asker, Stockholms-Näs sn.

L 330 uppger: »Askeby. En Runsten nämnd. D. annot.» Liljegren åberopar sålunda som källa en anteckning i »D», d. v. s. J. Peringskiölds *Monumenta Sveo-Gothorum*. Sannolikt åsyftas en av J. Hadorph skriven, odaterad förteckning över återstående runstenar i Uppland (»Rester: Rst. i Upland»), d. v. s. runstenar som Hadorph ännu icke hade besökt och låtit avteckna. Förteckningen är inbunden tillsammans med de s. k. *Ransakningarna om antikviteterna 1667—84* (hs F 19 i Kungl. Biblioteket). Under Bro härad läses här:

»Näs Soehn wid lilla Hinder Stäket i ett bärg, nordan för almanna bron, västan frå almara stäk versus meridiem. vide Aschanei kladd.

Askerby — — — — 1 R.»

Varifrån Hadorph har fått denna uppgift om en runsten vid Asker by, är obekant. Den finnes icke i *Ransakningarna*. Där talas visserligen om stensättningar vid Asker, men icke om någon runsten. Den är icke heller omtalad i Hadorphs egen resejournal från resan i Bro härad 1684 (inbunden i Peringskiölds *Monumenta*, bd 3).

Efter L 330 upptages en runsten vid Asker även i *UFT* h. 8 (1879), s. 113: »En runsten finnes nämnd af Peringskiöld utan anförd inskrift.»

604. Stäket, Stockholms-Näs sn.

Pl. 1.

Litteratur: B 275, L 328, D 1:9. *Ransakningarna 1667—84*; J. Hadorph, *Resejournal 1684* (i Peringskiölds *Monumenta* 3); J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 212; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 2, s. 484, R 556 a s. 79; J. Fischerström, *Utkast til Beskrifning om Mälaren* (1785), s. 135 not; *UFT* h. 8 (1879), s. 112.

Äldre avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 275); Dybeck a. a.

Runstenen står i trädgården vid Stäket, i en liten plantering 11 m. Ö om allén, som leder fram till huvudbyggnaden, 125 m. N om denna, 20 m. V om stranden. Ristningsytan vetter mot V. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Fånö».

Stenen har tidigare stått vid landsvägen. Den omtalas första gången i *Ransakningarna*: »Vppå Stäkesöhn, Östan för Allmenne vägen. Straxt wedh Broo Engen och FärgeKarls Kiellan 1 stoor Runsteen.» J. Hadorph började här sin resa i Bro härad år 1684: »Anno 1684 den 7 oct. begaf iag mig på resan till Broo häradt. 1. läät iag afrijta en Runsten på Stäkes ön afslagen wid nya vägen.» Peringskiölds *Monumenta*: »Stäkes öön wid vägen» (B 275: »Stäkes ön», L 328: »Stäkesön, vid vägen»). O. Celsius, som har besökt platsen den 10 okt. 1728: »Nääs Soehn vid Nya landsvägen mitt emot Broäng Stäket tillhörig — vid pass $\frac{1}{2}$ fierding väg ifrån Stäkesfärjan en afbruten sten.» — Då Dybeck under sina antikvariska resor i slutet av 1850-talet kom till Stäket, var stenen flyttad till herrgårdens trädgård. Han meddelar: »En dal sträcker sig norrut från den vik af Görväln, vid hvilken gården Stäke ligger. Runstenen har stått i vestra dalslutningen invid landsvägen, som löper snedt öfver dalen, men är nu i Stäkes

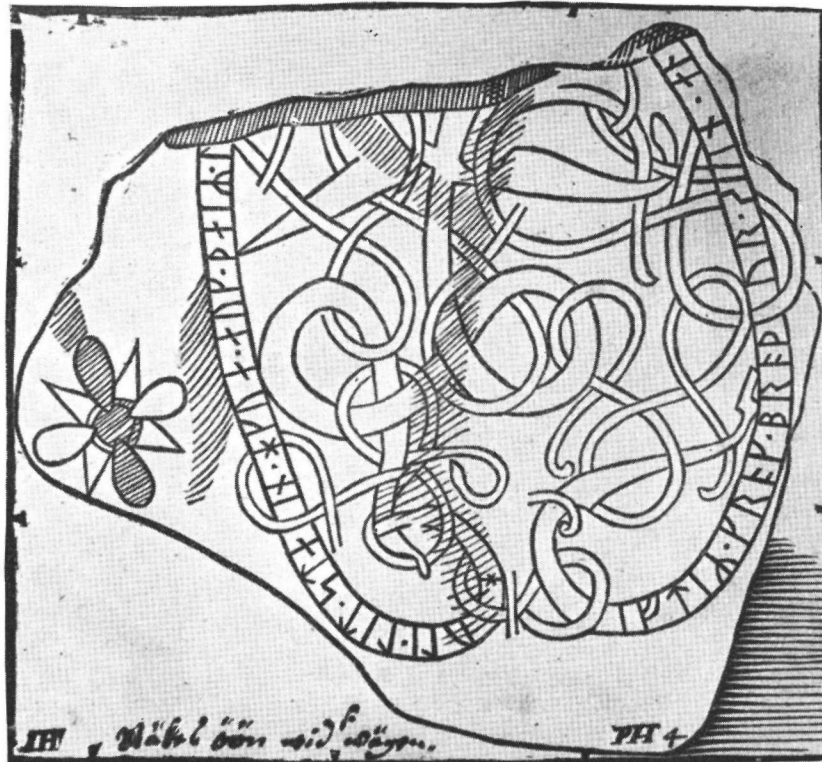

Fig. 1. U 604. Stäket, Stockholms-Näs sn. Efter B 275.

trägård. Bilaren (skogfällaren) Öberg, hvilken ofta brutit sten å Stäkesön, säger sig hafva för länge sedan sett det felande (märkligaste!) stycket af runstenen å anförda stället vid vägen, men har nu icke kunnat återfinna det.» *UFT* h. 8 (1879): »Stäkes trädgård . . . Runstenen har förr stått invid landsvägen.» — Stenens tidigaste kända plats har sålunda varit på östra sidan av landsvägen drygt 1 km. från Stäketbron, ungefär mitt emot utfartsvägen från Almarestäk eller något N därom.

Mörkgrå sten med ojämn yta. I stenen finnas ljusare fläckar av hårdare gryt, som ha varit mindre lämpade för ristning. Upptill är stenen avslagen, varigenom utom ornamentik även en del av inskriften har gått förlorad. Toppstycket saknades redan på 1600-talet. Ristningen är ojämnt huggen. Delvis är den djup och tydlig, men många detaljer äro ytterst grunda och svåra att bestämma. Särskilt gäller detta om ornamentiken. Ristningsytan på stenens mitt, mellan de båda inskriftsbanden, har till stor del upptagits av en vingad drake, vars huvud befunnit sig på det förkomna toppstycket. På drakens vänstra vinge finnas möjligen 4 streck, antydande vingpennor, men så svagt att det ej blivit ifyllt på fotografiet pl. 1. På den högra vingen kan ingenting spåras. Längst t. v. på stenen, utanför vänstra inskriftsbandet, har ristaren anbragt ett kors. — Höjd 1,72 m., över nuvarande markytan 1,36 m., största bredd 1,94 m.

Inskrift:

huli · lit · stain · hkua · auk · þair · - · - · - · - · - · iftir · krok · broður sin · a · - · - · -

5 10 15 20 25 30 35 40

huli let stain haggva ok þeir . . . æftir Krok, broður sinn . . .

»huli lät hugga stenen och . . . efter Krok, sin broder . . .»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början. Alla runorna i namnet 1—4 **huli** äro fullt säkra. Hst i r. 24 är tydlig; men ingen bst kan spåras. Ytan är här skadad invid brottet. Runan kan knappast ha varit **b**. Intet sk framför 25 **i**. Denna runa är icke stungen. I namnet 30—33 **krok** äro alla runorna djupt huggna och tydliga. Intet sk efter 39 **r**. Efter 43 **a** finnes endast nedre delen av en hst i behåll.

Hadorph och Helgonius (B 275): 1—4 **huli**, 24 **i**, 43—44 **an**. — Celsius: 1—4 **huli**, 24 **i**, 25 **a**, 41 **e**, 43—44 **an**. — Dybeck: 1—4 **huli**, 24 **i**, 25 och 41 **i**, 43—44 **an**. Alla de tre äldre läsningarna ha sk efter 39 **r**.

Ett mansnamn **huli** är f. ö. okänt, såväl i inskrifterna som i andra källor. Om namnat *Krokk* se U 32 och U 432. Efter 20—23 **pair** 'de' väntar man en personbeteckning i plural, exempelvis *brøðr* 'bröder': »**huli** och hans bröder läto hugga stenen ...» Emellertid synes r. 24 knappast kunna ha varit **b**. Om de äldre läsningarnas **i** är riktigt, skulle man kunna förmoda ordet *lagsmenn* 'kamrater'. Något hinder för denna suppling ligger givetvis icke däri, att den döde betecknas som 'broder'; se U 379, s. 144 med där anförd litt. I *UFT* tolkas 43—44 **an** som pronomenet *hann*, med i uttalet bortfallet *h*. Det skulle i så fall ha inlett en sats, som meddelat något om den döde Krok.

605. Stäket, Stockholms-Näs sn.

Litteratur: L 329. M. Aschaneus, F b 18, s. 395 f.; J. Bureus, Fa 6 s. 201 n:r 176 (Rhezelius), Fa 5 n:r 273, Fa 1 s. 62; O. Verelius, Hervarar Saga (1672), s. 38; J. Hadorph, Resejournal 1684 (i Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 212 f., Vita Theoderici (1699), s. 495; P. Dijkman, Historiske Anmärkingar (1723), s. 17, 66 f., 108 f.; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 181, i Acta Literaria Sveciæ 1733, s. 113 f.; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 165; J. Fischerström, Utkast til Beskrifning om Mälaren (1785), s. 135; N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens fornälskare 1 (1822), s. 26; E. S. Bring, Om valfarterna och korstågen från Skandinavien till Heliga landet (1827), s. 116; R. Dybeck, Svenska runurkunder 2 (1857), s. 46; UFT h. 8 (1879), s. 113; P. Riant, Expéditions et pélerinages des Scandinaves en Terre Sainte (1865), s. 231; E. Brate och S. Bugge, Runverser (ATS 10: 1), s. 71 f.; O. Montelius i Fornvännen 1914, s. 122; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 119; O. v. Friesen i ANF 56 (1942), s. 280.

Avbildning: Aschaneus, teckning, i F b 18 (kopierad i Peringskiölds Monumenta).

Ristningen finnes beskriven och avtecknad av Mårten Aschaneus i hans anteckningsbok F b 18 under rubriken: »Almer Stäks runor.» Platsen anges på följande sätt: »Dässe Pelegrims eller Peregrims Runor, finnes vti ett bärg, vidh lilla Hinderstäk, Nordan för almanna bron: Wästan frå Almarastäk. Versus Meridiem.» Inskriften är även upptagen i Bureus' handskrift Fa 6, hämtad ur en samling av runskrifter gjord av Rhezelius. Platsen säges vara »Vid Stäke Hinderstäke i ett berg». I Bureus' renskrivna samling (Fa 5) är överskriften: »Wid Lislä Stäke i et Berg.» Ordet »Lislä» är emellertid senare skrivet över ett annat ord som har blivit utradat; detta ursprungliga ord har slutat på *r* och sannolikt börjat med *H*, det har sålunda utan tvivel varit »Hinder».¹

I *Ransakningarna* finnes ristningen icke nämnd. J. Hadorph antecknar 1684: »sökte iagh med flijt efter Runeberget vid Lilla Stäket, men fann dhet intet.» J. Peringskiöld omtalar ristningen i *Monumenta Sveo-Gothorum* på följande sätt: »Till att vidare uppspana våra Swea-Göthiske förfäders Minne och märkelige bedriffter, willia wij stiga några Steg till begge Steken, som är Almarsteket, och Lilla Hindersteket, öfver hwilke stora Landswägen ifrån Stockholm åt Enekiöping och Wästerås, samt Dalarne och flere orther framlöper samt Siöwägen til Upsala och Sigtuna, der hoos beqwämlig til at förhindra och tilsluta siöfarten för de fiendtlige Siöröfware

¹ Om namnet Hinderstäket (Bakstäket eller Lilla Stäket) se I. Modéer, *Namn- och ordgeografiska studier* (1937), s. 102 f.

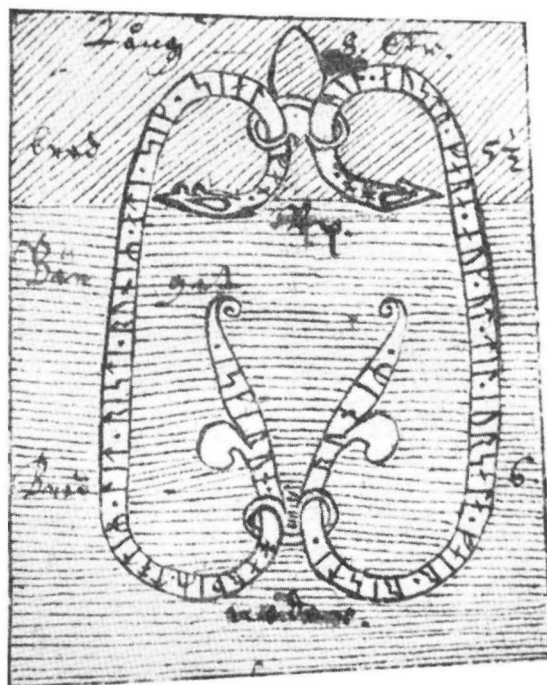

Fig. 2. U 605. Stäket, Stockholms-Näs sn. Efter teckning av Aschaneus.

eller Krigsmachter som i forne tijder med skepp och båtar w[ille] vpfare til Sweriges gamla hufwudstäder, Upsala och Sigtuna, hafvandes fördenskull Steket sine Namn af Stig eller Steg, thet är, wäg och öfverfart, som har undertijden warit med färga, och stundom med Broo, derföre och det ordet Stika bemärker nederslå Pålar och stakar uthi Strömmar och åar, för broar eller Wärkar och fiskegårdar, så att siöfarten med båtar blifwer der igenom hindrat, hvar af sådana Wärkar ännu hoos somlige Landskap kallas Stek.

Förbemelte Almarstek hafver ifrån långliga tijder warit ett namnkunnigt godz, på hwilket de Catoliske Erchiebiskoparna låthit upbyggia sig ett Slott, —

Till Lilla Stäket går landzwägen uthföre en brandter backe, nu kallad Dalekarlsbacken, wid hvilken en märkwärdig Runeritning uthi en Skiöldz form af 2. Alnars högd och 1^{1/2} alns bredd är uthuggen uthi hellebärget Nordan för Allmanna broon, och wästan från Almarastäk beläget, wändandes Skrifften emot Söderen, men af wägrödiare wid wägens uphögning nu aldeles med iord och rijss betäckt, så att man den nu mehra inthet see kan, warandes fördenskull lyckeligit att wij hafva i behåll den afritning, som framledne Antiquarien Hr Mårten Aschaneus på Bårgby för en 50 åhr sedan uthaf sielfva bärget med sin penna aftagit hafver, til anseende och Skriff som efterföllier.» Därefter meddelas inskriften efter Aschaneus, och dennes teckning återges i en kopia.

Peringskiöld har sålunda fått alla sina uppgifter om runristningen vid Stäket från Aschaneus. Ristningen var icke längre synlig; den var »af wägrödiare wid wägens uphögning nu aldeles med iord och rijss betäckt, så att man den nu mehra inthet see kan». Hadorph och hans medhjälpare ha därför icke kunnat undersöka och avbilda den. Några årtionden senare har Celsius förgäwes sökt den: »Hic lapis frustra quæsitus 1732. O. C.» (R 556 a, s. 79).

Ristningens plats kan tyvärr icke exakt angivas. Alla äldre uppgifter torde gå tillbaka på Aschaneus. Den har tydligen funnits i en berghäll i västra delen av Stäkesön, invid landsvägen och icke långt från det forna sundet mellan Granfjärden och Tibbleviken av Görväln. Det är en bro över detta sund (»Ryssgraven»), som åsyftas med Aschaneus' ord »Nordan för

almanna bron». Ristningen har varit vänd mot söder, och den ristade berghällen har sålunda säkerligen befunnit sig på landsvägens norra sida.

Om ristningens senare öden är ingenting bekant. Liljegren omtalar, tydligen med Peringskiölds *Monumenta* som källa, att »stenen skall vid vägläggning blifvit bortgömd». Dybeck uppger (1857), att »män i trakten försäkra att han under de sidsta tjugu åren är bortsprängd». Det är tyvärr sannolikt, att detta är riktigt och att inskriften sålunda icke längre är i behåll. Vägbanan har under det senaste århundradet flera gånger breddats och jämnats, och stora sprängningar ha därvid ägt rum. Det är mycket troligt, att den runristade hällen har blivit förstörd.

Vi ha därför uteslutande Aschaneus' och Rhezelius' uppgifter att bygga på. Bureus uppger, att ristningen har varit »på 2 ormar ritat uti Jon Håkanssons bok». Emellertid är någon teckning av Johan Håkansson Rhezelius icke bevarad, och — vad som är mera anmärkningsvärt — det finnes icke heller i Bureus' samlingar (F a 6 och F a 5) någon hänvisning till Rhezelius' teckningsböcker (F a 10: 1, F 11 och F 12), såsom annars i regeln är fallet, då en runristning finnes avbildad där. Det är därför något ovisst, om en teckning av Rhezelius någonsin har existerat. Rhezelius' läsning av inskriften (återgiven i F a 6) visar en påfallande överensstämmelse med Aschaneus', även i detaljer och sannolika fel. Det förefaller därför möjligt, att Rhezelius i själva verket icke själv har sett inskriften utan har fått uppgifterna om den från Aschaneus. Uppgiften hos Bureus, att den varit »på 2 ormar ritat uti Jon Håkanssons bok», skulle i så fall bero på ett misstag.

Ristningen var enligt Aschaneus 8 kvarter (d. v. s. 2 alnar eller omkring 1,20 m.) i höjd och 6—5½ kvarter (d. v. s. 0,85—0,90 m.) i bredd. Den synes ha varit tydlig och väl huggen. Aschaneus uttrycker detta sålunda: »Stylus Clarus mediocriter Crassus et spaciosus.»

Inskrift (enligt Aschaneus):

· iskirun · harpir · totir · lit · risti · runir · ati · sik · sialfan · hn · uil · austr · fara · auk · ut · til · iursala ·

fair · risti · runir ·

75 80 85

Ingirun(?), *Harðar dottir*, let rista runar at sik sialfa. *H[on]* vill austr fara ok ut til Iorsala. *Fotr*(?) risti runar.

»Ingerun, Hårds dotter, lät rista runorna efter sig själv. Hon vill fara österut och ut till Jerusalem. Fot ristade runorna.»

Till läsningen: Aschaneus brukar som sk en punkt. Hans teckning innehåller sannolikt följande felläsningar: 2 **s** fel för **n**, 12, 26, 30, 86 **i** för **a**, 34 **i** har sannolikt varit en naturlig fördjupning, icke en ristad runa, 44 **n** torde ha varit ett skiljetecken ×, av Aschaneus felaktigt uppfattat som en **n**-runa; på runorna 75—76 torde ett par bistavar ha förbisetts, varför de blivit lästa som **ai** i stället för **ot**. — Alla dessa sannolika fel (med undantag av 86 **i**) återkomma hos Rhezelius, vilket tyder på att det är en och samma läsning som ligger till grund. Bureus återger efter Rhezelius inskriften på följande sätt (F a 6):

iskirun · harpir · totir · lit · risti · runir · ati · sik · sialfuan · huf.

hn · uil · austr · fara · auk · ut · til · iursala · fair · risti · runar · stiert

Rhezelius har sålunda, felaktigt, fört in ett **u** efter 42 **f**, och han har ändrat 77 **r** till **a** och 86 **i** till **a**. Vidare har han utelämnat sk efter 32 **a**. Men f. ö. överensstämmer hans läsning fullkomligt med Aschaneus'.

F a 5 har 26 a i st. f. i. F. ö. överensstämmer läsningen alldeles med den i F a 6. — Peringskiöld återger i *Monumenta* noggrant Aschaneus' läsning, sålunda även 22—26 **risti**, 38—44 **sialfan**, 74—77 **fair**. I *Vita Theoderici*, s. 495 har han ändrat 26 i till a och infört ett u mellan 45 h och 46 n. — L 329 har felaktigt 5 n och 77 n i st. f. r; 12 i och 30 i rättas till a; 44 n har strukits, och efter 45 h har ett u tillagts. Liljegrens läsning (som sedan återges i *UFT* h. 8 och i Brates och Bugges *Runverser*) är sålunda: Iskirun . Harþær . totir . lit . risti . runar . ati . sik . sialfa . Hun . vil . austr . fara . auk . ut . til . Jursala . Fair . risti . runir .

Aschaneus återger inskriften på följande sätt:

»*Romano stylo*. In prima et textra linea serp:tis

1. Isgirun Hardir totir, lit risti Runor äti sig sielfuan.
In secunda et sinistra linea serp: a capite ad caut.
2. Han vill euster fara, eug ut till Jursala, Feir risti Runor.

Nu på vår svenska således i grund och förstående.

1. Isgirun Hardirs dotter, lätt rista Runor, ått sig sielfuan.
2. Feir lätt rista runor, han vill öster fara åg vth till Jerusalem.»

Aschaneus gör sålunda här i sin översättning en omkastning i ordningen av de båda sista satserna. Inskriften i den vänstra runslingan handlar om en kvinna »Isgirun Hardirs dotter», inskriften i den högra om en man »Feir». Det är denne, som vill fara österut till Jerusalem. Inskriftens 45—46 **hn** återger Aschaneus sålunda som ett *han*.

Till inskriften ger Aschaneus sedan följande kommentar: »*Steen Crönica om Svenska Herrars vtresande till Jerusalem*. Dässe Runor äre märkeliga ibland många tusende och betyga, att dänna Svänksa herren Her Feir, ristade runor i bärgett, för sig till ett Everdeligit vårtekn och åminnelse, att han då ville fara öster, och vt till Jerusalem sine Pelegrims reso. See här, dhe Swenskes villia gamla vhaana och modh, fordomdagz att wandra vtrijkes, hälst till thän förnämsta Nampn och vältkundigast ort i Världene Således att vinna och wärfua Riddarskap och ähro. *Nota*, The Swenskes höga beröm, vandringz exempel och autoritet. *NB*. Almarestäks Herskaps **runor** Vthvijssa theras Vijda wandringz berömelse . . . Fordom Swänksa herra Manna berömliga lag, landz brukning, sed och Manliga mod, tidt att vandra och fara vthrijkes hälst öster åth och vt till Jerusalem, dän högsta och N: kunogaste orth (: och Gudz stad :) i hele verdene, sine Pelegrims, eller Peregrims färder, och annat märkeligit främmande land föfara, och vinna där mz rijdderskap och ähro, sig och fäderneslandett till Prijss; och att sådant, vti ett everdeligit Manna minne vara och bättre whara skulle, för alla effterkomandernes åsyn och Exempel hafua de således sitt Manliga Vågande och tapre mod sielfua låtitt vthugga vti fasta bärg och stenar, med vharande **runor**, vijd landkunoge rum, Värn, och allmanna landz Väger, både då de resan företogo, och då de hemkommo med ridderskap och ähro. 1. Förr, att dätt skulle allom kunnogt vara, och alla bidia för dem, om Vålfärdh. 2. effter hemkomsten, tacka Gud för sådana lyckeliga färd. *Nota*, att dätt så korteligen författatt är i **runor** är därföre att man icke mykit Vti bärg och stenar vthugga kan! Men vtan tuifuell vti Pergamen, då vidlöfteligare skrifuit hafua: Ty både hafuer varit i brukning, och är dätta sannorlig ett ibland de förnämsta Monument, om suänksa herrars orientaliska Vanderskap, och en kortfattadt steen Crönica.»

Bureus tolkar inskriften (F a 5): »*IschiRuna Harderi filia curavit sculpi Runas sibi ipsi. Hæc meditatur in Orientem peregrinari usque ad IeroSolymam. Fairus sculpsit Runas.*» — Verelius återger inskriften mycket bristfälligt, men han översätter: »*Iskiruna Hardi filia, incidi fecit runas sibi ipsi. Ipsa vult in Orientem proficisci & Hierosolymam. Fairus incidit runas.*»

På samma sätt har Peringskiöld uppfattat inskriftens mening: »Isgiruna Hårders dotter lätt uthugga Runeskrifften åth sig sielf; hon will öster fara, och uth til Jerusalem. Fair uthhögg Runeritningen.» Och han tillägger följande kommentär: »Det våra förfäder fordom mycket offta giort sina uthtåg och härfärder til Öster, som är til Grekland, Moesien och Asien, hafwa wij funnit så wähl af Historier som åthskillige andra Steenskriffter och Monumenter, hwilka ochså stadfästes af denna Bärgritning, hwilken Isgirunna Hårders dotter till sin egen åminnelse och liffzHistoria uthugga låthit, då hon ärnat sig uthresa til sine här ifrån landet tilförene uthgångne föräldrar eller anbundne, som sig i Österländerna och Ægypten eller Jerusalems Land nedsatt hade; Somblige torde fuller mena henne hafva welat resa i Pelegrims ferd til Jerusalem, sosom Sanct Brigitta och flere Sv: Riddare giort uthi de Catholiske tiderne, hwilket tog sin begynnelse wid år ¹, men detta Monument är långt tilförene uthuggit, innan Runeskrifften i den åttonde eller Nijonde siecelen bortlades; Och som man af språketz uthtal och Fairs stenhuggares lifftijd tilförene affattat, synes detta Monument wara uthi den femte siecelen allareda skrifvit, som infaller straxt effter den tiden, då våra Göthiske kämpar och drakar (: Gothi Cimmerii et Thraces) med Wandaler och Langbarder uthginge under sina fylkiskonungar Uthriker och Guthriker, seglandes omsider sombliga ifrån Grekland på Skeppet Hiorten benämt til Africa, som Procopius bewittnar: —

Til åminnelse effter en Göthisk hielte eller konung som med Skeppen farit ut til Sidons Stad och Jerusalem, hafver iämwähl ett annat monument fordom här i landet warit uprättat, som Sahl. Stenius i sin tijd til hälften behållet afritat med desse Runor:

han · faur · a · siþona · karn · ok · ioursala · miþ · skibum

Om vår konung Hialmters och dess fosterbroders Ulfers Jarls uthtåg med 5 Skep och 500 Män ifrån Mannahem i Swerige, till Arabija och Särkland uthi den ² siecelen, kan läsas i deras Saga, och huru de hade med sig Harder, konung Ptolomæi Son af Arabija, hwilkens dotter Alsol, kong Hialmter til sin drottning hemföra månde.»

Jämförelsen med den sena och fantastiska isländska *Hiálmþérs saga* är naturligtvis utan allt värde för den fråga det här gäller. Viktigare vore givetvis att få klarhet rörande det runstensfragment, som Peringskiöld åberopar. Hans uppgifter om detta äro märkligt obestämda och knapphändiga. Hade han vetat något mera, kan det väl icke vara något tvivel om att han skulle ha meddelat det. Han omtalar fragmentet även i *Vita Theoderici*, s. 495, i följande ännu mera dunkla ordalag: »Observaverant etiam antehac rerum antiquarum gnari cultores, quos in munere antecessores habuimus, reperiri in patria nostra fragmentum lapidis pervetustum, cum inscriptione Runica:

... han faur a Sidona garn ok ioursala mid Skipum.

Thet är: ... han for med Skepen til Sidons gräntz och Jerusalem.

i. e. ... Ille profectus est Sidonam urbem atque Hierosolymas cum navibus.»

Något nytt få vi icke veta här, utöver omnämmandet i *Monumenta*. Fragmentet upptages även i P. Dijkmans samling av runinskrifter (*Historiske Anmärckningar*, s. 108 f.), men har f. ö. mött en välbefogad skepsis och omnämnes icke i den runologiska litteraturen.³ Dijkman uppger ingen källa, men naturligtvis har han fått inskriften genom Peringskiöld eller någon annan av anti-

¹ Plats har lämnats öppen i handskriften för senare ifyllande av årtalet.

² Plats har lämnats öppen för senare ifyllande.

³ Efter Peringskiöld omnämnes fragmentet av Dybeck (*Svenska runurkunder* 2, s. 46) och efter Dybeck av Bugge (*Runverser*, s. 338).

kvitetsarkivets män. Hans tolkning avviker sätillvida från Peringskiölds, att han översätter **garn** med »Siö eller haf»:

»... han faur a sidona garn ok jursala med skipum.

Det är: ... han for til Sidons Siö eller haf, och Jerusalem med Skeppen.» Som sin sagesman uppger Peringskiöld »Sahl. Stenius». Det är ovisst, vem denne har varit.

Peringskiöld daterar inskriften vid Stäket till »femte siecelen» eller »straxt effter den tijden då våra Göthiska kämpar och drakar med Wandaler och Langbarder uthginge». Det kan därför icke vara fråga om en pilgrimsfärd till det heliga landet, utan Isgiruna har »ärnat sig uthresa til sine här ifrån landet tilförene uthgångne föräldrar eller anbundne, som sig i Österländerna och Ægypten eller Jerusalems Land nedsatt hade».

O. Celsius invänder häremot, att det är ytterst osannolikt, att en uppländsk kvinna under hednisk tid skulle ha haft anledning att uppsöka sin man eller andra fränder i Jerusalem, och att hon skulle ha velat meddela detta i en runinskrift. »Si vero dicas, visum ivisse majores suos, quæro, quando, et quomodo in Judæam illi, et hæc in Uplandiam, pervenirent? Cæterum quis credat, fœminam tantos labores suscipere, tantas impensas facere, tanta adire et vitæ et honoris discrimina, et tot sese casibus objicere voluisse, ut ex Uplandia nostra in Palæstinam abiret, maritum in hostico, et terris infidelium versantem quæsitum, vivum ne an mortuum incerta. Sane mulieres nostras, viris in altero quasi orbe militantibus inutiles sarcinas futuras, non ad eos proficisci, verum domi manere solitas fuisse, inde constat, quod defunctis extra patriam maritis cenotaphia posuisse frequenter in lapibus legantur; in nullis autem, quod sciam, monumentis memorentur fœminæ, ad viros peregre degentes patria egressæ.» Det kan därför icke vara något tvivel om, menar Celsius, att Stäket-inskriften åsyftar en pilgrimsfärd. Sådana kunde emellertid taga sin början först sedan Jerusalem och det Heliga landet blivit erövrat från de otrogna, sålunda efter det första korståget. Från den tiden drogo stora skaror, lockade av löf-tena om avlat, till Jerusalem. En inskrift, där Jerusalem omtalas, måste därför hänföras till kristen tid.

N. R. Brocman har i stort sett samma uppfattning som Celsius: »Denne Sten, som är öfwer et Fruntimmer, hwilket farit til Jerusalem, kanske wid samme Tid, som S. Ragnild, Oldehalstans Dotter, hwilken År 1164 blef för Helig förklarad, och S. Britas Exempel i senare Tider, med flera, efter Folk, som intet kunnat bära Wapn och likafullt härifrån besökt de helige Orter, öfwerlyga oss vidare därom, at många Swenske, som intet varit Krigsmän, farit til Österländerna, blott såsom Palmarer eller Pelegrimar.»

Celsius och Brocman ha tydligen i huvudsak rätt, men de ha gått till en motsatt överdrift mot Peringskiöld. De vilja göra inskriften alldeles för sen. Vallfärder till det Heliga landet förekommo alltifrån Konstantin den stores tid under hela den äldre medeltiden, och de voro under 1000-talet talrikare än någonsin. Först genom seldsjukernas framträngande på 1070-talet stängdes landet för de kristna, och detta blev en av anledningarna till det första korståget. Om Stäket-inskriften av allmänna skäl måste anses tillhöra 1000-talet, torde man därför med stor sannolikhet böra förlägga den till tiden före o. 1075.

»Hon vill fara österut och ut till Jerusalem.» Färden till Jerusalem gick sålunda i den vanliga österleden genom Ryssland och Konstantinopel. Jerusalem, *Iorsalim*, omtalas i ännu en uppländsk runinskrift, nämligen U 136, ristad över en man Östen, »som drog till Jerusalem och dog borta i Grekland». Han hade tydligen färdats samma väg. Redan Celsius har i detta sammanhang fäst uppmärksamheten på ett ställe i Gutasagan, där det säges, att »Förrän Gotland varaktigt fick en biskop, kommo till Gotland biskopar, som voro pilgrimer till det heliga landet Jerusalem och foro hem därifrån. Den tiden gick vägen österut genom Ryssland och Grekland till Jerusalem» (*Svenska landskapslagar* 4, s. 294). Konung Erik ejegod drog år 1102 på pilgrimsfärd över Ryssland till Konstantinopel och det Heliga landet.

S. Bugge har förmodat, att **2 s** är felläsning för **n**. Det första namnet blir sålunda **inkirun** *Ingirun*. Om detta kvinnonamn se Sö 340. — 8—13 **harþir** är genitiv av ett mansnamn, sålunda *Harðar*, gen. av *Harðr*. Detta namn förekommer också i en 1947 påträffad runinskrift från Alsike kyrka (S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1948, s. 168 f.). Från medeltida urkunder finnas ett par belägg (Lundgren). Namnet är känt från en norsk runinskrift, från Klepp, Rogaland (L 1600; M. Olsen i *Runorna*, 1933, s. 91, 93): **þurir : harþar : sunr** etc. Om no. och isl. *Hrðr* se Linds ordbok, om fda. *Hardh* se *DGP*. Mansnamnet runsv. *Harðr* (gen. *Harðar*), no. isl. *Hrðr* är en substantivering av adj. *harðr* 'hård', ursprungligen en u-stam; se härom I. Lindquist i *Bidrag till nordisk filologi tillägnade Emil Olson* (1936), s. 230 f. Det är sålunda egentligen ett vedernamn med betydelsen 'den hårde'.

I flera fall har Aschaneus tydligen icke uppmärksammat bistavar till runor; särskilt har han läst **i** i stället för **a** i 8—13 **harþir** *Harðar*, 22—26 **risti** *rista*, 27—31 **runir** och 83—87 **runir** *runar*. »Uagtet Formen **runir** oftare forekommer, er det vel sandsynligere, at **runir**, der her staaer ved Siden af **runar**, er feillæst for **runar**, som første **risti** for **rista**» (Bugge). — 32—34 **ati** uppfattas av Brate (*Runverser*, s. 71) som en form av prep. *aftir*; han återger den i transskriptionen som *atti*. Detta är mycket osannolikt. Inskriften har av allt att döma haft en mycket god och regelbunden ortografi; däremot är den endast bevarad i en osäker läsning. Det är därför troligt, att onormala former som 32—34 **ati** för **at** och 38—44 **sialfan** för **sialfa** bero på felaktigheter i Aschaneus' läsning.

På samma sätt torde 74—77 **fair** vara en felläsning för **fotr** *Fotr*. Bugge (*Runverser*, s. 71) uppfattar det som ett namn *Fair*, som skulle höra till ett adj. isl. *fár* 'coruscus'. »Neppe er **fair** opstaaet af Mandsnavnet **fapir** L 1447, 1448. Jfr **faur** L 1053, dog ved siden deraf **mupir brupr; brur** L 1049 ved siden af **mupir**.» Brate (*Svenska runristare*, s. 119) förmodar, att **fair** är felläst för **gair** Ger. Någon runmästare med detta namn är för övrigt icke känd. Det är emellertid att märka, att Aschaneus' läsning har **r**, icke **æ**. Detta talar för att närmast föregående runa icke har varit **i**. Aschaneus har riktigt återgivit 74 **f** och 77 **r**, men han har förbisett ett par bistavar i de båda mellersta runorna i namnet — en lätt förklarlig felläsning.

Ornamentik och runformer i U 605 överensstämma på ett slående sätt med en grupp uppländska runristningar, varav de mest karakteristiska torde vara U 480 Tagsta, Alsike sn och de fyra Jarlabanke-stenarna U 127 Danderyds kyrka, U 164 Täby tä, U 261 Fresta kyrka och U 212 Vallentuna kyrka. Mycket nära står även Snottsta-gruppen U 329—331. Dessa ristningar kunna emellertid icke skiljas från U 167 Ö. Ryds kyrka, som är signerad av runmästaren Fot. Starka stilistiska skäl tala sålunda för att U 605 är ett verk av Fot. Tolkningen av 74—77 **fair** som en felläsning för **fotr** vinner därför i hög grad i sannolikhet. Den torde i själva verket kunna betraktas som tämligen säker.

Inskriften på U 605 är i flera avseenden märklig. En kvinna har låtit rista den till minne av sig själv, medan hon ännu levde. Hon omtalar, att hon har för avsikt att begiva sig på en lång resa österut, ända bort till Jerusalem. Utan tvivel har hon varit en kristen kvinna. Gripen av missionärernas berättelser om Kristi liv, har hon beslutat att själv företaga den långa och mödosamma färden till det heliga landet för att tillbedja vid den heliga graven. Det var ju högst ovisst, om hon någonsin skulle komma tillbaka. Före avresan har hon därför velat sörja för sitt minne i den bygd, där hon har levat. Och hon har gjort det på samma sätt, varmed man i Uppland plägade hugfästa minnet av bortgångna anhöriga — genom en runinskrift.

Stäket-inskriften vittnar sålunda om att också från Uppland människor ha deltagit i pilgrimsfärderna till det heliga landet. Den är därigenom ett intressant vittnesbörd om hur djupt kristendomen hade slagit rot i vårt land vid mitten av 1000-talet.

606. V. Ryds kyrka.

Litteratur: B 273, L 320. Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 206; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 478, R 556 a, s. 78; R. Dybeck, Reseberättelse 1860 (ATA), s. 3; UFT h. 8 (1879), s. 108.

Avbildning: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 273).

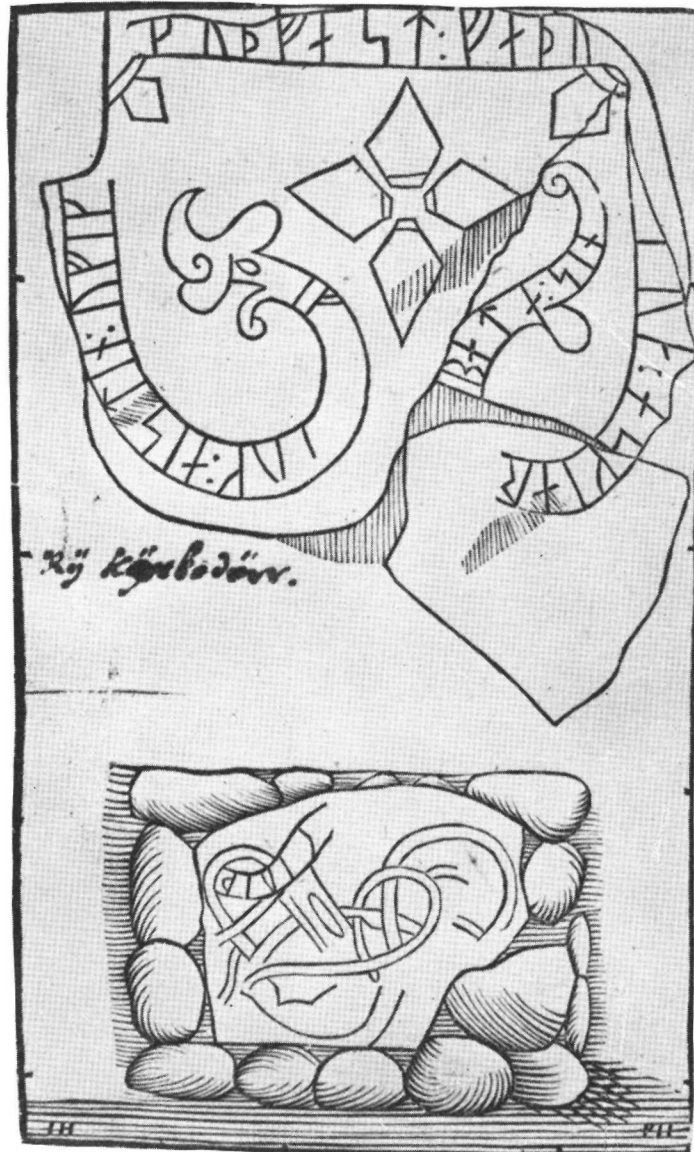

Fig. 3. U 606 och 607. V. Ryds kyrka. Efter B 273.

Runstenen, som numera är försvunnen, fanns enligt Hadorph 1684 »i Ryys kyrkiodöör». På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes anteckningen »Ry kyrkodörr» (B 273: »Kyrkodörren», L 320: »Vid kyrkodörren»). Förmodligen har den legat infälld i golvet. Den hade brustit sönder i tre delar och var upptill i båda hörnen defekt. — Enligt *Ransakningarna* fanns vid V. Ryds kyrka två runstenar: »Een Rundesteen i Wapnhwssset, Och 2 Dito i Wapenhwssmuren på Kyrkogården under taklaget.» Säkerligen är det U 606 och U 607 som avses. — O. Celsius fann stenen

(⁵/_s 1728) »vid Kyrkiödören i Vapnhuset»; den var »i flera st. sönder, samt runorna af trampande bortnötte». — R. Dybeck meddelar (1860), att »de runstenar och runstensfragmenter, som för funnits i Ryds kyrka och på prästgårdens egor, äro förkomne».

Höjd omkr. 1,60 m., bredd omkr. 1,45 m.

Inskrift (enligt B 273):

if . . . - uk : aistin : ufik . . . kupfast : faðu . . . - uk : askiar . . . bata : sin

... ok *Øysteinn ofæig*[R] ... *Guðfast, faðu*[r] ... ok *Asgærð* ... *bonda sinn*.

»... och Östen ofeg ... [efter] Gudfast, [sin] fader, och Åsgård [efter] sin man.»

Till läsningen: Mellan 2 **f** och 3 **a** har funnits plats för 4 à 5 runor. Övre delen av r. 3 är borta, men runan har säkerligen varit **a**. Mellan 15 **k** och 16 **k** kan ha funnits plats för **r : ristu : at**, mellan 26 **u** och 27 **a** för **r : sin**: Övre delen av r. 27 är borta, men runan har säkerligen varit **a**. Mellan 35 **r** och 36 **b** torde ha funnits 3 à 4 runor, sannolikt **p : at**: eller **pr : at**: 37 **a** torde vara felläsning för **o**. — O. Celsius har endast kunna läsa r. 4—15: **uk : hesitin : ufak** : . Stenens övre del låg »under Pelaren».

Inskriften har börjat med tre namn. De båda första förbindas med *ok*, men bindeord saknas mellan andra och tredje namnet. Möjligen är därför 12—15 **ufik** endast ett tillnamn till 6—11 **aistin**. Två bröder ha sålunda, tillsammans med sin moder, låtit resa stenen till minne av sin fader Gudfast. *Øysteinn* är ett vanligt mansnamn. Om beteckningen med **ai** se S. Bugge i *ATS* 10: 1, s. 50. Om *Ofæigr* som namn se U 2. Namnet *Guðfast* är relativt vanligt i svenska runskriffter; se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100. Kvinnonamnet *Asgærð* är däremot svagt styrkt från östnordiskt språkområde; i inskrifterna förekommer, utom U 606, endast ett, ej fullt säkert belägg: U 318. Vanligare synes det ha varit i Norge och på Island.

607. V. Ryds kyrka.

Litteratur: B 273, L 321. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 206; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 2, s. 477, R 556 a, s. 77; UFT h. 8 (1879), s. 108.

Avbildning: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 273).

Ett fragment av en runsten från V. Ryds kyrka finnes avbildat i B 273. Det är numera försvunnet. — Säkerligen är det denna sten, som enligt *Ransakningarna* fanns »i Wapenhwssmuren på Kyrkogården under taklaget». — O. Celsius fann stenen (⁵/_s 1728) »i Kyrkiomuren, el. Vapnhus muren nederst . . . vid hörnet. En söndrig runsten af sandsten, kan allenast synas tvenne namn.»

Sandsten (enl. Celsius). Höjd omkr. 0,60 m., bredd omkr. 0,75 m. Fragmentet innehåller endast slingor jämte några runor.

Inskrift (enligt B 273):

... **iuiþ** ...

O. Celsius har kunnat läsa »tvenne namn **siriþ** och **gyriþ**, item **tu : ke**», vilket Celsius förmodar vara rester av orden **litu gera** »läto göra». Om Celsius har läst rätt, skulle inskriften ha innehållit de båda kvinnonamnen *Si(g)rið(r)* och *Gyrið(r)*.

608. Prästgården, V. Ryds sn. Nu vid kyrkan.

Pl. 1.

Litteratur: B 272, L 322. J. Bureus, Fa 6 s. 50 n:r 48 (Bureus' egen uppteckning), s. 99 n:r 30 (Aschaneus), Fa 5 n:r 294, Fa 1 s. 68; M. Aschaneus, F b 12 s. 52; Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 207; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 476, R 556 a, s. 78; N. R. Broeman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 108; R. Dybeck, Reseberättelse 1860 (ATA), s. 3; UFT h. 8 (1879), s. 108; Handlingar i ATA år 1908, 1923, 1941, 1943.

Äldre avbildning: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 272).

Runstenen står sedan 1943 rest på gräsplanen V om V. Ryds kyrka, 5 m. NV om ingången till kyrkogården och 1,5 m. från bogårdsmuren. Ristningen är vänd mot V.

Runstenen är upptagen redan i Joh. Bureus' samlingar. Den fanns då enligt Bureus »uti Rydhs Prestegård widh Stäke» (Fa 6), »Ryd. å Prästegården» (Fa 5). — Aschaneus anger som stenens plats: »Vti Rydhs Prästegård» (Fa 6), »på Rydhs prestegårdh» (F b 12). Tidigare hade den varit inmurad i ugnsmuren i prästgården: »Samma steen hafver stått i muren i vghnen D Josephi, och åter ut taghen för thesse rijm skuld

Thz går ey wäl i bure
Thär Runor stå i mure.»

Josephus Henrici var kyrkoherde i V. Ryd o. 1540—o. 1580. — Enligt *Ransakningarna* fanns en runsten »nedan för Prästegården nordan til». J. Hadorph fann den (1684) »vthan prästegårds porten». På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* står: »Ry Prästegårds gårde.» (B 272: »Prästegårds gårde», L 322: »Prestegårdens gårde»). O. Celsius fann stenen (⁵/_s 1728) »strax uthan vidh Prästgårdspporten i en tomt». Den har sedermera länge varit försvunnen. Dybeck sökte den förgäves, och i *UFT* antecknas den (1879) som saknad. År 1908 anmäldes till Riksantikvarien, att en större runsten låg inlagd i en vägbro å prästgårdens ägor nära V. Ryds kyrka; en närmare undersökning (1923) bekräftade detta. Stenen låg i brotrumman mitt under landsvägen med den ristade sidan nedåt. Då den var mycket svåråtkomlig, dröjde det ända till 1941, innan stenen blev framtagen. Den var då sönderslagen i tre delar. Dessa hopfogades, och stenen restes år 1943 på sin nuvarande plats.

Mörkgrå granit (gnejsgranit). Höjd 1,35 m., bredd 1,55 m. Övre delen av stenen är avslagen, varigenom även inskriftens början och slut ha gått förlorade. Toppstycket saknades redan på 1600-talet, men ytterligare ett stycke upptill på h. sidan har sedan dess gått förlorat. Ytan är skadad genom flagring. Särskilt nedtill på v. sidan är inskriften till stor del förstörd. Ristningen synes ha varit tämligen djupt huggen.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

... [kulbi]urn · kuihulfr · þir [b]rupr al[ir lit]u [rita] stain[o] şunir siripar ...

... Igulbiorn, Kvigulfr, þærir brøðr allir letu retta staina, synir Siridar ...

»... Igulbjörn, Kvigulv, alla dessa bröder läto uppresa stenarna, Sigrids söner ...»

Till läsningen: Av 6 u finnes endast nedre delen kvar. 9 k är icke stunget. Nedre delen av hst i 13 u är borta. F. ö. är hela namnet 9—16 kuihulfr klart. 17 þ är tydligt. I 19 r är h. bst tydlig, djupt huggen; den vänstra är osäker, men sannolik. Troligen skall en föregående slinglinje läsas som 18 i. 20 b är nästan helt bortflagrat; endast v. delen av hst kan spåras. T. h. därom avflagring. Nedre delen av hst i 21 r är borta. F. ö. äro alla runor t. o. m. 26 l tydliga. 22 u icke stunget. Intet sk efter 24 r, ej heller efter 47 r. 32 u är tydligt, men runorna närmast

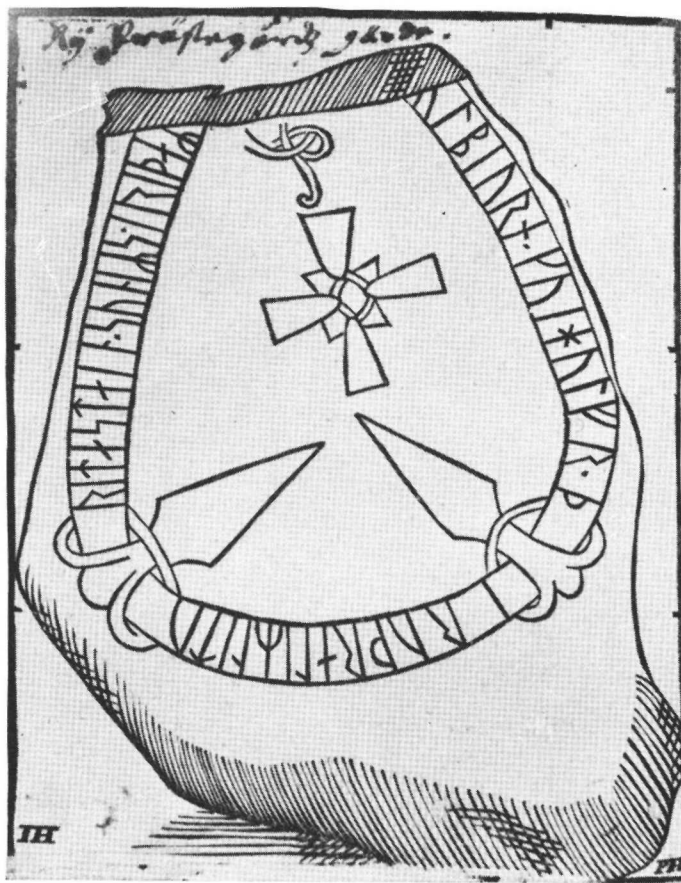

Fig. 4. U 608. Prästgården, V. Ryds sn. Efter B 272.

före och efter äro bortflagrade. Nedre delen av 41 **n** är bevarad, med ett litet stycke av **bst**. Därefter finns nedre delen av en **hst**, men intet spår av **bst**. Endast nedre delen av 43 **s** är tydlig. 44 **u** är icke stunget. I sista ordet 48—54 **siriþar** äro alla runor tydliga.

Bureus (F a 6): 1—8 **ulbiurn**, 17—28 **þiruþralia** »te äru trälir», 29—36 **litu · rita**, 42 **o**. — Ascha-neus' läsning (F a 6, F b 12) är mera fragmentarisk: 1—8 **kulbiurn** (i F a 6 tillägges: **uk**), 16 **ar**, 17 **l**, 18—32 saknas, 42 saknas, 48—54 **sar þir**. — Hadorph och Helgonius (B 272): 1—8 **ulbiurn**, 17—24 **þ i ruþr**, 25—36 **alir litu rita**, 37—42 **stain**. — Celsius: 1—8 **ulbiurn**, 17—24 **þar : bruþr**, 25—36 **alir litu rita**, 37—42 **staino**.

Runorna i inskriftens senare del stå ganska tätt. Märk särskilt **s**-runornas form. Tydiligen har det varit trångt om utrymmet. Inskriften torde ha börjat med minst tre namn, av sammanfattningen *þæir bröðr allir* att döma; *allir* förutsätter minst tre. Före namnet *Igulbiorn* har sålunda stått åtminstone ett namn, som gått förlorat. Däremot är det mycket osannolikt, att något har följt efter *synir Siriþar*. Troligen har detta varit inskriftens slut.

Pluralen 37—42 **staino**, som torde vara säkert styrkt, ehuru sista runan numera är skadad, förutsätter, att det har funnits två runstenar. Säkerligen ha deras inskrifter supplerat varandra. Särskilt påfallande är, att i inskriften ej omtalas, över vem stenen är rest. Detta torde i stället ha ingått i inskriften på den andra stenen i minnesmärket.

Det första bevarade namnet i inskriften har utan tvivel varit *Igulbiorn*, även om den första runan icke är belagd i läsningarna och den andra är osäkert styrkt. Om detta namn se U 51.

— Mansnamnet *Kvigulfr* förekommer, tecknat på alldeles samma sätt, även i U 97; se om namnet U 42. — 48—54 **siripar** är genitiv av kvinnonamnet *Sigridr*.

N. R. Brocman har sammanställt namnet *Sigridr* i U 608 med samma namn i ett par andra inskrifter: Sö 106 (den bekanta Kjula-stenen) och L 754 (B 631) Mysinge äng, Fittja sn, och förmodat, att det i dessa tre inskrifter skulle vara fråga om samma person. Liksom *Igulbiorn* och *Kvigulfr* i U 608 betecknas som *Sigridar synir*, så kallas *Alrikr* på Kjula-stenen för *sun Sigridar*. Detta tyder på att Sigrid har varit en mycket framstående person. Sammanställningen är synnerligen djärv; den förutsätter, att U 608 och Sö 106 ha varit ungefärligen samtida, vilket knappast förefaller möjligt. U 608 torde vara avsevärt yngre än Sö 106 (och de med denna sammanhängande inskrifterna Sö 101 Ramsundsberget och U 617 Bro kyrka).

609. Prästgården, V. Ryds sn.

Litteratur: O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 480, R 556 a, s. 77.

Ett fragment av en runsten fanns enligt O. Celsius »i Prästgårds kammarspisgrunden». Det var »nu uptaget, låg på Prästgården». Någon avbildning är icke känd, och fragmentet är sedan länge försvunnet.

Inskrift (enligt Celsius):

... auk × h ...

610. Granhammar, V. Ryds sn.

Litteratur: B 274, L 323. J. Hadorph, Resejournal (i Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 207; UFT h. 8 (1879), s. 108.

Avbildning: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 274).

Runstenen, som endast var ett fragment, fanns enligt Hadorph »i Gr[a]nhammars gård fram för en byggnads forstughu döör». Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har anteckningen: »Granhammars forstugu dörr» (B 274: »Grenhammar», L 323: »Grenhammar, vid förstugudörren»). Den är numera försvunnen.

Ungefärlig storlek: 1 m. × 0,75 m.

Inskrift (enligt B 274):

... **ti** : **stin** **þana** : **ift** : **askut** : **sun** **sin** : **trik** : **h** ...

... [ræis]ti stæin þenna æft Asgaut, sun sinn, dræng ...

»... reste denna sten efter Åsgöt, sin son, en ung man ...»

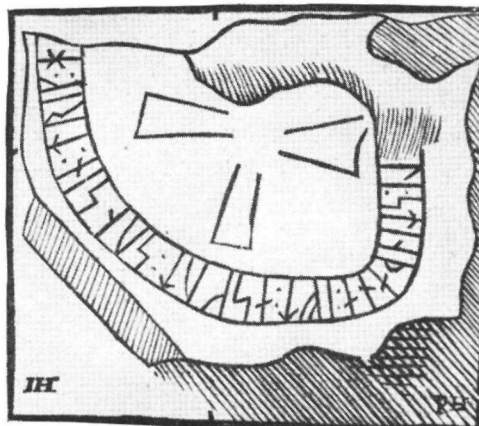

Fig. 5. U 610. Granhammar, V. Ryds sn. Efter B 274.

Till läsningen: I 1 t saknas v. bst.

Inskriften har sannolikt icke innehållit mycket mera än vad som finnes bevarat. Framför [rais]ti har stått namnet på den som har låtit resa stenen till minne av sin son Åsgöt. I slutet av inskriften har funnits ett adjektiv, som har börjat på *h-*, bestämning till (ack.) *trik dræng* 'ung man'. I *UFT* föreslås *h[arþa kuþan]* *harða goðan* 'mycket god'. *trik harþa kuþan* »en mycket dugande ung man» är ett i västgötska och danska runinskrifter ganska vanligt epitet, men det förekommer icke i Uppland. Möjligen har inskriften på U 610 innehållit samma adjektiv som U 289 *trink hifan dræng hæfan* »en duglig man».

Om namnet *Asgautr* se U 52.

611. Tibble (Granhammar), V. Ryds sn.

Pl. 2.

Litteratur: B 269, L 324, D 1:10. Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal 1684 (i Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 208; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 473, R 556 a, s. 77, Acta Literaria Sveciæ, Vol. 2 (1725—29), s. 405; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 165; C. C. Rafn, Runeindskrift i Piræus (1856), s. 157, 192; R. Dybeck, Reseberättelse 1860 (ATA), s. 2; S. Bugge, Tolkning af Runeindskriften på Rökstenen (ATS 5), s. 29; UFT h. 8 (1879), s. 108; G. Stephens, ONRM 2, s. 797 f.; E. Brate och S. Bugge, Runverser (ATS 10: 1), s. 55 f.; O. Montelius i Fornvännen 1914, s. 94; Handlingar i ATA 1941, 1945, 1946.

Avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 269); Dybeck a. a.; Stephens a. a. (efter Dybeck).

Fig. 6. U 611. Tibble (Granhammar), V. Ryds sn.
Efter B 269.

Runstenen står omkr. 50 m. N om Mjölmarstugan, belägen på norra sidan om vägen Lerberga—Granhammar, omkr. 800 m. SÖ om Lerberga, 1,3 km. VNV om Granhammar. Den står i ett litet ouppodlat markstycke mellan uthusen och åkern. Ristningen är vänd mot Ö. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Fänö».

Runstenen omtalas första gången i *Ransakningarna*: »1 RuneSteen på Tibebebackan, men Rytningen wetter neder åt Jorden.» J. Hadorph har i sin anteckningsbok från resan 1684 antecknat: »En wid Tibble, som stodh wid en 11½ alns graf i den ena änden och i den andra en oskrifuen sten. Dher ligger och en medh kors på som uetter nidh åth» (härmed avses tydligen U 612). På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes anteckningen: »Tible tomt vid granhammar» (B 269: »Tible tomt vid Grenhammar», L 324: »Tible tomt»). — O. Celsius, som besökte platsen »Måndagen efter 7 Trin. d. 5 Aug. 1728», anger den sålunda: »Wäster-Ryd Sochn vid Mälarn och Tibble by, i tomtten. Bonden i Tuna sade att Scipio en unger man födder i Rombolandet skal stå på stenen.» — N. R. Brocman: »Ry Sockn och Tible Tomt på Granhammar Säteris Ägor.» — R. Dybeck hade efter åtskillig möda återfunnit stenen (Reseberättelse 1860): »Jag hade föresatt mig att icke spara någon möda för att få reda på den märklige Tiblestenen, Baut. 269, Liljegr. 324, om hvilken ingen hade sig något bekant. Icke en bland hundrade kände ens hvar något ställe med namnet Tible

låg eller legat. En gammal man hänviste mig omsider till Hammarbacken, en höjd vid vägen mellan Granhammar och Lerberga, der jag och flere andra letade förgäfv. Omsider uppdagades stenen bland lummiga löfbuskar helt nära en åker. Han har der numer en både olämplig och osäker plats. Egaren af marken, innehafvaren af Granhammar, borde anmanas, ja, enligt min oförgrifliga tanke, *äläggas* att omhägna och särskilt vårda runstenen. Några famnar från honom fann jag en liggande vacker sten med ett prydligt kors å undre sidan. Han restes. Den förre runstenen borde flyttas till denne, som står på ett säkert och godt ställe.» I *Sveriges runurkunder* meddelar Dybeck (D 1:10): »Hammarbacken heter nu den höjd, å hvilken Tibble by varit. (Egentligen en del af östra slutningen af en vidsträckt skogshöjd, vidgande sig norr ut i socknen.) Mellan de än synliga grundmurarna efter byggnaderna skönjas både grafkullar, stenkretsar och bautastenar. Blott en af de sistnämnde står. Runstenen är i hans närhet och har en något lutande ställning.»

Runstenen befinner sig av allt att döma på ursprunglig plats. Den restes här år 1946. Hammar kallad ännu den skogklädda backen N om Mjölmarstugan och vägen Lerberga—Granhammar. Där finns ett stort gravfält, förmodligen hörande till Tibble by. Denna är längesedan avhyst, och ägora ingå i Granhammars egendom. Namnet Tibble är numera alldeles okänt i trakten.

Ljusgrå granit. Höjd (över nuvarande markytan) 1,55 m., bredd 0,65 m. Ristningens höjd 1,28 m. Upptill t. v. är ett stycke avslaget, varigenom ett par runor ha gått förlorade. Skadan fanns redan på 1600-talet. Ytan är jämn, ehuru knottrig. Ristningen är tämligen grund, dock överallt säker, t. o. m. rundjurets huvud och korset. I god belysning är allt synligt.

Inskrift:

biurn : auk : stnfrjip : litu : arisa s - - n : afti : kisila : han : uti : fial : i lipi : frekis .
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Biorn ok Stainfrid letu reisa s[tæi]n æftir Gisla. Hann uti fyll i lidi Frøygæins(?).

»Björn och Stenfrid läto resa stenen efter Gisle. Han föll utomlands i Frøgers följe.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början. Alla runorna i namnet 9—15 **stnfrjip** äro fullt säkra. 17 **i** är icke stungit. Bst i 20 **a** sitter lågt och är svag, dock säker. Intet sk efter 24 **a**. 25 **s** är skadat på mitten. Av följande runa är endast nedersta delen i behåll. Därefter är en runa helt borta. I 28 **n** saknas v. bst. Bst i 29 **a** är tydlig. 32 **i** följes av :, icke **r** eller **r**. En grund prick finnes i 33 **k**, möjligen huggen, men mycket ovisst. Alla runorna i namnet 33—38 **kisila** äro f. ö. fullt säkra. 39 **h** är mycket grunt, dock skönjbart i god belysning. Bst i 48 **l** är mycket lång; dock med säkerhet icke **r**. Sk efter 48 **l** svagt. Efter 49 **i** intet sk. 51 **i** har ingen bst. 56 **e** är stungit med ett kort vågrätt streck, nästan det tydligaste av hela runan. 57 **k** icke stungit. Alla runorna i namnet 54—59 **frekis** äro fullt säkra.

Hadorph och Helgonius (B 269): 25—28 **s - - n**, 39—41 **- an**, 45—53 **fiarilipi**, 54—59 **frekis** · (av L 324 återgivet **frakis**). — Celsius: 25—28 **s - - n**, 34 **o**, 39—41 **man**, 42—44 **u : ti**, 45—59 **fialilipi : krekis** ·. Om 56 **e** anmärker Celsius: »synes vara stungit, så framt det eij var i stenen naturl.» — Dybeck: 25—28 **s - - n**, 32 **r**, 39—41 **han**, 45—59 **fiari · lipi : frekis**. »Det första **i** uti **lipi** har en svag skråma öfver midten, men har aldrig varit **a**. Tredje runan i **frekis**, äfven behäftad med en grund afflagning, är lika litet **a**. En högst obetydlig rispa till venster om stafven (för matt att kunna antydast å ritningen), hvaraf ett **a** skulle uppkomma, kan med säkerhet anses tillfällig. Pricken är vida antagligare. — Celsii läsning (Act. Lit. Svec. T. II) är, hvad beträffar hans **fial** och **krekis**, oriktig.»

Ristaren har gjort ett par fel: han har hoppat över en runa (eller två runor) i namnet 9—15 **stnfrjip**, liksom en runa i slutet av ordet 29—32 **afti**, han har tecknat en vokal för mycket

i namnet 33—38 **kisila** och därigenom fått det trestavigt, han har kastat om ordningen mellan de första runorna i 20—24 **arisa**. En felristning är väl också den långt utdragna bistaven i 481, vilket givit anledning till felläsningen **fiar** (Hadorph, Dybeck) i stället för **fial** (Celsius).

Inskriften innehåller två sats. Den första är till sitt innehåll fullkomligt klar. En man Björn och en kvinna Stenfrid ha låtit resa stenen till minne av Gisle. Tydligt är han deras son, fastän detta icke direkt utsäges.

Celsius läser, såsom nämnt 39—41 **man** och sammanför detta med det föregående 33—38 **kosila**, vilket han uppfattar som genitiv av ett namn. Inskriftens sista ord, där han felaktigt läser 54 **k** i stället för **f**, sålunda 54—59 **krekis**, uppfattar han som en form av folknamnet greker. Han tolkar sålunda inskriften på följande sätt: »Biurn et Stenfrid curarunt erigi saxum in memoriam Gosilæ mariti, (qui) peregre cecidit in bello apud Græcos.» Och han upptager inskriften bland dem, som handla om greklandsfärder. — Brocman följer i huvudsak läsningen i *Bautil* och tolkar: »Björn och Stenfrid låto upresa Stenar efter Gösle. Han förgicks i fjärran Land.» 54—59 **frakis** uppfattas som ett verb »förgicks». Men Brocman medger, att även Celsius' läsning är möjlig, »hvilket uttydes såsom den döde fallit i Greklands Krigshär. Stenen är af Tid och Wäder så förnött, at numera wid Påseendet intet kan urskiljas, hwilken Läsning måtte vara den rätta. Dock tyckes den förra, som innebär att Mannen döt i Pelegrims Färd vara nog så säker, som dem [!] senare; emedan det 12:te Århundradet varit nästan lika frugtbart på bügge Slags Folken, helige Wandringmän så wäl, som helige Stridsmän.»

C. C. Rafn transskriberar inskriften (efter B 269): »Bjorn auk Sténfríp létu reisa stén eft Gísla; hann dó í fjarri lanþi Freygérs» och översätter: »Björn og Steinfrid lode reise Stenen efter Gisle; han døde i Freygeirs fjerne Land.» Han uppfattar sålunda 42—44 **uti** som *do i*, med omkastning av de båda första runorna.

S. Bugge (1873) söker predikatet till den sista satsen i 37—38 **la**, vilka runor alltså skulle läsas två gånger. Han ger följande transskription (efter Dybecks läsning): »*Biørn auk Steinfríð letu reisa stein æfr Gísla. lá hann úti fjarri í liði Frøygeirs*» och översätter: »Björn og Steinfrid lod reise Stenen efter Gisle. Han laa ude langt borte i Frøygeirs Krigerflok.» — Alldeles samma tolkning ges i *UFT*: »Björn och Stenfrid låto resa sten efter Gisle. Han låg ute (borta) fjärran i Frekes här.»

Ett originellt uppslag har Stephens. Han läser runan 41 **n** två gånger, varigenom han får fram en verbform **nuti**: »He gained rich booty in the war-force of Frekir.»

Om kvinnonamnet *Steinfríðr* se U 419. *Gisli* är ett i svenska runinskrifter tämligen sällsynt namn; utom här förekommer det i U 644 Ekilla, 654 Varpsund (i dessa inskrifter betecknande samma person), 641 Brunnsta, L 995 Västerås och Vg 119. — 54—59 **frekis** är genitiv av ett mansnamn, utan tvivel samma namn som ingår i U 518 (nom.) **frikia**. Detta har sammanställts med formen (dat.) **fraukini** L 1049 Söderby (Gästrikland). I alla tre fallen torde man ha att göra med mansnamnet *Frøygeirr*, såsom redan Rafn och Bugge ha antagit. Se om namnet f. ö. U 518.

I Söderby-stenens inskrift (L 1049) säges det om den döde: »Han blev död i Tavastland. Han for med Fröger.» I Frögers följe har även Gisle fallit, »utomlands» säges det i inskriften. Om Frögers tåg se (utom U 518) S. Bugge i *Runverser*, s. 61 f., O. v. Friesen, *Upplands runstenar* (1913), s. 36.

Inskriftens senare del har rytmisk form och utgör ett verspar:

Hann uti fioll i liði Frøygeirs.

Därav förklaras även ordföljden, med adverbet *uti* framför predikatsverbet *fioll*.

612. Tibble, Granhammar, V. Ryds sn.

Pl. 2.

Litteratur: J. Hadorph, Resejournal 1684 (i Peringskiölds Monumenta 3); R. Dybeck, Reseberättelse 1860 (ATA), s. 2, Sveriges runurkunder 1, s. 4 (D 1:10).

Stenen står 35 m. N om vägen Lerberga—Granhammar, o. 60 m. NV om Mjölmarstugan, o. 50 m. Ö om U 611. Ristningen är vänd mot S.

J. Hadorph har tydligen sett stenen vid sitt besök på platsen år 1684 (se ovan U 611). R. Dybeck omtalar, att på Hammarbacken, där Tibble by legat, syntes gravkullar, stenkretsar och bautastenar. Bland dessa låg en lång sten, som »fanns ega ett ristadt pryddigt kors å undre sidan. Han är nu rest.»

Rödaktig granit. Höjd 1,76 m., största bredd 1,29 m. Korsets höjd och bredd 0,44 m.

Stenen saknar inskrift men är försedd med ett likarmat kors som enda ristning.

613. Torsätra, V. Ryds sn.

Pl. 3, 4.

Litteratur: B 271, L 326, D 1:12. Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal 1684 (i Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 208; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 244, Acta Literaria Sveciæ, Vol. 3 (1730—34), 1733, s. 89; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 127; UFT h. 8 (1879), s. 109; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 74.

Äldre avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 271); Dybeck a. a.

Runstenen står 400 m. VNV om Torsätra huvudbyggnad, vid södra dikeskanten av en körväg, som från gården i västlig riktning för ut på gårderna. Ristningsytan vetter åt Ö. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Fånö».

Enligt *Ransakningarna* funnos »2 Stoora Runesteenar i Torsätragierdet wästnordan til uth med vägen». Det är U 613 och U 614 som avses. Stenarna blevo avtecknade under Hadorphs resa 1684 (»2^{ne} wid Torsätra»); enligt anteckning på träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* stodo de på »Torsätra gärde» (B 271: »Torsättra gärde», L 326: »Thorsätra gärde»). — O. Celsius undersökte inskriften »Månd. efter 7 Trin. 1728, h. e. 5 Augusti.» — N. R. Brocman har själv besökt platsen; han meddelar: »Andre Stenar, som äro lagde ikring denne Sten, at hindra honom från Fall, hindra jämväl dem, som nu wilja läsa honom, at se Ordet *hvita*; och är *þ* i ordet *vathum* nog otydligt.» — R. Dybeck: »Denne runsten och den nästföljande [U 614] stå på Thorsätra gärde vid en från gården vestligt utgående sämre körväg, hvilken från gårdet leder ut till skogsmarken och der grenar sig i gångstigar. De äro midt emot hvarandra på hvar sin sida om vägen. Inskriftssidorna vetta icke åt vägen, utan mot öster, hvaraf kunde slutas att den gamla körvägen, som från Ryds kyrka sträcker sig norr ut nästan midt igenom Thorsätra gård och vidare till Teljeby och Vik vid Mälarstranden i granskapet av runstenen 14 [D 1: 14, d. v. s. U 629, Grynsta], fordom haft en rätare riktning, så att den strukit förbi båda stenarnas ristade sidor. Andra omständigheter gifva stöd häråt. — Förevarande sten står nu på södra sidan om vägen.»

Ljusgrå, grovkornig granit. Höjd (över nuvarande markytan) 1,55 m., bredd 1 m. Ristningens höjd 1,42 m., bredd 0,94 m. Mitt på stenen finnas flera band av ljusare, hårda kvartskristaller. På några ställen ha bitar av ytan fallit bort, varigenom även ristningen har skadats. Men på det hela taget är den väl bevarad och tydlig. Den är tämligen djupt huggen.

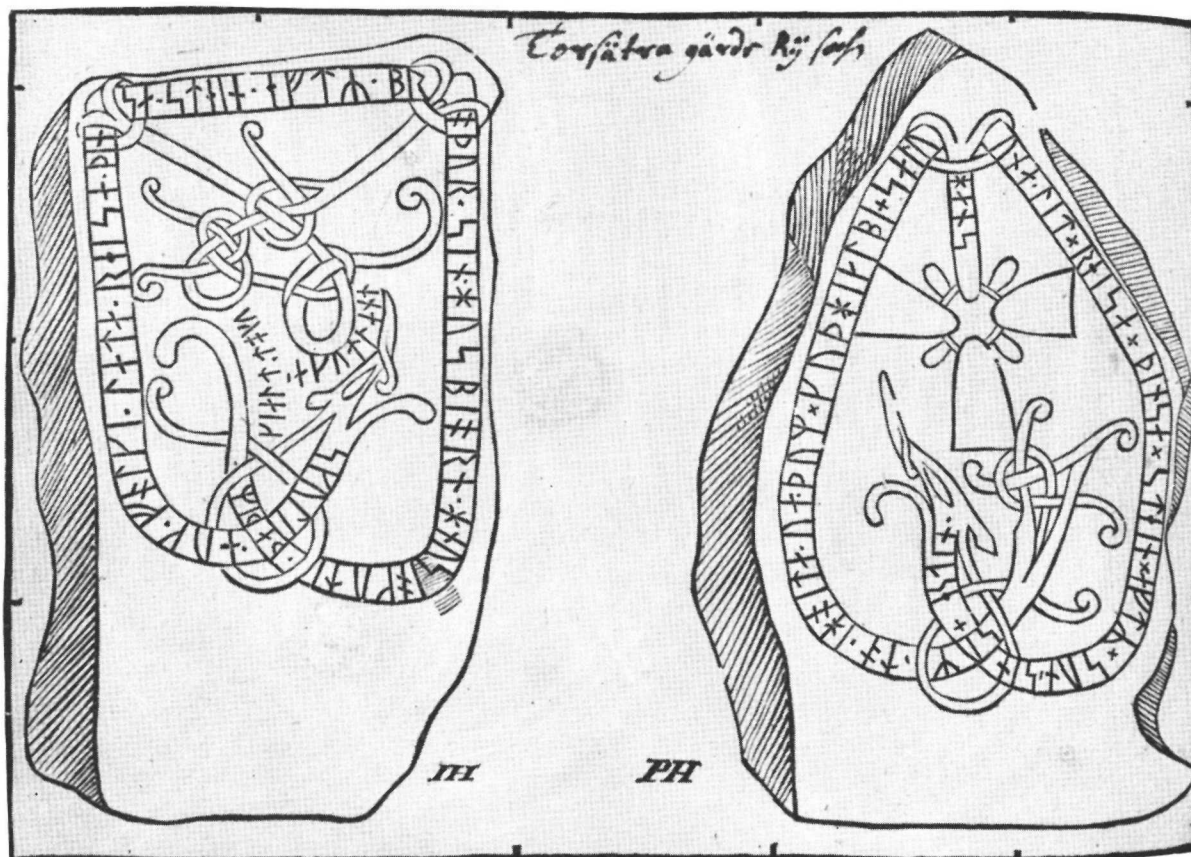

Fig. 7. U 613 och 614. Torsättra, V. Ryds sn. Efter B 271.

Inskrift:

+ una + lit + reisa + pinsa + stein + aftr + sun sin + istn sum + to + i hoita + uaþum + kup hialbi +
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 salu hans -
 65

Una (l. *Unna*) let reisa þenna stein aftir sun sinn Öystein, sum do i hvitaraðum. Gud hialpi salu hans.

»Una (l. Unna) lät resa denna sten efter sin son Östen, som dog i dopkläder. Gud hjälpe hans själ.»

Till läsningen: Namnet 1—3 **una** är fullt klart. 5 **i** är icke stunget. 8 **e** är tydligt stunget; likaså 19 **e**. Intet sk efter 28 **n**. Framför 32 **i** går ett kristallband över ytan, vilket ristaren tydligen har undvikit. Här finnes intet spår av ristning, ehuru avståndet från sk + är tämligen stort. 32—33 **is** äro tydliga; bst på 34 **t** likaså. 32 **i** har en svag fördjupning mitt på hst, som möjligen är huggen. Huruvida runan är stungen, kan ej med full säkerhet avgöras. Därefter tydligt 35 **n**. Mellan 34 **t** och 35 **n** finnes intet spår av ristning. Ett band av hårda kristaller går här fram och har utan tvivel undvikits av ristaren. Efter 35 **n** finnes intet sk, icke heller framför 36 **s** vid början av andra runslingan. 38 **m** är svagt (särskilt v. bst), men säkert. Intet sk efter 41 **i**. 49 **p** står mitt på en valk av hårdare sten, som ristaren ej har kunnat bemästra. Hst är tydlig, men bst svag. Återstoden av inskriften är tydlig.

Hadorph och Helgonius (B 271): 32 **e**. Sk · efter 35 **n**. — Celsius: 1—3 **unr**; 32—35 **istn** saknas; 39—51 **to · ihoti + uaum**. — Dybeck: 1—3 **una**, 32—35 **estin**, följt av sk ·.

Trots sin onöjaktiga läsning av inskriften har Celsius riktigt uppfattat **ihoti·uauum** som *i hvita vadum*. Han ser emellertid här ett ortnamn, en plats i Danmark, där den man, till vars minne stenen är rest, skulle ha stupat. Hans tolkning lyder: »Uno erigi fecit hunc lapidem filio suo, qui occubuit in Hvitavapum. Deus adjuvet animam ejus.» På samma sätt uppfattas inskriften av N. R. Brocman: »Une lät resa denne Sten efter sin Son Östen, som dog i Hwitawaden. Gud hjälpe hans Sjä.»

Inskriften är anbragt på ett mindre vanligt sätt. Den börjar upptill på h. sidan och löper nedåt och inåt mot rundjurets huvud, där själva minnesformeln slutar med namnet på den döde sonen Östen. Sedan fortsätter inskriften i rundjurets stjärt nedtill och går åt vänster och ut efter stenens vänstra sida uppåt. Det sista ordet 65—68 **hans** står i övre korsarmen.

Såväl ornamentiken som runornas utseende och inskriftens formulering vittna om att U 613 och U 614 äro ristade av Visäte, ehuru de icke äro signerade av ristaren. Särskilt är att märka **f**-runans form, diftongens beteckning **ei** i **reisa**, **stein** och ordföljden **pinsa + stein** och **sun sin + istn**.

Om namnet *Una* eller *Unna* se U 107. 32—35 **istn** (eller **estn**) kan knappast tänkas återge något annat mansnamn än *Öystainn*, även om beteckningen är onöjaktig.

Om uttrycket *i hvitavadum* se U 243, vilken även är ristad av Visäte.

614. Torsätra, V. Ryds sn.

Pl. 3, 4.

Litteratur: B 271, L 325, D 1: 13. M. Aschaneus, F b 18, s. 319; Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal 1684 (i Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 208; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 150; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 188, Dagbok 1760 (ATA); C. Säve, Gutniska urkunder (1859), s. XI f.; R. Dybeck, Reseberättelse 1860 (ATA), s. 3; UFT h. 8 (1879), s. 108; G. Stephens, ONRM 2, s. 796, On Runic Stones which speak of Knut the Great (1871), s. 11 (= Archæologia, Vol. 43, 1871, s. 107); E. Brate och S. Bugge, Runverser (ATS 10: 1), s. 66; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 74.

Äldre avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 271); Dybeck a. a.; Stephens a. a. (efter Dybeck).

Runstenen står rest på samma plats som U 613, men vid norra sidan av vägen. Ristningsytan vetter åt Ö. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Fånö».

Inskriften finnes upptecknad av Märten Aschaneus i hans anteckningsbok (F b 18); platsen säges vara: »Vthi Wäster Ryd sochn, i Toresätra Gärde, västan frå Byn, wid vägen, gent mot dän andra. Versus Orientem.» — Om uppgifterna i *Ransakningarna* och i Peringskiölds *Monumenta* se ovan U 613. — O. Celsius: »Vidi 5 Aug. 1728 lapis memorabilis.» — R. Dybeck meddelar i sin reseberättelse 1860: »Den ene af runstenarne vid Thorsätra, norr ut i socknen, fanns mycket lutande mot en stor sten, som dolde en del af inskriften. Han upprättades.» Och i *Sverikes runurkunder* (D 1: 13): »Denne märklige runsten har så långt tillbaka de äldste minnas och till sistförflutna sommar varit mycket framlutande mot en större sten, hvilken dolt en del af ristningens nedre del. Nu är han upprättad och hela ristningen i önsklig dager.»

Ljusgrå granit. Höjd (över nuvarande markytan) 1,45 m., bredd 1 m. Ristningens höjd (på h. sidan) 1,26 m., bredd (upptill) 0,93 m. Ytan är svagt buktad, mycket jämn och oskadad. Ristningen är tydlig och väl bevarad.

Inskrift:

· skuli · auk · folki · lata · reisa · pinsa · stein · iftr · broþur · sin · husbiorn · hn usiok · uti · þa þir · kialt ·
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70
toku · a kutlanti ·
 75 80 85

Skuli ok Folki lata reisa þenna stein eftir broður sinn Husbiorn. Hann vas siok[R] uti, þa þeir giald toku a Gutlandi.

»Skule och Folke låta resa denna sten efter sin broder Husbjörn. Han blev sjuk ute, då de togo gäld på Gotland.»

Till läsningen: 9 och 34 **f** ha den för Visäte typiska formen, med nedre bst icke dragen upp till ramlinjen. 19 **e** är tydligt stunget; likaså 30 **e**. På 33 **i** finnes en svag fördjupning något ovanför mitten. Runan är möjligen stungen. Intet sk efter 55 **n**. Alla runorna i 56—60 **usiok** äro absolut säkra. Sk efter 63 **i** är mycket svagt och osäkert. Intet sk efter 65 **a**. 67 **i** är icke stunget. Nedre delen av 68 **r** är skadad. 69 **k** är icke stunget; icke heller 79 **k**. Intet sk efter 78 **a**.

Aschaneus: 15 **i**, 18—22 **rasa**, 25 **a**, 28—32 **stan**, 54—86 **hius · siokrti · kopi**. — Hadorph och Helgonius (B 271): 33 **e**. Intet sk efter 60 **k**, 86 **i** saknas, liksom det följande sk. — Celsius: 19 **a**, 33 **i**, 54—60 **hnsiok**, 78—86 **a kutlanti**. — Dybeck: Intet sk vid inskriftens början. 33 **i**, 54—60 **hnsiok**, 78—86 **a kutlanti**. »Pricken mellan **k** och **u** i nedersta slingbukten [d. v. s. mellan 60 **k** och 61 **u**] har nästan samma djup som de öfrige, men är trängre och något litet ojämnare. Derpå följande runas skapnad [61 **u**] i någorlunda likhet så väl med **r** som med **u** (**siokr uti**) kan möjligen förtjena uppmärksamhet.»

Ristningen bildar, i anslutning till stenens form, en ungefär firsidig figur, i verkningsfull motsats mot den bredvidstående U 613, vars ristning närmast liknar en triangel, med toppformig avslutning uppåt. Inskriften börjar vid rundjurets huvud och fyller sedan rundjurets kropp längs stenens ytterkanter och nedtill från höger åter in mot stenens mitt. De sista orden 69—86 **kialt · toku · a kutlanti** stå utanför runslingan, fritt på stenyntans mitt mellan rundjurets stjärt och huvud.

Ristaren är Visäte, såsom förut nämnts vid behandlingen av U 613 och såsom redan Brate antagit. Ornamentiken påminner starkt om den av Visäte signerade U 669, Kälsta, Häggeby sn. **f**-runan har, såsom nämnt, den för Visäte karakteristiska formen. På Visäte tyder även beteckningen **ei** i 18—22 **reisa** och 28—32 **stein**, presensformen **lata** och ordföljden **pinsa · stein** och **bropur · sin · husbiorn**.

Inskriften består av två delar. Den första, den egentliga minnesskriften, är till sitt innehåll fullkomligt klar: Två bröder Skule och Folke ha låtit resa stenen till minne av sin broder Husbjörn. De tre namnen äro ovanliga och därför synnerligen intressanta. *Skuli* förekommer, utom här, endast i en västgötsk inskrift: L 1903 Rådena kyrka. I medeltida källor finnes ett fåtal belegg (Lundgren). I Danmark är namnet osäkert belagt (*DGP*). Vanligare har det varit i Norge och på Island (Lind). Om namnet *Folki*, i runinskrifterna endast belagt här, se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 103. Namnet *Husbiorn* är f. ö. endast känt från en dansk runinskrift (DR 81, Skern). Det saknas i medeltida källor, liksom överhuvud taget namn sammansatta med *Hus-* äro sällsynta. Möjligen har namnet *Husbiorn* kommit till som en variation av det som personnamn något bättre styrkta *Huskarl*, ursprungligen givetvis ett appellativum. Om detta namn se U 184. Jfr namnen *Farbiorn* och *Farulfr*, måhända variationer av *Farmaðr* och *Farþegn*; se Sö 270.

Inskriftens senare del innehåller ett meddelande om Husbjörn. Redan Celsius har riktigt uppfattat meningen och tolkat 54—63 **hnsiok · uti** som »han blev sjuk ute». Brocman upplöser denna runföljd **hn usi o kuti** och översätter: »Han styrde åt Götherne, då de togo skatt på Gottland.»

C. Säve behandlar inskriften utförligt i *Gutniska urkunder* (1859): »Om innehållet kan i hufvudsaken intet tvifvel uppstå ehuru inskriften visserligen behöfver en noggrann omgranskning, då den eger ett dunkelt och svårläst ställe, som är skrifvet med starka förkortningar.» Sedan Säve anfört inskriftens lydelse efter B 271, fortsätter han: »Allt är här klart och lätt begripligt, utom det besynnerliga **hnsiokuti**. Det är tydligt, att man här har för sig en i förkortning skrifven underrättelse, hvilken man kanske t. o. m. med flit velat göra dunkel och tvetydig, emedan derutaf eljest kunnat uppstå obehag för efterlevande, t. ex. gäldande af dråpsböter eller

något dylikt. Och vi skola också se, att man derutur kan få tvänne om icke flere olika meningar. Jag skall åtnöja mig med att framställa trenne olika förslag, ehuru flere kunde göras . . . Man ser genast, att åtskilliga uteslutna bokstäfver måste ifyllas på det ofvan antydda stället, om det skall blifva någon mening af, och Liljegrens försök är detta: *han vasi o kuti. pa. pir. m. m.* Då han icke lemnar någon vidare förklaring eller öfversättning, kan man endast gissningsvis antaga, att han trott meningen vara: Han var å Gotland (?), då de gäld (skatt) togo å Gotland; men det är tydligt, att det icke så kan förstås. Jag föreslår åter följande: 1. *Han wa sio Guti, pa pir giald toku a Gutland*, han drap sju Gutar, då de upptogo skatten å Gotland; — eller 2. *Han was siok uti, pa pir*, han var sjuk uti (borta på färden), då de; — eller: 3. *Han wa sio-kuti l. sio kuti, pa pir m. m.*, han drap sjökutar eller sju kutar (d. ä. hafssjälar, själhundar), när de voro på skattekräfningsfärden på Gotland. Det kan knappast vara blott och bart en slump, att dessa ord med så ringa förändring kunna fås att betyda så olika saker. Det är dessutom ganska sannolikt, att desse Sveakonungens skattekräfvare icke alltid voro så kärkomne gäster bland de stridbare Forn-Gutarne, och att således tvist lätt kunde uppstå emellan dem och öboarne; och det känna vi mer än väl, att det på den tiden sällan var långt emellan ordstrid och blodigt huggskifte. Konungen måste likväl antagas hafva varit angelägen om att icke onödigtvis uppreta det aflägsna och troligen svårstyrda öfolket, hvarföre han nog strängligen ålade sine sändemän att iakttaga ett lugnt och fogligt uppförande. Men uppkom nu det oaktadt strid, hvaraf dråp blef följden, så kan man väl taga för gifvet, att han strängt skolat beifra sådant, särdeles om orätten var å sändemännens sida, och att dessa derföre skulle låta sig angeläget vara att i det längsta söka dölja det skedda. Men å andra sidan ansågs det på den tiden medföra en så utomordentligt stor berömmelse att i strid hafva fällt sju motståndare, att det skulle varit nästan omöjligt att helt och hållet förtiga sådant. Då nu en händelse, sådan som den här antydda, på den tiden ganska lätt kunnat tilldraga sig, så ligger ingenting orimligt deruti, att ett fyndigt och skarpsinnigt hufvud kan hafva hittat på detta sätt att få det fräjdstora dådet bevarat åt efterverlden, under det att man tillika skyddade sig för betungande efterräkningar genom sjelfva inskriftens tve- eller flertydighet.»

Av de tre alternativa tolkningarna synes Säve sålunda ge ett företräde åt det första: »han dräpte sju gutar». Han framhåller emellertid som en svårighet, »att acc. pl. af *Gutar* borde varit *Guta*, dock kan möjligen en form *Gutir*, med acc. *Guti*, då äfven hafva funnits, eller ock kan *i* vara ett rist- eller läsfel för *a*». Beträffande det andra alternativet påpekar han, att man borde ha väntat en nominativform *siukr*; »men en sådan frihet kunde väl tagas, när man just ville skriva dunkelt». Om det tredje alternativet tillägger Säve, att ett ord *kutr*, m. 'säl' visserligen icke finnes »uppteckadt i någon Nordisk sagobok el. dyl., men dess fornhemul måste i alla fall antagas obestriddig, enär ordet i denna och närskylda betydelser ännu lever hos de flesta Svensk-talande rundt om Östersjön, samt Finska och Bottniska vikarna». — Den största betydelsen av inskriften på Torsätra-stenen ligger enligt Säve däri, att den, sammanställd med berättelsen i Gutasagan, kap. 2, lämnar ett bevis för »Gotlands urgamla skattskyldighet under Svea konung».

I *UFT* h. 8 (1879) föredrages Säves andra alternativ, och översättningen blir sålunda: »Han var sjuk ute (borta) då de upptogo gäld (skatt) å Gotland.»

Ett nytt förslag framkastades av G. Stephens. Runföljden **hnusiokuti** vill han upplösa **hn us iok uti**. I **iok** ser han en form av adj. *ungr* 'ung' (med bevarat uddljudande *j*!). Och han översätter: »he was young out, he went out to the wars while yet young».

E. Brate (*Runverser*, s. 66 f.) anser, att intet av Säves förslag är antagligt, och häruti instämmer S. Bugge. »Första förslaget synes mig omöjligt, emedan fsv. *siu* ej skulle kunna återgifvas med **sio**, en svårighet, som Säve aldrig upptager till ompröfning. Samma anmärkning träffar senare alternativet af den tredje tolkningen, hvilken för öfrigt i sin helhet är föga till-

talande, då nedläggandet af några själhundar knappt kan gälla för en bragd värdig efterverldens hågkomst.» Det andra alternativet (»han var sjuk ute») anser Brate fallet genom den invändning, som Säve själv hade gjort, »att man borde haft **siokr** i N. sg. ej **siok**».

Brate och Bugge framställa i *Runverser* var sitt förslag till tolkning av inskriften. Brate har sökt finna en tolkning utan antagande av förkortning. Runföljden **hnusiok · uti** vill han tolka *hnossi*[*R*] *iök úti* 'sina klenoder ökade han ute'. »Mot denna tolkning», fortsätter Brate, »synas trenne invändningar kunna göras, den första beträffande den antagna ellipsen av *R*. Denna anser jag kunna förklaras på två sätt. Dels kan det vara ett verkligt utelämnande, *R* vore överhoppadt för att så slå ihop de omgifvande båda **i** till en runa, och Rök-stenens **tualraubar** för väntadt **tuar ualraubar** är den säkra parallel, som styrker ett dylikt antagande. Det andra sättet att förklara ellipsen av *R*, är antagandet, att ingen ellips föreligger. Isl. *hnoss*, f. är i-stam och möjligt är åtminstone att den bildning af A. pl. som föreligger i got. *anstins* kunde hafva fortlevvat och den skulle då uppträda som *-i* liksom m. *gesti*. En ålderdomlighet vore alltså i förevarande fall bevarad, Jfr A. pl. f. *runa* jemte *runar*. Denna förklaring håller jag för den sannolikare. De andra invändningarna mot min tolkning skulle kunna hämtas från antagandet af de eljes ej i fsv. uppvisade begynnande *hn-* och pt. *iök*. Så vidt jag vet, finnes ej något ex. med förloradt *h* i *hn-* uppvisadt äldre än denna runsten kan antagas vara och det synes alltså fullkomligt berättigadt att här antaga *hn-*. Å andra sidan finnes **hnaki** på ett fragment af en visserligen ålderdomlig ristning, T 53 [= Vg 12]. Antagandet af pt. *iök* torde vid sidan af de många preteritiformerna till *boa*, hvilka ej heller förekomma i fsv. litteratur, icke hafva någon betänklighet med sig. För min tolkning talar, att hon innehåller uppgift om en gerning, som både kunde lända den afidne till ära och särskildt kunde förtjena omnämnas af tacksamme arfvingar.»

S. Bugge finner Brates tolkning »skarpsindig og tiltalende», men dock icke övertygande. »Foruden det at en forkortet Skrivemaade **hnusiok** for **hnusir iok** kun har faa Sidestykker, og at en Form **hnusi** i Ack. pl. f. vilde staa temmelig isoleret (om den end kunde sammenstilles med Former som **runa** i Ack. pl. f.), kan mod denne Tolkning efter mit Skjøn anføres følgende: 1) En Verslinje *hnussir iök úti* umiddelbart foran Verslinjer, der er i fornyrdislag (4 stavelses Vers), synes mig i metrisk Henseende betænkelig. 2) *hnussir iök* synes mig fra Udtrykkets Side lidt isoleret. Jag har i Oldnorsk ikke seet *auka* forbundet med Object i Flertal af et Ord, som betegner enkelte Eiendele (hvoraf man erhverver flere end de, man för har).» Bugge anför därefter en tolkning, som han emellertid själv förkastar: **hnusiok · uti** = **h[a]n usi [i]ok uti** *hann Ussi hiogg úti* »ham Usse hug ude». — »Til Slutning skal jeg nævne den Tolkning, som jeg er tilbøielig til at anse for den rette. Alle hidtil fremsatte Tolkninger har forudsat, som nødvendigt er, at **hnusiok** indeholder flere Ord. Da nu Indskriften overalt ellers adskiller de enkelte Ord ved Skilletegn og endog har **kialt · toku** med Gjentakelse af **t**, er det klart, at Runeristeren her med Vilje har skrevet paa en Maade, hvorved Forstaaelsen maatte blive vanskeliggjort. Dette giver os Ret til at forudsætte, at Skrivemaaden her ogsaa i andre Henseender er med Vilje gjort saadan, at Forstaaelsen derved vanskeliggjøres. Paa denne Forudsætning er min Tolkning grundet. *hn* forstaaer jeg med flere andre Fortolkere som *hann* . . . I **usiok** formoder jeg graphisk Omsætning for **suiko**, *sviko*. Graphisk Omsætning forekommer efter min Mening i Runeindskrifterne langt oftere end man sædvanlig antager . . . Her vil jeg fremhæve, at graphisk Omsætning i Runeindskrifter ikke blott grunder sig på Fejlristning eller paa unöiagtig Gjengivelse af Lyden. Den er ikke sjælden tilsigtet, anvendt enten som, hvad man kunde kalde, en kunstig Snörkel ved Skrivemaaden eller som Middel til at vanskeliggjøre Forstaaelsen . . . **h[a]n suiko uti**, *hann sviko uti* »de sveg ham ude» giver et i enhver Henseende passende Udtryk. Samme Verbalform forekommer L 1592: **han siku blakumen i utfaru** . . . Det udlydende **o** (ikke **u**) i **suiko** kan ikke vække Betænkelighed mod min Tolkning, thi Reglerne for **o** og **u** i Endestavelser, som ikke har Hovedtone, er forskjellige til forskjellige Tider og paa forskjellige Steder. Det følgende **pa pin kialt toku a kutlanti** taler for min

Tolkning, thi en ved Conjunctionen *þá* eller *þá er* eller *er (es)* indledet Tidssætning med Verbet i Præteritum forekommer paa Runestene i Regelen for at angive den Anledning, ved hvilken den Mand, efter hvem Mindestenen er sat, fandt sin Död . . . *hann sviko úti* vilde danne en regelret Linje i fornyrdslag, men om Ordene virkelig er mente som Vers, er meget tvivlsomt, da der forud ikke gaar nogen fuldstændig Verslinje.»

Brate har senare (*Svenska runristare*, s. 74) anslutit sig till Bugges tolkning: »Honom sveko de utomlands, då de togo skatt på Gotland.» »*hn usiok* står för *h[a]n suiko*.» Också Erland Hjärne (*Rod och runor*, 1947, s. 78) finner den »mycket sannolik».

Att ristaren skulle ha avsiktligt gjort inskriften »dunkel och tvetydig», såsom Säve och Bugge mena, torde vara ytterst osannolikt. Det är en nödfallsutväg, som man icke utan mycket starka skäl bör tillgripa. I all synnerhet är det en kuriös tanke, att ristaren skulle ha med beräkning omställt runorna i ett enda ord av inskriften, för att göra denna svårbegriplig. Om Husbjörn verkligen har blivit dräpt genom svek, är det svårt att förstå anledningen till att detta skulle behöva döljas i minnesinskriften över honom.¹ En enkel felristning eller en bristfällig beteckning är vida rimligare att antaga. Att en runa utelämnas är ingalunda sällsynt hos Visäte. Märk särskilt *hn* U 180, *hns* U 293, *sn* U 237, 293; och vidare *þeia þeina* U 337, *brþr* U 73, *bona bonda* U 351, *sunr shunar* U 503, *ikiunt Ingimund* U 72, *klapar Gærdarr* U 73, *holmfrþ, shfast* U 243, *þurkl* U 453, 454, *styrbiun* U 454, *abiun, sibiu* U 621. Att nominativens *ṛ* (*r*) utelämnas i namn, är icke ovanligt: *þurkrim* U 180, *hemik* U 337, *ernfast* U 503, *ufaih* U 669. Något fullt analogt fall till *siok* för *siukr*, med ett adjektiv i predikativ ställning, finnes icke.

Den sannolikt riktiga tolkningen av inskriften är sålunda den, som redan har antytts av Celsius, utgör Säves andra alternativ och upptagits i *UFT*: »han blev sjuk ute.»

Husbjörn är tydligen död, då hans bröder låta resa stenen till hans minne. Han har dött »ute», d. v. s. borta från hemlandet, men icke dräpt i strid utan offer för en sjukdom, som han fick, »då de togo gäld på Gotland». »De» torde knappast här vara anaforiskt pronomen, syftande tillbaka på de tre bröderna. Det har i stället en allmän innebörd: »då man tog gäld på Gotland». Att taga gäld på Gotland kan icke ha varit uppländska bönders enskilda företag. I Gutasagan (kap. 2) omtalas, att gutarna genom frivillig överenskommelse förbundit sig att årligen betala till sveakonungen 60 marker i skatt; denne skulle i gengäld lämna gutarna skydd och hjälp. Överenskommelsen har enligt Gutasagan ingåtts under hednisk tid, före Olov den heliges besök på Gotland. Den har sålunda gällt på den tid, då Torsätra-stenen har kommit till. Det måste då vara denna sveakonungens skatt, som avses i inskriften. Det är nämligen otänkbart, att den svenske konungen skulle ha tillåtit några av sina undersåtar att taga gäld av gutarna, sedan han förbundit sig att lämna dem skydd mot våld och härjningar. I Gutasagan användes visserligen ordet *scattr* 'skatt', men det betecknar samma sak som i inskriften kallas *giald*. Husbjörn har sålunda omkommit av sjukdom på Gotland, då han deltog i en färd dit för att hämta den svenske konungens skatt. — Om gutarnas skatt till sveakonungen och tidpunkten för det äldsta svensk-gutniska fördraget se senast H. Yrwing, *Gotland under äldre medeltid* (1940), s. 46 f., E. Wessén i *Svenska landskapslagar*, utg. av Å. Holmbäck och E. Wessén, Bd 4 (1943), s. 304 f. och E. Hjärne, *Rod och runor* (1947), s. 94 f.

Att U 614, i motsats till U 613, saknar kors, kan helt enkelt bero på att det ej funnits plats på ristningsytan. Ristaren använde samma mönster som på U 669, med de stora slingknutarna fyllande hela övre delen av ristningsytan. Men det bör kanske observeras, att U 614 icke heller har någon kristen välönskan för den dödes själ, såsom fallet är med U 613. Likaså att skiljetecknen på U 614 äro enkla punkter, på U 613 däremot kors +. U 613 och 614 äro

¹ Om avsiktliga omställningar av runtecknen i inskrifter se L. Wimmer i *De danske Runemindesmærker* 2, s. 73 f., 466, J. Steenstrup i *Festskrift til Kr. Erslev* (1927), s. 73 och senast E. Hjärne, *Rod och runor* (1947), s. 77 f.

ristade samtidigt av Visäte, och de ha säkerligen alltifrån början stått uppställda som nu intill varandra på vägen. U 613 är rest över en kristen man, som dött i dopkläder, U 614 måhända över en hedning, på vars minnesvård kristna symboler noggrant undvikits.

615. Tranbygge kvarn, V. Ryds sn.

Litteratur: B 270, L 327. Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal (i Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 209; UFT h. 8 (1879), s. 109.

Avbildning: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 270).

Runstenen fanns enligt *Ransakningarna* »wedh Tranbyggie Qwarn, Straxt in om gierde nordan til». J. Hadorph fann den under sin resa 1684 »wid Tranbygge quarn». På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* står antecknat: »Tranbygge Qwarn» (likaså B 270 och L 327). Stenen är sedermera icke omtalad, den saknas hos Dybeck och har förgäves efterforskats år 1941 och 1946.

Av teckningen i B 270 att döma, har stenen icke stått rest utan legat kullfallen på marken. Det har varit en hög, smal sten, vars övre hälft var upptagen av en runristning. Denna synes på 1600-talet ha varit rätt väl bevarad.

Höjd omkr. 1,95 m., bredd omkr. 0,50 m. Ristningens höjd omkr. 1 m.

Inskrift (enligt B 270):

sikuiþr · lit · risa staa þansa aft · brusa · faþur sin · kuþ hialbi · ant ans

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Sigviðr let reisa stæin þannsa aft Brusa, faður sinn. Guð hialpi and hans.

»Sigvid lät resa denna sten efter Bruse, sin fader. Gud hjälpe hans ande.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början; icke heller efter 14 a, 18 a, 23 a, 36 r, 42 þ, 51 t, 54 s. 17 a har bst endast t. v. om hst. 18 a har den vanliga formen av a-runan, med bst skärande tvärs över hst nedifrån v. uppåt h.; fel för n. Bst i 31 a endast på h. sidan av hst. Framför 52 a finnes plats för en runa, som kan ha blivit förbisedd av tecknaren.

Ornamentiken är synnerligen enkel, utan några utsmyckningar av runslingan och med denna hopkomponerad med korset i mitten. Inskriften börjar nedtill t. h. och går motsols runt stenen och slutligen nedifrån uppåt i de båda vertikala korsarmarna. Runorna stå därför mot det vanliga bruket med foten utåt stenens kanter.

Om namnet *Sigviðr* se Sö 276, om *Brusi* U 333.

616. Tång, V. Ryds sn.

Pl. 4, 7.

Litteratur: D 1:11. R. Dybeck, Reseberättelse 1860 (ATA), s. 2; VHA Akad:s protokoll 1860 § 343; UFT h. 8 (1879), s. 109; Handlingar i ATA 1941, 1945.

Äldre avbildning: Dybeck a. a.

Omkring 700 m. S om vägkorset vid Sveden utgår en mindre väg västerut mot Brokmyra och Tång. I åkern S om denna väg finnas några ouppodlade stenbackar. I östra kanten av en av dessa står runstenen, omkring 200 m. S om byvägen och omkring 600 m. V om landsvägen, varifrån den är väl synlig.

Om fyndet av runstenen meddelar Dybeck (1860): »En mindre höjd mellan Lerberga och

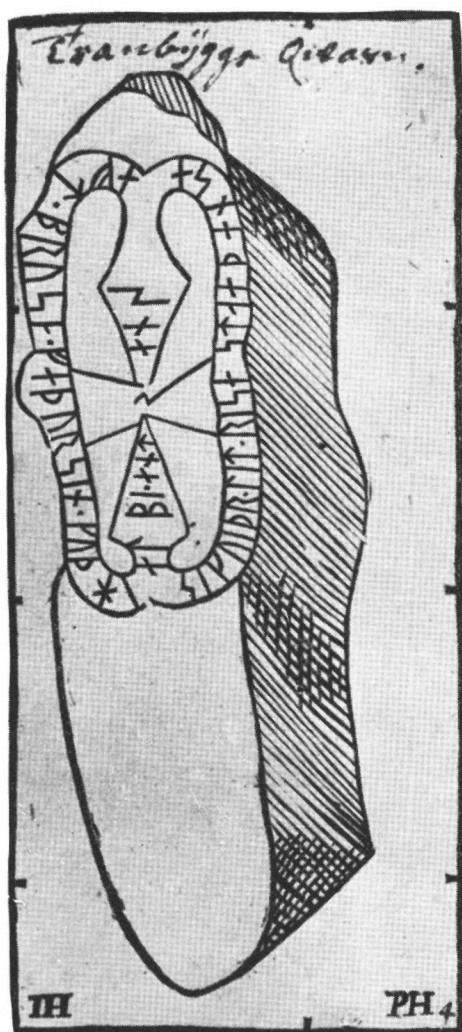

Fig. 8. U 615. Tranbygge kvarn, V. Ryds sn.
Efter B 270.

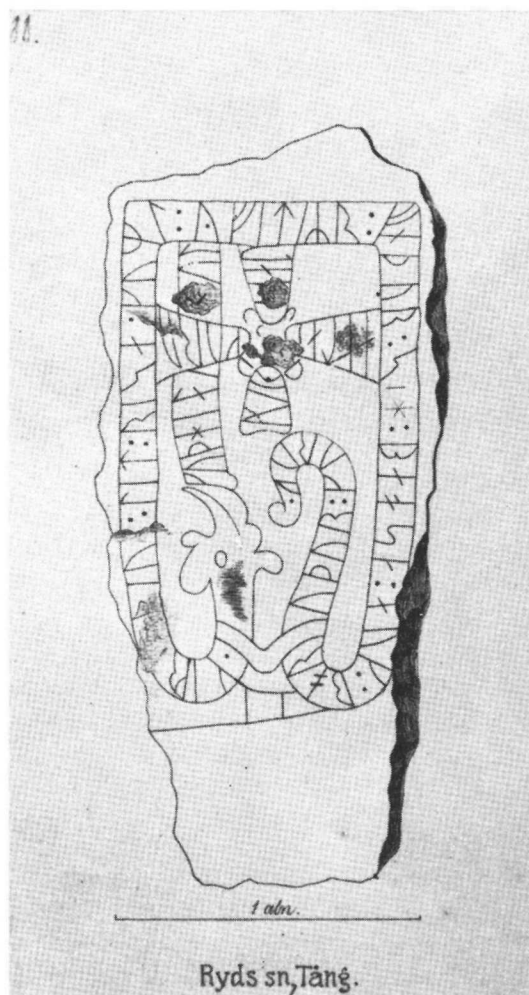

Fig. 9. U 616. Tång, V. Ryds sn.
Efter D 1: 11.

Tång, utgörande en liten afsats af den nyss nämnde Hammarbackshöjden [se ovan U 611], skall vara »vida känd» under namnet Hattkullsbacken. Han är på flera sidor omgifven af åkrar. Runstenen fanns för nära 20 år sedan liggande i en af åkrarne mellan backen och Tång, samt lades vid samma tid till trappsten öster i byn. Nyligen rest å en gård bland löfbuskar . . . Lemningar efter en gammal väg hafva funnits i dyängen mellan Hattkullsbacken och Brunna, söder om den nuvarande.» — Enligt beskrivningen till Geologiska kartbladet »Fånö» (1863) fanns en runsten »på gårdstomten vid Garpeboda». Tydligen är det U 616 som avses. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Fånö».

Var runstenen ursprungligen har stått, är sålunda icke fullt klart. Hur och när den har kommit till sin nuvarande plats, är okänt. Den återfanns här 1941 och restes 1945. Marken tillhör Brunna gård.

Vit kvartsrik granit. Höjd 1,90 m., bredd 0,95 m. Ristningen 1,40 m. × 0,85 m. Stenen är liten, och ristningen står därför trångt. Ytan är mycket hård, och stenarten är kristallisk. Stenen är grunt ristad och ganska svärläst. Många linjer äro ytterst svaga och smala.

Inskrift:

fir - - riui : lit rita · kuml : yfitiir : faþur : sih : baosa : auk : boruþur : kuru - - kuþ hial - . . . ul
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
uti - - ial akla - - kuru
 65 70 75 80

fir - - riui *let retta kuml æftir faður sinn Bosa (?) ok broður kuru - . Guð hial[pi] . . . kuru [f]ioll uti a Ænglan[di].*

»**fir - - riui** lät resa kumlet efter sin fader Bose och [sin] broder **kuru -**. Gud hjälpe . . . **kuru** föll utomlands i England.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början. Ormhuvudet är mycket grunt. 1—3 **fir** äro tämligen tydliga. Därefter äro två runor förstörda (eller blott en?). 6 **r** är svagt, osäkert. 7 **i** är klart; ingen bst har funnits. 8 **u** är tydligt. 9 **i** kan ha varit **n**. Sk efter 12 **t** är osäkert. Endast övre delen av hst i 15 **i** är bevarad; bst t. v. är tämligen tydlig; icke **s**. 17—20 **kuml** är tydligt. 21 **y** har en djup prick. Hela ordet 21—27 **yfitiir** är klart. 35 **h** är tydligt. 36—40 **baosa** är tämligen tydligt, och läsningen torde kunna betraktas som fullt säker. 51—54 **kuru** äro säkra, ristade med smala, fina linjer. Därefter följer en rak stav och, otydligt ristad, en sned, något böjd stav (**s**). Huruvida en runa eller två stått efter 54 **u** i runslingan, kan ej avgöras. Intet sk framför 56 **k** eller efter 58 **p**. 59—62 **hial -** är ristat mycket grunt, med smala linjer. Därefter äro ett par runor alldeles borta. 65—67 **uti** är tydligt. Av r. 68 finnes halva hst kvar, men ingen bst. Runan kan ha varit **f**. 69—71 **ial** äro säkra. 72—75 **akla** är tydligt. Därefter finns nedre delen av hst i behåll; övre delen är borta. 78—81 **kuru** är säkert; runorna äro smala.

Dybeck: · **kir . . . riui - : lit : risa : kuml : yfitiir : fnþur : sih : baosa : auk : boruþur : kuruk · kuþ hial - . . . ul · u - - - - al akla - kuru.** »Inskriftens förra del har tre ristfel: **k**-kännestrecket i första namnets **r**, **n** för **a** i **fnþur**, samt ett matt men fullt säkert **h** för **n** i **sin** . . . Inskriftens sednare del, ristad i korset, mycket skadad och säkert starkt förkortad, tilltror jag mig icke kunna återgifva, utan hänvisar till ritningen, hvilken troget upptager hvarje å stenen nu synbar rista. I högra korsarmen kan väl knappast läsas **anta** (? **aota**). I venstra däremot med säkerhet **kuru**. I undre armen ses ett till **u** ändradt **k** eller tvärt om, och derefter några tydliga, men otydbara stafvar, den sista med prick. Af öfre armens fyra runor är blott ett **n** bestämbar.»

Ristningen har varit utförd av en mindre van och föga skicklig ristare; det röjer sig både i runornas former och i den osäkra beteckningen. Den sten han har använt har också varit mycket olämplig för ändamålet. I huvudsak är visserligen inskriftens innehåll klart. Men i detaljerna är mycket fragmentariskt eller osäkert. Särskilt gäller detta om inskriftens personnamn. Om namnet *Bosi* se Sm 6. Dybeck läser 51—55 **kuruk**. Om detta är riktigt, skulle namnet kunna vara *Krokk*. Om detta se U 32.

617. Bro kyrka.

Pl. 5.

Litteratur: B 267, L 312, D 1:1. J. Bureus, Runakänslanäs lärspan (1599), Fa 6 s. 69 n:r 126 (Bureus' egen uppteckning), s. 93 n:r 8 (Aschaneus), Fa 5 n:r 31, Fa 1 s. 10, Fa 13 s. 154, Fa 14 s. 153, 240; M. Aschaneus, F b 12 s. 85; Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal 1684 (i Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 200, Vita Theoderici (1699), s. 484, Monumenta Uplandica (1710), s. 66; P. Dijkman, Historiske Anmärkingar (1725), s. 16, 97 f., 143, 161, Antiquitates Ecclesiasticæ (1703), s. 10 f.; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 178; N. R. Broeman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 51, 105 f., Dagbok 1760; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 110; R. Dybeck, Reseberättelse (ATA) 1865, s. 9, 1866, s. 4; C. Säve, Sigurds-ristningarna å Ramsunds-berget och

Göks-stenen (1869), s. 349, not 1; UFT h. 3 (1873), s. 20; E. Brate och S. Bugge, Runverser (ATS 10:1), s. 54 f.; A. Noreen, Altschwedische Grammatik (1904), s. 483; S. H. Adlersparre, Ätter från Sveriges medeltid (ATS 21:5), s. 26 f.; O. v. Friesen, Upplands runstenar (1913), s. 30, Anteckningar 1903 (UUB); S. Lindqvist i Fornvännen 1914, s. 223; E. Brate i ANF 18 (1902), s. 140, i ATS 20:3 (1914), s. 15, Södermanlands runinskrifter (1924), s. 10 (Sö 14), Sverges runinskrifter (1922), s. 122, Svenska runristare (1925), s. 15; Joh. Steenstrup i »Festskrift til Kristian Erslev» (1927), s. 69; F. Askeberg, Norden och kontinenten i gammal tid (1944), s. 122; E. Hjärne, Rod och runor (1947), s. 85 f., 102 f.

Äldre avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, sign. »P.H.» och »I.H.»), i Vita Theoderici, s. 485 och B 267, sign. endast »P.H.»; Dybeck, D 1:1; v. Friesen foto 1903 (UUB).

Runstenen står rest 200 m. N om Bro kyrka, 9 m. V om den på detta ställe rätade landsvägen Bro station—Bro kyrka. Den gamla vägen gick omedelbart invid runstenen. Ristningen är vänd mot vägen, d. v. s. mot Ö.

Inskriften på Bro-stenen var tidigt uppmärksammas av Joh. Bureus och finnes upptagen (utan avbildning) på hans runtavla *Runakänslans lärspan* 1599. Stenen var vid denna tid inmurad i kyrkväggen. Den fanns enligt Aschaneus »Vti Bro kyrkewägg widh dören» (F a 6), »i dörehörnet . . . doch förder af sitt Ställe . . . Vthi theras Kyrkio mur står en Runa Grafsteen vid döran in i murat vid grundwalen satter, doch förder af sit ställe . . . Huar och Huilchen then Bron är, ther Runestenen stått hafuer vett man intet. Ther af hafue the Nämndt och Kyrkian. Lijka såsom Byrge hafuer sitt Nampn af then Runesten och thett Nampn ther på står, som ligger vthi Kyrkio dören, huilchet Nampn på Runska så står **byrkair**. Samma steen är och ditt förd» (F b 12). Enligt Bureus »Vti Bro Kyrkewägg» (F a 6), »I Kyrkewäggen» (F a 5). — Enligt *Ransakningarna* fanns »I Bro kyrkia och vppå gången. Een stoor Runsteen [U 618]. 1 Stoor Runsteen I wapenhuus muren [U 617] och 1/2 Dito neder på golfwet [U 619].» J. Hadorph antecknar i sin resejournal 1684: »Broo sochn. Kyrkian . . . Dher finnes 3 Runestendar en i Sakrestijeweggen. 1 i uapnhuset medh ett fragment.» Uppgifterna om stenarnas plats äro uppenbarligen oriktiga. I sakrestiväggen har, så vitt man vet, aldrig funnits någon runsten. Hadorph avser sannolikt den stora stenen U 617, men förväxlar genom skrivfel vapenhuset med sakrestian. Med runstenen och runstensfragmentet i vapenhuset måste han åsyfta U 618 och U 619, som i verkligheten lågo på stora gången i kyrkan. J. Peringskiöld, *Monumenta*: »När Broo Kyrkia för några hundra år sedan blifwit till de Christnas Gudstjänst anlagder, hafwa dess byggmästare ibland andra gråstenar uthi Kyrkemuren inmurat en stoor och märkelig Runehäll, som där i negden tillförene varit upreester.» I *Vita Theoderici* meddelar Peringskiöld: »In parœcia Broo Uplandiæ, circa latus templo muro substratus comparet lapis Runicus, quatuor ulnarum in longitudine, trium in latitudine.» P. Dijkman, *Antiquitates Ecclesiasticæ*: »Vthi Kyrkemuren strax wid Dören på Broo Kyrkia här i Vpland»; *Historiske Annmärckningar*: »Wid ingången af Kyrkians Wapnhus, på högra sidan i Muren.» — O. Celsius har icke själv besökt platsen, utan stöder sig uteslutande på litterära uppgifter. — N. R. Brocman: »Bro Kyrkomur, utför westra Dören.» — Ännu ett århundrade satt runstenen kvar på sin plats i kyrkväggen. R. Dybeck, som börjar sitt stora verk *Sveriges runinskrifter* med denna runsten, meddelar: »Denne runsten är inmurad i yttre sidan af väggen till kyrkans vapenhus nära marken. Ristningens högra sida ligger nedåt; yttersta slingan häråt till hälften dold i jorden. Nästan hela fotstycket är i dagen . . . En stor och vida synbar ättehög är söder om Bro kyrka, på Husby egor, hvilken hög i slutet af 1600-talet kallades Assurs hög (Palmsköld). Namnet är nu förgätet. Runstenen har först stått antingen jämte 4 och 5 vid Skälsta bro, eller sannolikare vid den bro öfver samma å, som är mellan kyrkan och Hernevi.» I sin reseberättelse 1865 antecknar Dybeck: »Den märkvärdiga Runstenen i Kyrkans södra vägg utantill borde frigöras och resas; men som han saknar tillräckligt fotstycke, blir det svårt nog.» Men redan följande år har detta lyckats. Dybeck skriver i sin reseberättelse 1866: »... uttogs ur Bro kyrkas södra mur den märkvärdige Assurstenen och restes på en fri och lämplig plats vid vägen mellan kyrkan och prestgården. Jämte

honom restes en ur kyrkogolfvet upptagen runsten» [U 618]. I *UFT* 1873 kunde därför meddelas om runstens plats: »Denne runsten har förut varit inmurad i yttre sidan af väggen till kyrkans vapenhus, men är nu upprest till höger om vägen, som går till kyrkan.»

Runstenen har sålunda stått på sin nuvarande plats sedan 1866. Tidigare var den inmurad i väggen till vapenhuset på kyrkans södra sida, till höger om ingången och nära marken. Stenens högra sida låg nedåt. Stenens ursprungliga plats är okänd. Av inskriften framgår, att den har varit rest invid en bro, förmodligen samma bro, efter vilken socknen har fått sitt namn. Mellan Skälsta och Härnevi i norr och Bro kyrka och Husby i söder utbreda sig låglänta, i äldre tid sanka marker. Ett vattendrag, numera endast ett större dike, rinner söder ut till Mälaren. En bro i forntida mening, d. v. s. en vägbank av sten och annat fastare material, har tvevelsutan här förmedlat förbindelsen. Vid bron södra ända, sannolikt icke långt från Bro kyrka, har runstenen förmodligen en gång blifvit rest.

Grå granit. Höjd över marken 1,57 m., bredd 1,58 m. Utomordentligt vackert stenblock med nästan fyrkantig form och slät, småknottrig yta. Möjligt är, att upptill ett stycke av stenblocket har blifvit avslaget i samband med stenens infogande i kyrkväggen. Men själva ristningen har därigenom icke blifvit skadad. Ristningen är tydlig och väl bevarad. Linjerna äro djupa och ganska smala, icke avrundade i botten. Endast skiljetecknen äro små och grunda, därför ofta mindre tydliga.

Ristningen är synnerligen väl planlagd. Syftet har varit att på ett ändamålsenligt och smakfullt sätt anbringa den långa inskriften. Denna är fördelad på de två inskriftsbanden; avståndet mellan runorna är lika och jämnt. Orden åtskiljas genom skiljetecken, i allmänhet ett snett kors ×. Inskriften börjar i den yttre slingan längs t. h. och följer denna slinga i dess tvenne vindlingar ända bort till vänstra ytterkanten upptill. Sista ordet är här 94—96 **sin**. Den inre slingan bildar en slutna krets. Inskriften fortsätter här längst ned t. v. med ordet 97—99 **sun**, går så uppåt och åt höger, nedåt och tillbaka till utgångspunkten. I mitten ett enkelt men väl format kors.

Inskrift:

kinluk × hulmkis × tutir × systir × sukrupar × auk × paira × kaus × aun × lit × keara × bru × þesi ×
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 auk × raisa × stain × þina × eftir × asur × bunta · sin
 65 70 75 80 85 90 95
 × sun × hakunar × iarls × sar × uar × uikika × uaurpr × miþ × kaeti × kuþ × ialbi × ans × nu × aut ×
 100 105 110 115 120 125 130 135 140 145 150
 uk × salu
 155

Ginnlaug, Holmgæirs dottir, systir Sygrøðar ok þæira Gauts, hon let gæra bro þessi ok ræisa stein þenna æftir Assur, bonda sinn, son Hakonar iarls. Sar var vikinga vorðr mið Gæiti(?). Guð hialpi hans nu ond ok salu.

»Ginnlög, Holmgers dotter, syster till Sygröd och till Göt, hon lät göra denna bro och resa denna sten efter Assur, sin man, son till Håkon jarl. Han var landvärnare mot vikingar med Geter. Gud hjälpe nu hans ande och själ.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början. 1 **k** är icke stunget; icke heller 6, 11, 27, 41, 51, 122, 133, 138 **k**, 17, 49, 77, 131 **i**. Bst i 7 **h** äro mycket fina, men tillräckligt tydliga. 20 **y** har en grund fördjupning mellan hst och bst, sannolikt huggen. På grund av ytans beskaffenhet är det mycket svårt att avgöra, huruvida en fördjupning är naturlig eller har uppkommit genom ristarens verksamhet. Även i runorna 26 och 29 **u** finnas grunda fördjupningar, men de förefalla icke vara huggna. 44 **s** är ett omvänt **s**, med något böjd mellanstapel. 45 **a** är

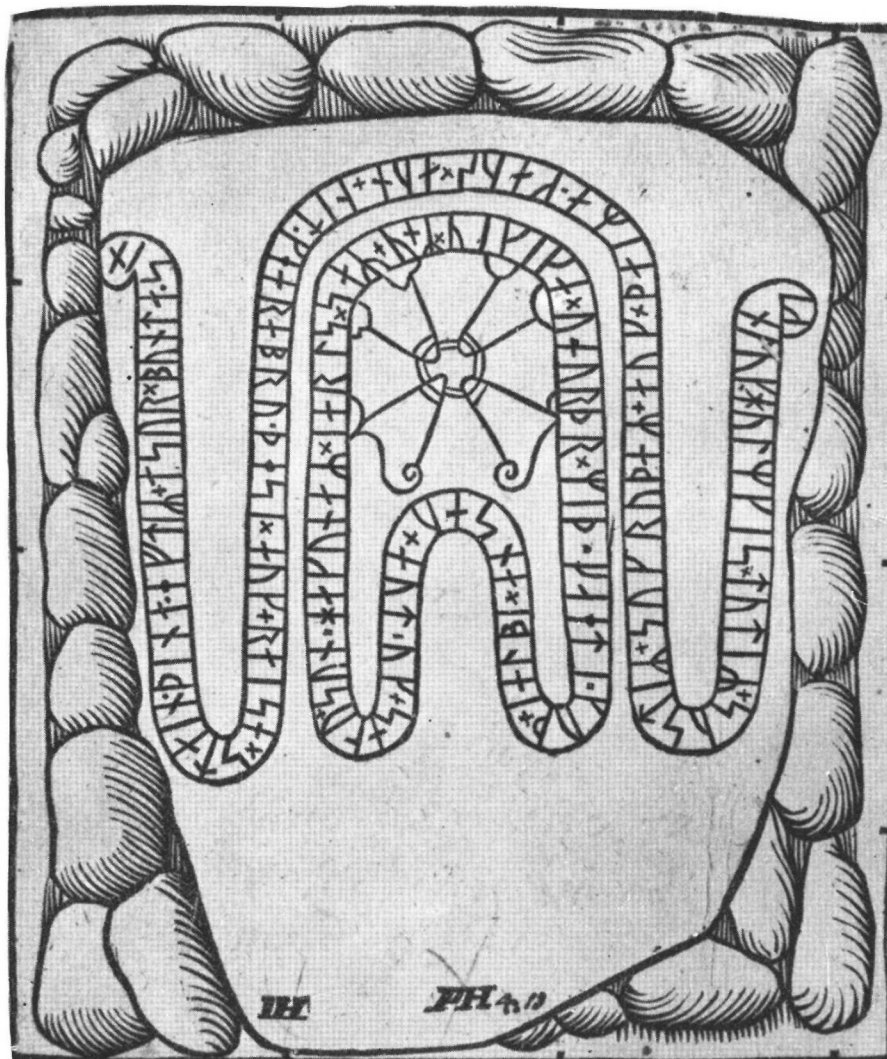

Fig. 10. U 617. Bro kyrka. Efter B 267.

djupt och tydligt; icke **h**. 52 **e** är tydligt stunget, med ett kort vågrätt streck. Detsamma gäller om 60 och 80 **e**. 56 **b** har formen β , 89 och 144 **b** formen β . 83 **i** står trångt mellan 82 **t** och 84 **n**; det är tydligen tillfogat efteråt. Sk efter 93 **a** är en djup grop; ett \times kan ej urskiljas. Intet sk efter 96 **n**. 116 **a** står inträngt mellan 115 **u** och 117 **n**. Det har tydligt först varit uteglömt och senare tillfogats, sedan redan 117 **n** var ristat. 135 **e** är en egendomligt formad runa. Hst är som vanligt djup och tydlig. Vid mitten av hst finnes på v. sidan en rund fördjupning. På h. sidan ett smalt streck, vinkelrätt mot hst, grundare än hst, men dock otvivelaktigt hugget. Den liknar icke inskriftens övriga **e**-runor. 149 **n** har bst endast t. v. om hst.

J. Bureus i F a 6: 3 **n**, 14—18 **tutl**, 20, 26, 29 **u**, 52 **i**, 60 **a**, 80 **i**; 118—123 oklart; 130—137 **khat · mip**. F a 5: 3 **a**, 14—18 **tutur**, 20, 26, 29 **y**, 52 **i**, 60 **a**, 80 **i**; 118—123 **uikika**; 130—137 saknas; 146—150 **ansanu**. — Aschaneus (F a 6): 3 **a**, 14—18 **tutur**, 20, 26, 29 **y**, 52 **i**, 60 **a**, 71—75 **stan**, 80 **i**; 130—137 **mip khiatil**; 146—150 **ansanu**. — Hadorph och Helgonius (B 267): 20, 26, 29 **u**, 52 **e**, 60 **e**, 80 **e**, 116 **n**, 133—137 **kaeti**; intet sk efter 148 **s**; 149 **a**. — Brocman: 20, 26, 29 **u**, 52 **e**, 60 **e**, 65 **g**, 80 **e**, 116 **a**, 133—137 **kaeti**, 149 **n**. — Dybeck: 20, 26, 29 **u**, 52 **e**, 60 **e**, 80 **e**, 116 **n**,

133—137 **kaeti**; 146—150 **ans** × **nu**. »Ordet **kaus** är af runtydare orätt fattadt, **a** i **aun** tyckes ej haft annat kännestreck. Jämför dermed inskriftens **ans**. — **nu** är icke förr iakttaget.» — Brate: 20 **y**, 26, 29 **u**, 52 **i**, 60, 80 **e**, 116 **a**, 131 **e**, 133—137 **kaeti**. »Det står **kaeti** eller **kaati**, i det att det andra **a** ser ut att både hava prick till **e** och bistav till **a**; pricken är förmodligen ett försök att rätta det felristade **kaati**, så att det någorlunda kunde leda till uttalet *Gōti*.» — v. Friesen: Mellan hst och bst i 6 **k** är ytan bortslagen. 11 **g**, 20 **y**. 23 **e**, men »stingningen kan vara tillfällig». 27 **g**, men »punkten grund och ej fullt säker». 41 **g**, men »punkten grund och ej alldeles säker». 52, 60, 80 **e**. 133—137 **kaeti**.

Joh. Bureus ger (i F a 5) följande latinska översättning av inskriften: »Chieluchis HulmGisi filia, soror Sigrudæ et earum familiarum curavit fieri Pontem hunc et erigi Saxum hoc in memoriam Assuri mariti sui et Animæ filii Haguini Comitis Sari erat a Piratis occisus. Deus adjuvet illius Animam.» Bureus har tydligen icke alls förstått 112—137 **sar** × **uar** × **uikika** × **uaurþr** × **mip** × **kaeti**.

J. Peringskiöld har i huvudsak uppfattat hela inskriften riktigt. Han översätter den på följande sätt (*Monumenta* 3, bl. 200; *Vita Theoderici*, s. 486): »Giölig Holmgers dotter, Sigröders och Göses Syster, hon lät giöra dessa bro, och resa denna Sten efter Assur sin Herre, Håkan Jarls Son, som war Wikinga wård eller Landwärns man med (Konung) Göte: Gud hjälpe hans And och Siäl.» Inskriftens **uikika** × **uaurþr** »Wikingawård» tolkar Peringskiöld sålunda såsom »Landwärnsman», och han vill däri se en benämning för styresmannen över Uppland. Han hänvisar till isl. *landvarnarmaðr* 'landvärnsman', som bl. a. förekommer i *Gautreks saga*. Och han har därför i *Monumenta Uplandica* upptagit Assur bland forntida »Landzhöfdingarne i Vpland»: »Assur Wikingawård, eller Landwärns Man med konung Göte, wid pass 540 åhr efter Christi födelse (då Christendomen här i landet först bekant blef). Han war Hakon Jarls son, på Logön, hwilken fordom af honom kallades. Håkonö.» Detta sista uttalande syftar uppenbarligen på inskriften U 16 vid Nibble, Ekerö sn, där enligt Hadorph skulle stå **hakunau**, vilket tolkas som Håkonö. Detta skulle enligt Hadorph och Peringskiöld ha varit ett forntida namn på Ekerö. Då Peringskiöld i *Monumenta Uplandica* i stället talar om »Logön», d. v. s. Lovö, som det forntida Håkonö, måste det bero på minnesfel eller förväxling.

P. Dijkman har i stället identifierat inskriftens Håkon jarl med den kände norske jarlen Håkon († 995); felaktigt låter han honom, efter Arild Hvidfeldts krönika, ha levat »åhr Christi 934». »Här af flyter nu den anmärkning, at Gialug Hulmgis Dotter har lefwat uti Seculo Nono & Decimo, emellan 9:de och 10:de 100:de åhret Christi, som låtit upsättia stenen sin man til åhreminne, och för den tiden har Religionen warit här inne. — At de efter den tiden (men när, kan här intet finnas) hafwa de förkastat Runsteens bruket, emedan som de tagit Stenen ifrån Högen och satt honom i Kyrkiomuren, doch lærer det wara skiedt fast lång tid efter.» Dijkman har den besynnerliga meningen, att med inskriftens *bro* skulle åsyftas den gravhög, som blivt gjord åt Assur och efter vilken sedan socknen har fått sitt namn. »*Bro geara*, giöra Bro, der med förstås hela Jordhögen, och särdeles underbyggningen, warandes Broo Sokn så mycket som Hög Sokn, så at denna Sokn har sitt namn af den stora Jordhögen som är ännu wid Kyrkian deräst *Asur* ligger begrafwen. — Utaf föregående Antiquitet flyter den kundskap, at de Byar, som af våra förfäder äro wordne kallade Bro, Broby, hafwa intet det namnet derföre, at de kunna wara belägne wid någon Åå der öfwer fins en trä-broo, utan at der wid, eller i nejgden äro stora begrafnings högar, det man finner i detta rum, som ock wid Byn Broby wid Nyqwarns Åå, derest byn ligger långt från Landswägs broon. Men på dess Åkergiärde fins twänne stora Jordehögar, äfwen wid Broby, Börje Sokn, samt Bro i Täby Sokn, etc.»

N. R. Brocman anser sig först kunna fastställa, att Bro-stenen med hänsyn till »både Runor, Skriftsätt, Tankar och Ritning» »måtte wara ristad någon Tid efter Ingwars Minnesmärken».

Den Håkon jarl, som omtalas i inskriften, kan alltså icke ha varit den norske Håkon jarl, som levde i slutet av 900-talet och var äldre samtida till Olav Tryggvason. »Man bör därför efter-sinna, om i något senare Tider, ingen Jarl i Swea och Götha Riken med samma Namn varit bekant.» Man kunde tänka på den nyssnämnde Håkon jarls sonson Håkon Eriksson († 1029) eller ännu hellre på den norske Håkon Ivarsson jarl, som råkade i tvist med konung Harald hårdråde och måste fly till Sverige (omkr. 1060). Enligt Olof v. Dalins djärva antagande skulle denne Håkon jarl efter Stenkils död ha blivit konung i Sverige och regerat i tretton år (se U 11). Ännu bättre skulle det, menar Brocman, passa med Orknöjarlen Håkon Pålsson († 1122), dotter-son till Håkon Ivarsson. Enligt *Orkneyinga saga* (kap. 35) uppehöll han sig en tid hos konung Inge i Sverige och blev där väl mottagen. Man måste »medgifwa, at Håkan Pålson, under sit Wistande här i Landet kan hafwa aflat en Son, som sedan wid År 1120 med Göthe kunnat gjöra en sådan Resa. Jag söker nu i alt detta, intet utan en Möjlighet, at desse Stenar lika så snart och förr, äro denne Tids Foster, än någon äldres, som med deras utwärtens Märken mindre förlikes.»

Brocman ger följande översättning: »Ginlög, Holmgers Dotter Sigröders och Göthes Syster, hon lät göra denna Bro och resa denne Sten efter sin Man Asur, Håkan Jarls Son, som war Wikinga-Wård med Göte. Gud hjälpe honom nu, hans Själ och Ande.» Brocman har sålunda uppfattat 41—44 **kaus** såsom genitiv av ett namn *Gautr*, vilket han också återfinner i 130—137 **mijþ × kaeti**. Denne *Gautr* eller Göte finner Brocman omtalad även i inskrifterna Sö 14 och Ög 11; han skulle ha varit ledare för en härfärd som gått västerut, till England eller Island. — Brocman synes även ha varit den förste, som sammanställt Bro-stenen U 617 med de båda sörmländska runinskrifterna på Kjula-stenen Sö 106 och på Ramsunds-berget Sö 101 och uttalat den meningen, att det är medlemmar av samma släkt, som omtalas i dessa tre inskrifter. I sina vidlyftiga genealogiska funderingar drar han in även de båda uppländska runinskrifterna U 608 vid V. Ryds kyrka och L 754 Mysinge äng, Fittja sn, ja genom ännu djärvare kombinationer såväl Snottsta-gruppen (U 329—331) som Jarlabanke-stenarna (U 142 m. fl.). Han tänker sig möjligheten av att Bro-stenens Assur, Håkon jarls son, i sin ungdom skall ha varit huskarl hos den mäktige bonden Ragnfast i Snottsta.

Sannolikt oberoende av Brocman har även C. Säve sammanställt inskrifterna på Ramsunds-berget (Sö 101) och Bro-stenen (U 617): i båda omtalas en Holmger, fader till Sigröd. Tyvärr inblandar Säve ett par andra uppländska inskrifter (U 326 och L 80 Ingla, Skogs-Tibble sn), som med säkerhet icke höra hit. Sin slutsats formulerar han emellertid med vederbörlig försiktighet. »Skulle nu de nämnde personerne möjligen vara af samme, så bevisa desse många, så fjärran från hvarandre, af eller öfver dem reste runstenar, att de utan tvifvel hört till den tidens yppersta odalätter i Svithjod.» Säves, till *UFT* 1873 lämnade, tolkning av Bro-stenens inskrift lyder: »Ginnlaug(?), Holmgers dotter, (och) deras, Sugruds och Gauts, syster, hon lät göra denna bro och resa denne sten efter Åsur, sin bonde, Håkan jarls son; han var vikinga-väktare (?) med *Kaeti*. Gud hjälpe nu hans ande och själ.»

S. Bugges behandling av inskriften (i *Runverser*) är påfallande knapp. Han översätter: »Ginlaug, Holmgeirs Datter, Söster af Sigrud og Gaut, hun lod gjöre denne Bro og reise denne Sten efter Assur, sin Husbonde, Sön af Haakon Jarl. Han var Vikingers Vogter med Gaut. Gud hjälpe nu hans Aand og Sjæl.» 25—32 **sukrupar** är »vel snarest Mandsnavn» (Säve hade, under hänvisning till U 326 och U 532, uppfattat Bro-stenens **sukrupar** som kvinnonamn). Om 133—137 **kaeti** skriver han: »Da jeg ikke kjender *Gætir* som Navn, ved jeg kun at tolke **kaeti** som *Gauti* (*Göti*), trods **kaus**. Jfr **sestra** L 1005, hvor **e** sandsynlig betegner Udtalens ø.» Jfr även namnet **hulmkaetr**, väl *Holmgautr*, i samma inskrift L 1005 och **bereþr** U 237. Bugge erinrar om att Liljegren (*Runlära*, s. 110), i anslutning till Brocman, menat, att **kaeti** är samme man som den i Sö 14 nämnde Gaut (dat. **kuti**), som gjorde ett härtåg västerut.

Brate har flerstädes uttalat sig om Bro-stenens inskrift. Han översätter den på följande sätt: »Ginlög, Holmgers dotter, syster till Sigröd och Göt, hon lät göra denna bro och resa denna sten efter Assur, sin make, son till Hakon jarl, som var lantvärnsman mot vikingar med Göt. Gud hjälpe nu hans ande och själ!» Han uppfattar 133—137 **kaeti** som en onöjaktig beteckning för (dat.) *Gauti*, och han sammanställer (i anslutning till Liljegren) Bro-stenens *Gautr* med uttrycket **uit · iak · pet · uar · suit · uestr · mip · kutl** Sö 14. Han sluter härav, att det vikingatåg, vari Assur deltog, »sannolikt gick västerut», och att »det var i den engelska konungens tjänst som de [d. v. s. Assur och Göt] värnat landet mot vikingars angrepp». En lantvärnsman mot vikingar i väster »förefaller nödigast under kung Etelred; jfr hurusom Torkel höge, jarl över jomsvikingarna, vilkas hövding svensken Styrbjörn starke en gång varit, blev Etelreds man. Måhända hava alltså Göt och Assur tillsammans med Torkel höge tjänat Etelred och Assur fallit i striden mot Sven Tjuguskägg före 1014.» — I fråga om den i inskriften omnämnde Håkon jarl har Brate tidigare (1902) uttalat den meningen, att han liksom Håkon i Sö 250 måste antagas ha varit densamme som omtalas i L 1241 Komstad, Ljunga sn. »Det är frestande att antaga, om ock omöjligt att styrka, att det är samme Hakon jarl, vilken som konung nämnes i inskriften vid Hofgården, Adelsö [U 11], vilken konung uppenbarligen är vår historias Håkan röde, som antagligen rejerat 1067—1080 . . . Desänniet närmast före Håkans tronbestigning skulle Bro-stenen mycket väl kunna tillhöra.» Senare har Brate fått sina dubier. En identifiering av Hovgård-stenens Håkon och Bro-stenens Håkon jarl måste förutsätta, att Hovgård-stenen skulle vara avsevärt äldre än Bro-stenen, vilket såväl runologiskt som språkligt är orimligt. Det är också oförenligt med tanken, att Assur, Håkon jarls son, skulle ha varit landvärnsman i England hos konung Knut. I sin sista behandling av Bro-stenen (1925) överväger Brate den av v. Friesen framställda meningen, att Håkon jarl i U 617 och L 1241 skulle åsyfta den norske Håkon jarl av Ladeätten († 995). Han finner det dock »troligare, att fråga är om en svensk Hakon jarl, även om vi icke eljest känna till någon sådan från denna tid, vars historia dock icke är oss så fullständigt bekant, att saknaden av sådan kunskap vore en betänklig invändning. Som en möjlighet vill jag framkasta, att Hakon jarl vore den Jakun den svagögde, som enligt Nestor år 1024 förde trupper från andra sidan havet till hjälp åt Jaroslav.»

Inskriften på U 617 har en mycket klar och redig ortografi. Den skiljer konsekvent på **r** och **ra**. Långt *o*-ljud betecknas med **u**-runan: **tutia**, **bru**, **bunta**; likaså långt *ø*-ljud i **sukrupar** (andra stavelsen). *y*-ljud betecknas med **y** i **systia**, med **u** i **sukrupar** (första stavelsen). Stunget **i** brukas i **pesi**, **eftia** (samt i **keara**, **kaeti**). Stunget **k** förekommer icke. Diftonger betecknas regelbundet i tryckstark stavelse: **paia**, **raisa**, **stain**, **kaus**; däremot icke i efterleden av namn: **hulmkis**, **kiniuk**. Bindeordet *ok* tecknas **auk** 2 ggr, **uk** 1 g. Dessutom användes **au** som tecken för *å*-ljud i **uaurpr**, **aun**, **aut**. Inskriften har *h*-bortfall i **aun**, **ialbi**, **ans**; däremot icke i **hulmkis**, **hakunar**. **n** utelämnas i **uikika**, **aut**; däremot icke i **bunta**. En konsonant är, kanske med stöd av uttalet, utelämnad i genitiverna **hulmkis** och **kaus**.

Det enda ord i inskriften, som erbjuder svårigheter vid den fonetiska tolkningen och identifikationen, är 133—137 **kaeti**. Läsningen är enligt vår mening ofrånkomlig. Ordet har också lästs på samma sätt av alla föregående granskare (med undantag av de förvirrade och på denna punkt värdelösa läsningarna av Bureus och Aschaneus).¹ Det skulle visserligen vara mycket tilltalande att med Brate här återfinna namnet *Gautr*, som förut finnes i inskriften (gen. **kaus**); Assur skulle då ha varit *vikinga vqrðr* tillsammans med sin sväger Göt. Men ju mera man be-

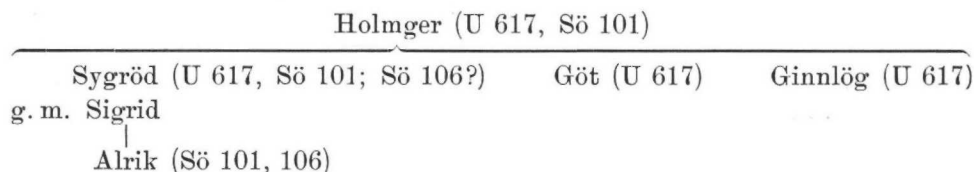
¹ C. Sæve framhåller också (i *UFT* 1873), att »ordet **kaeti** är dunkelt; man vet icke ens, om det utgör namnet på en man eller ett ställe; ja, **mip kaeti** skulle kunna betyda: med (stor) vaksamhet, motsvarande ett Isl. *með gáti* el. **gæti*».

aktar inskriftens omsorgsfulla ljudbeteckning, desto mindre blir man benägen att medgiva sannolikheten av ett sådant fel som Brate antager. Endast en mycket vag möjlighet blir då identifikationen med Gåsinge-stenens (Sö 14) **mip · kuti**. Slutsatsen, att Assur och Göt liksom Gåsinge-stenens Sven deltagit i ett härnadståg västerut och »att det var i den engelske konungens tjänst, som de värnat landet mot vikingars angrepp», vilar därför på mycket svag grund. Det blir ovillkorligen i längden mera tillfredsställande att med v. Friesen söka komma till rätta med inskriftens text utan ändring. Ett mansnamn *Gæitir* (dat. *Gæiti*) ligger då närmast till hands. Detta namn är visserligen icke känt från någon annan runinskrift, ej heller från svenska medeltida urkunder, men det förekommer såväl i västnordiska källor (enligt Lind) som i danska (*DGP*).

Ginnlög, som har låtit resa stenen, var dotter till Holmger och syster till Sygröd och Göt. Det kan icke råda något tvivel om att denne Holmger är samme man som den Holmger, fader till Sygröd, som omtalas i inskriften på Ramsundsberget (Sö 101). Sigröd, moder till Alrik, har låtit utföra denna märkliga ristning **fur · salu : hulmkirs : fapur : sukrupar buata · sis**. Formuleringen är något tvetydig: det är ovisst, huruvida attributet **buata · sis** hänförs sig till **hulmklrs** eller till **sukrupar**, och man kan alltså icke veta, om Holmger eller Sygröd har varit Sigröds man. Det senare torde vara det sannolika; det är svårt att förstå, varför Sigröd skulle omtala sin make Holmger som fader till en man, som icke vore hennes egen son utan makens barn i ett annat gifte. Sygröd, Sigröds man, är redan död, och Sigröd låter göra bron och utföra ristningen för sin svärfaders Holmgers själ. Sigröd och Alrik nämnas också i inskriften på den väldiga Kjula-stenen (Sö 106) rest på tingsplatsen i Rekarne: »Alrik, Sigröds son, reste stenen efter sin fader Spjut. Han hade varit västerut ...» Den ena inskriften meddelar sålunda, att Sigröd har sonen Alrik och att hennes man heter Sygröd, den andra, att Alrik är son till Sigröd och Spjut. Om man vågar antaga, att Spjut endast är ett tillnamn och att Sygröd och Spjut sålunda är samma person, lösa sig svårigheterna på ett naturligt sätt: Kjula-stenen är Alriks (och Sigröds) monument över fadern (och maken) Sygröd Spjut, Ramsundsristningen är Sigröds (och Alriks) monument över svärfadern (och farfadern) Holmger. De kunna ha tillkommit ungefär samtidigt. Ännu viktigare är, att Bro-stenen bör tillhöra samma tid. Detta stämmer fullkomligt med den datering, som man av andra skäl kommer till för den inskriftsgrupp, som Bro-stenen tillhör, de s. k. ornamenterade stenarna. Vi få här ett värdefullt tillfälle till koordinering av en karakteristisk grupp runstenar i Uppland med de mest betydande minnesmärkena i nordvästra Södermanland.

Ginnlög, Holmgers dotter, och Sigröd, Holmgers sonhustru, ha sålunda varit svägerskor. Dessa båda kvinnor ha låtit utföra ett par av Mälardalens ståtligaste runmonument, Bro-stenen och Ramsundsristningen. Båda ha de tydligen varit änkor; det säges uttryckligen på Bro-stenen, och det förutsattes väl också av inskriften på Ramsundsberget, då Sigröd ensam säges ha gjort bron. Männen ha tydligen gått i härnad och fallit borta i främmande land; om deras bedrifter läsa vi i korthet på Kjula-stenen och Bro-stenen. De ha lämnat sina hustrur i hemmet för att sköta jorden och bygga vägar.

Ginnlög har sålunda tillhört en förnämlig släkt i nordvästra Södermanland. Förmodligen har den haft sin stamgård icke långt från den plats, där minnesmärket ristades efter Holmger. Vi känna genom inskrifterna släkten i tre led:

Holmger, Sygröd och Göt ha tydligen varit så kända och berömda män, att det för Ginnlög har varit av väsentlig vikt att nämna dem på den sten som hon reser över sin man Assur.

Ginnlög, Holmgers dotter, har genom sitt äktenskap kommit till Bro i Uppland. Här har hennes make, Assur, Håkon jarls son, hört hemma. Säkerligen har han varit ägare till stora jordagods i dessa trakter, eftersom hans maka finner det lämpligt att här bygga bro till hans minne. Minnesstenens monumentala karaktär vittnar också otvetydigt om en rik och förnämlig släkt. Utan tvivel var det ett par av Mälardalens allra främsta ätter på 1000-talet, som genom Ginnlögs äktenskap med Assur, Håkon jarls son, befryndade sig med varandra. Om denne Assur få vi i inskriften två intressanta uppgifter: han var son till Håkon jarl, och han hade varit *vikinga vördr*.

Namnet *Hakon* är ingalunda sällsynt i svenska runinskrifter, men det tillhör icke heller vikingatidens vanliga personnamn. Påfallande ofta hänvisar det till förnämlig börd. Det förekommer, jämte Anund, Erik och Ingvar, på U 513 (Rimbo) och 540 (Husby-Lyhundra), där det med skäl har förmodats, att man har att göra med medlemmar av den gamla svenska kungaätten, på U 11 (Hovgården, Adelsö sn), där uttrycket *Hakon bað rista* sannolikt åsyftar konung Håkon röde, på U 16 (Nibble, Ekerö sn), där uttrycket *i Hakonar roð* förmodas åsyfta en härfärd »ledd av en hövding med namnet Håkan» (E. Hjærne, *Rod och runor*, s. 115), och slutligen på L 1241 Komstad, Ljunga sn, Småland, rest över en man som har varit »Håkon jarls stallare» (O. v. Friesen i *Meddelanden från Norra Smålands fornminnesförening* 6, 1922, s. 39 f.). Här möter igen uttrycket Håkon jarl, liksom på Bro-stenen.

Att Håkon jarl på Bro-stenen icke kan vara identisk med den Håkon (sannolikt konung Håkon röde), på vars befallning Hovgård-stenen har blivit ristad, är av runologiska och språkliga skäl klart. Det lokala avståndet mellan de båda stenarna är ju icke stort. Men avståndet i tid är ofrånkomligt och avgörande. Bro-stenen måste vara åtskilligt äldre än Hovgård-stenen. Därtill kommer, att Håkon på Hovgård-stenen ännu förutsättes vara i livet, under det att Håkon jarl på Bro-stenen förmodligen är död, liksom hans son Assur. Det förefaller snarast ligga en tid av ungefär två generationer, kanske mera, mellan Bro-stenens Håkon jarl och Hovgård-stenens Håkon.

Ett uttryck Håkon jarl i en inskrift från 1000-talet för givetvis gärna tankarna till norsk historia. I Norge funnos under vikingatiden flera jarlar med namnet Håkon. Först och främst den gamle Ladejarlen Håkon Sigurdsson († 995), som under en lång tid styrde Norge mellan Håkon den gode och Olav Tryggvason. Vidare hans sonson Håkon Eriksson († 1029), Knut den stores jarl. Och slutligen, längre fram på århundradet, Håkon Ivarsson, Harald hårdrådes jarl, som kom i tvist med sin konung och enligt sagorna levde sin sista tid i Sverige. Den ende av dessa, som skulle kunna åsyftas i Bro-stenens inskrift, är den förstnämnde. Det är också O. v. Friesens mening: »Sannolikt var denne Assur en eljest okänd son till den norske jarlen Håkan Sigurdsson och broder till Erik Håkansson, hvilken en tid jämte många landsflyktiga norrmän uppehöll sig i Sverige hos Olof skötkonung, innan de i förening med Sven Tveskägg anföllo Olof Tryggvason i det frejdade slaget vid Svolder.» v. Friesen tänker sig tydligen, att den norske Håkon jarl i slutet av 900-talet var så allmänt känd i Sverige, att det utan vidare var klart för inskriftens läsare, vem som åsyftades. v. Friesens förmodan har upptagits av Fr. Askeberg (1944): »Om Hakon jarl heter det, att han var *kvennamaðr mikill* och att han hade många barn på sidolinjen. Det är knappast troligt, att alla Hakons ättlingar stannade kvar i Norge, sedan fadern mördats och Olav Tryggvason återtagit sina förfäders krona . . . Om den landsflyktige jarlasonen och vikingahövdingen Assur dör som upplänning, får man förutsätta, att han gjort ett förnämligt gifte . . . Utan att de genealogiska kombinationsmöjligheterna pressas alltför mycket, framgår det i varje fall, att en förnäm norsk vikingahövding uppträder i en miljö av stormän i Mälardalen vid en tidpunkt, då man även i Sverige deltog i de stora anfallen mot England.» Ur kronologisk synpunkt finns visserligen knappast något att invända mot kombinationen. Man måste emellertid ge Brate rätt i att det dock är »troligare, att fråga är om en

svensk Hakon jarl, även om vi icke eljest känna till någon sådan från denna tid». Och man vill helt instämma i Erland Hjärnes uttalande (1947): »Sannolikheten av dessa identifikationer skulle kanske kunna anses stiga något litet, om någon namne till Bro-stenens Assur . . . eljes vore nämnd någonstades som son till den norske jarlen Håkan Sigurdsson. Men så är ingalunda fallet vare sig hos Snorre eller i någon annan källa . . . Den Assur, varom Bro-stenen talar, tillhör en, så vitt man kan se, rent inhemsk släktkrets . . . Det är rimligare att tyda detta som tecken på att han själv var av svensk börd än att göra honom till en landsflykting, som 'dör som upplänning' efter att ha 'gjort ett förnämligt gifte', vilket man trots sig kunna 'med ganska stor säkerhet konstatera'. När man sedan låter det 'framgå', 'att en förnäm norsk vikingahövding uppträder i en miljö av stormän i Mälardalen', sker det näppeligen 'utan att de genealogiska kombinationsmöjligheterna pressas alltför hårt', åtminstone åt det norska hållet.»

Ginnlög, Holmgers dotter, har tillhört en förnäm släkt i Rekarne. Genom sitt giftermål har hon kommit över till Bro i Uppland, och efter sin makes död bygger hon här en bro och låter resa ett präktigt monument till hans minne. Det ligger onekligen närmast till att tro, att mannen har tillhört en uppländsk stormanssläkt med stora jordbesittningar i dessa trakter. Det finns ingen anledning att vika tillbaka för den naturliga slutsatsen, att vi i denna inskrift ha namnet bevarat på en svensk jarl från tiden omkring år 1000.

Vad innebär då meddelandet om Assur, Håkon jarls son, att **sar** × **uar** × **uikika** × **uaurþr** × **mip** × **kaeti**? Uttrycket *vikinga vǫrðr* är icke känt från någon annan inskrift, icke heller från någon litterär källa. Det är av sammanhanget uppenbart, att det har inneburit en mycket hedrande beteckning för den döde. Vidare har det meddelat en faktisk upplysning om hans liv och verksamhet, sålunda med all sannolikhet haft en konkret och helt verklighetsbetonad innebörd.

Ordet *vikingr* förekommer f. ö. endast i en runinskrift, på Tirsted-stenen på Låland (DR 216), i ett oklart sammanhang (**alir uikikar**). Som mansnamn är däremot *Vikingr* icke ovanligt i svenska inskrifter (Uppland och Södermanland). Ordet *vǫrðr* är annars icke belagt i det nordiska inskriftsmaterialet.¹ I isl. och fsv. förekommer det dels som abstraktum med betydelsen 'vakt, vakttjänst, vakthållning', dels som personbeteckning med betydelsen 'vaktmanskap' (kollektivt) eller 'väktare, vakthållare'. Den förra betydelsen är den ojämförligt vanligaste (märk särskilt uttrycket *halda vǫrð* och sammansättningarna *varðhald*, *-maðr*, *-veita*), av allt att döma också den ursprungligaste, liksom i allmänhet hos substantiv bildade med suffixet *-tu-* (se K. Brugmann, *Grundriss der vergleichenden Grammatik*, 2. Aufl., 2: 1, s. 440). Ur den abstrakta grundbetydelsen har genom en mycket naturlig utveckling uppkommit betydelsen av nomen *agentis*, handlingens utövare; jfr det likbetydande ordet *vakt* 'custodia' och 'custos'. Om man utgår från abstrakt betydelse, blir det också helt förklarligt, att ordet så ofta har kollektiv betydelse 'vaktmanskap'. Emellertid är den konkreta betydelsen mycket gammal; den föreligger även i gotiskan, i forn-tyskan och fornengelskan. Jfr t. ex. got. *daurawards* 'dörrvaktare'. I dessa språk uppträder ordet även med *a*-stamsböjning, vilket utan tvivel är sekundärt. I nordiska personnamn ha vi dels *u*-stamsform i *Sigurðr* (Ad. Noreen, *Altisländische Grammatik*, 4. Aufl., § 148), dels *a*-stamsform *-varðr* (gen. *-varðs*) i t. ex. *Higrvarðr*, *Hervarðr*, *Lidvarðr* (*Hlidvarðr*, d. v. s. 'portvakt'). Möjligen beror den senare formen på lån från västgermanska språk; i varje fall förhåller det sig så med vissa sammansättningar som *Sigvarðr*, *Markvarðr*, *Iátvarðr*.

Ordet *vǫrðr* ingår i talrika sammansättningar, bl. a. i de från svenska landskapslagarna kända *biärgh-*, *bya-*, *böte-*, *strandavarþer*, *in-*, *utvarþer*; jfr även fno. *festarvǫrðr* 'vakttjänst ombord medan skeppet ligger förtöjt', *náttvǫrðr* 'nattvakt', *vitavǫrðr* 'vakthållning vid en vårdkase'.² Som

¹ [Korr.-not] Uttrycket **kiarþu** i **skibuarþ** är numera belagt på ett nyfunnet runstensfragment från Giberga, Lunda sn (Södermanland); se S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1948.

² Jfr om fvn. fsv. *varðhald*, fda. *worthald* och därmed sammanhängande ord E. Hjärne i *Namn och bygd* 17 (1929), s. 83 f.

personbeteckning tillhör ordet särskilt det poetiska språket: Heimdall kallas *vǫrðr goða* eller *vǫrðr með goðom*; vidare *hlíðvǫrðr* 'dörrvaktare', *erfivǫrðr* (feng. *yrfeweard*) 'arvinge', *menvǫrðr* egentl. 'smyckevårdare' (jfr feng. *goldhordweard*), *sundvǫrðr* 'utkik i en trång farled' (*Fornvännan* 1927, s. 19). Särskilt ingår det, med betydelsen 'beskyddare, värnare', i talrika poetiska omskrivningar för 'hövding': *folkvǫrðr*, *landvǫrðr* (*lådǫvǫrðr*, *foldvǫrðr*; jfr feng. *landweard*), *vǫrðr grundar* (*fróns*, *Nóregs*), *vǫrðr virða* (*flotna*, *verðungar*, *þjóðar*; jfr feng. *folces weard*, *rices weard*), *vǫrðr véstalls* m. fl. Bruket av *vǫrðr* på detta sätt i det poetiska språket synes vara samgermanskt.

Slutligen må nämnas, att ordet *vǫrðr* även ingår i ortnamn, sannolikt med betydelsen 'ställe där vakt hålles': *Sundvǫrðr* m. fl. (se M. Olsen i *Norske gaardnavne*, Bd 10, 1915, s. 58, 94, 175).

S. Bugge (*Runverser*, s. 54 f.) menar, att Bro-stenens *vikinga vǫrðr* är en omskrivning av samma art som t. ex. *vǫrðr flotna* 'sjökrigares hövding' (hos Markus Skeggjason). Han översätter: »Han var Vikingers Vogter», och anmärker, att »*vǫrðr*, Vogter, d. e. Hövding, synes et poetisk Udtryk». Hela satsen skulle utgöra ett verspar med allitterationsorden *vikinga* och *vǫrðr*:

sar var vikinga
vǫrðr með Gauti.

Detta förefaller ytterst osannolikt. Ordföljden är fullständigt normal, och att två ord i en sats börja med samma ljud är ej tillräckligt skäl för att antaga vers. Lika litet troligt torde det vara, att Assur, låt vara i en poetisk omskrivning, skulle ha betecknats som 'vikingars beskyddare'.

De poetiska omskrivningarna äro visserligen många, men de äro bildade efter en och samma typ, och den tillagda bestämningen (förled, genitiv) betecknar i denna typ av sammansättningar alltid objektet. I andra fall behöver detta icke vara förhållandet. I Bro-stenens inskrift har ordet *vǫrðr* sannolikt sin vanliga betydelse i prosaspråket. Den tillagda bestämningen betecknar det, varemot vakthållningen är riktad (jfr nsv. *brandvakt*). Därmed behöver ju ingalunda följja, att »den högättade Assur fått sitt eftermäle som en enkel vaktpost» (F. Askeberg).

Carl Säve översätter (i *UFT* h. 3, s. 20) *vikinga vǫrðr* med »vikinga-väktare(?)» och förmodar, att det avser »en uteliggare, som skulle passa på och hindra vikingar att göra strandhugg». I huvudsak samma tolkning lämnas av Ad. Noreen (*Altschwedische Grammatik*, 1904, s. 483), på grundval av meddelanden av O. v. Friesen: »Der war zugleich mit Geitir wächter gegen die seeräuber.» Själv ger v. Friesen (*Upplands runstenar*, 1913, s. 30) översättningen: »som var landtvärnsman mot vikingar tillsammans med Geitir». Och E. Brate (*Svenska runristare*, 1925, s. 16) finner denna översättning av *uikika* × *uaurþr* vara förträffligt funnen.¹ Det finnes, så vitt jag kan se, intet som talar emot att denna tolkning är den riktiga.

Innebörden i meddelandet om Assur, Håkon jarls son, att han under livstiden var *vikinga vǫrðr*, skulle sålunda ha varit, att han hade haft en uppgift i vakthållningen mot strandhugg och härjningar av vikingar. Förmodligen står detta i samband med att hans fader var jarl, d. v. s. befälhavare över ledungsflottan. Som sådan hade han väl även ansvaret för försvaret av hemlandet mot angrepp av fiender. Måhända fanns redan vid början av 1000-talet den organisation av vaktjänsten, som omtalas i Upplandslagen (Konungabalken 12: 1) och Södermannelagen (Konungabalken 12: 2). I Hälsingelagen (Konungabalken 8 och 9) sättes utrodd (*utroþer*) i motsats till landvärn (*landværn*) och vakthållning (*warþhald*). Som *vikinga vǫrðr* torde Assur ha varit ledare av den rörliga delen av försvaret (*landværn*).

¹ Brate hade tidigare (*ANF* 18, 1902, s. 140 och *ATS* 20: 3, 1914, s. 15) i anslutning till Bugge tolkat *vikinga vǫrðr* som »vikingaväktare (förmodligen något befäl)» och »vikingars anförare». F. Askeberg (*Norden och kontinenten i gammal tid*, 1944, s. 122), anser, att Bugges översättning är att föredraga framför v. Friesens. Och även Erland Hjærne (*Rod och runor*, 1947, s. 96) menar, att de starkaste skälen tala för den uppfattningen, som i ordförbindelsen ser ett poetiskt uttryck för 'vikingahövding'.

Det finns i sagorna åtskilliga uppgifter om hövdingar, som ha varit landvärnsmän. I Egils saga, kap. 49; *Íslensk fornrit* 2, s. 126) berättas om Eyvindr skreyia, som uppgives ha varit broder till drottning Gunnhild, att han kom med ett stort långskepp till Danmark och blev av Harald Gormsson satt *til landvarnar fyrir vikingum*. Om jarlen Håkon Ivarsson berättar Snorre i Harald hårdrådes saga (kap. 48; *Heimskringla*, ed. F. Jónsson 3, s. 143), att han bröt med Harald hårdråde i Norge och begav sig till sin frände Sven Estridsson i Danmark. Där blev han väl mottagen. *Gerðisk Håkon þar landvarnarmaðr Sveins konungs fyrir vikingum, er miðk heriödu á Danaveldi, Vinðr ok aðrir Austrvegmenn ok svá Kúrir; lá hann úti vetr sum sumar*. Även Finn Arnason flydde till Danmark och blev Sven Estridssons man. *En Sveinn konungr gaf honum iarldóm ok Halland til yfirsóknar, ok var hann þar til landvarnar fyrir Norðmönnum* (ib. s. 149).

Om Bro-stenens Assur sålunda har varit en landvärnsman mot vikingar och hans fader Håkon har varit en svensk jarl, så är det måhända en omständighet att beakta, att Bro, där minnesstenen blivit rest och där sålunda sannolikt Assur och Håkon jarl ha levat, är beläget omedelbart innanför de områden, som av gammalt räknades till Roden (C. G. Styffe, *Skandinavien under unionstiden*, 3. uppl. 1911, s. 376 f.). Läget synes ha varit utmärkt väl valt för en befälhavare för ledningsflottan och för kustförsvaret.

Vid Nibble i Ekerö sn, ett par mil S om Bro, har funnits en runsten (U 16) med inskriften: »Gunne och Käre reste stenen efter . . . Han var den bästa av bönder i Håkons rod.» Det har tidigare i detta arbete (*Upplands runstenar* 1, s. 25) framhållits, att ordet *roðr* i uttrycket **irupi hakunar** antingen kan ha en lokal betydelse (såsom i Roden, Roslagen) eller en mera ursprunglig av 'rodd, ledung'. Till det förra finnes en parallell i Sö 213 **han uar : boanti : bestr i : killi**. »*I roði Hakonar* skulle då avse den del av Roden, som lydde under en man vid namn Håkon, förmodligen en jarl.» Det finns visserligen skäl, som tala för en sammanställning av inskriftens Håkon med den Håkon, som omtalas i Hovgården-inskriften, U 11. Framför allt synes U 16 till tiden snarare sammanfalla med U 11 än med den äldre U 617. Sammanställningen har med beaktansvärda grunder betvivlats av Erland Hjærne (*Rod och runor*, 1947, s. 81 f., 115). »Utan att det kan bestämt bestridas, att 'Håkans rod' på Nibble-stenen kunde beteckna ett offentligt ledningsföretag, borde uttrycket enligt förut anförda analogier snarast åsyfta ett på enskilt initiativ företaget sjötåg. Härfärden har varit ledd av en hövding med namnet Håkan. Vem denne varit, en konung, en jarl eller, kanske mera sannolikt, en på egen hand opererande vikingahövding, lär förbli ovisst.» Hjærne är sålunda böjd att betvivla, att Nibble-stenens Håkon är identisk med vare sig Hovgård-stenens Håkon eller Bro-stenens Håkon jarl. Med hänsyn till namnet Håkons relativa sällsynthet förefaller det dock föga rimligt att räkna med tre hövdingar med detta namn under 1000-talet i denna begränsade del av Uppland. Man bör därför ej alldeles lämna ur räkningen den möjligheten, att Nibble-stenens Håkon har avsett samme man som Håkon jarl på Bro-stenen.

618. Bro kyrka.

Pl. 6.

Litteratur: B 262, L 313, D 1: 2. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 202; N. R. Broeman, *Dagbok* 1760; R. Dybeck, *Reseberättelse* 1866, s. 4; UFT h. 3 (1873), s. 21.

Äldre avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 262); Dybeck, D 1: 2.

Runstenen står nu i vapenhuset, lutad mot östra väggen.

På 1600-talet låg den, enligt uppgift i *Ransakningarna* (se ovan U 617), »vppå gången». På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes endast anteckningen »I Broo kyrkia». B 262 (som avbildar U 618 och U 619) har överskriften »Bro Kyrkodörr», vilket säkerligen beror på misstag

(förväxling med U 617). Likaså L 313: »vid kyrkodörren». Enligt Dybeck (D 1:2) låg stenen o. 1860 fortfarande kvar »i kyrkans stora gång». Den upptogs emellertid ur golvet år 1866 (se ovan U 617). I *UFT* 1873 meddelas: »Stenen är, genom vice pastorn Petrus Agrells försorg, af församlingen upprest å lämpligt ställe utanför kyrkan.»

Röd sandsten. Höjd 1,27 m., bredd nedtill 1,70 m., på mitten 1,68 m. Stenen är mycket hårt sliten och nött. Runorna äro, på grund av djupare huggning, bättre bevarade än ramlinjer och ornamentik. En stor del av den uppmålade ornamentiken (särskilt upptill) framträdde endast som en svag skuggning.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

[in]riþr · uk · kyriþ · lito · rita · st[a]in · af[t]ir · [k]l[em]it · faþur · si[n] ku · inkik[h]r · bo[an]ta sin

Ingviðr ok Gyrið leto retta stein æftir Klemit, faður sinn, ok Ingigærðr (?) [at] boanda sinn.

»Ingrid och Gyrid läto resa stenen efter Klemet, sin fader, och Ingegärd (?) efter sin man.»

Till läsningen: Framför 3 r har sannolikt funnits två runor. Av den första kan intet med säkerhet spåras. Av den andra finns nästan hela hst, svagt; ingen bst kan fastställas. n förefaller osannolikt; möjligen k. 3 r är tydligt. 9 k är icke stunget. 10 y är tydligt stunget. 9—13 kyriþ är fullt säkert. 16 t: t-runan har i inskriften alltid bst endast t. v. 17 o är synnerligen tydligt. 19 i är icke stunget. Av 24 a finns endast hst:s nedre del bevarad. Efter 26 n finnes ett långt mellanrum till nästa runa, tydligen beroende på en avsats i stenytan. 27 a har bst endast t. h. Tydligt a, icke e. 29 t är helt borta. Bst i 33 l är tydlig. Därefter en avsats i stenen, som sannolikt har undvikits av ristaren. 37 t är tydligt. Av föregående runor endast svaga spår, och namnet kan därför numera icke fastställas. 39 a är mycket svagt. 45 n är svagt. Bst i 46 k är ytterst svag. R. 53 har tydlig n-bst, men liknar nu knappast ett h. 54 r tydligt. Även övriga runor i namnet torde vara säkra, ehuru flera ganska svaga. Av 55 b finns nu endast hst, jämte översta spetsen av bst, osäkert. Följande runa är spårlost borta. Därefter svagt 57—58 an. 57 a synes ha två bst, men den övre är sannolikt en naturlig fördjupning. Ytan på det ställe, där i B 262 de sista runorna 59—63 ta sin stå, är mycket sliten. Endast av 62—63 in kunna svaga spår upptäckas.

Hadorph och Helgonius (B 262): inriþr · uk · kyriþ · litn · rita · staini · aftar k - emit · faþur · sin ku inkikhr · boanta sin. — Dybeck: × inriþr · uk · kyriþ · lito · rita · stain · aftir · klimit · faþur · sin ku · inkikhr · boant... »Riten mellan þ och r i inriþr är klar och möjligen en missriktad staf till r, eller har man till en början tänkt avsluta namnet med þ. Inskriftens sista ord sin, jämte den yttersta runan af nästföregående, nu utplånade, äro anförda efter Bautil.»

Fig. 11. U 618 och 619. Bro kyrka. Efter B 262.

46—47 **ku** måste vara ett ristningsfel för **uk** (se S. Bugge i *ATS* 10:1, s. 258). Av sammanhanget framgår, att 48—54 **inkikhr** är ett kvinnonamn, och något annat än *Ingigærðr* kan då knappast komma i fråga. Sannolikt har ristaren först huggit en **n**-runa och sedan han upptäckt sitt misstag velat rätta detta till **a**. Resultatet har blivit 53 **h**. Framför 55—63 **boanta sin** skall prepositionen underförstås ur det föregående.

Stenen synes vara vara rest av två döttrar och hustrun till den döde. Om kvinnonamnet *Ingifriðr*, *Ingríðr* se U 114, om *Gyrið(r)* U 77. Läsningen av namnet på den döde är tyvärr icke säker. Men om **klemít** är riktigt, kan det knappast återge annat än namnet *Klemet* eller *Klement*. Detta är ett kristet helgonnamn, vars enda belägg i runinskrifterna i så fall föreligger här. Namnet förekommer i Sverige, liksom i Danmark, under medeltiden, ehuru icke särdeles vanligt. Se A. Grape, *Studier över de i fornsvenskan inlånade personnamnen* (1911), s. 81 samt *DGP*: *Klement*.

Inskriften är relativt sen. Ristningen är möjligen utförd av Öpir och i varje fall i hans stil. Sannolikt har stenen alltifrån början stått på kyrkogården eller i kyrkans närhet.

619. Bro kyrka.

Pl. 6.

Litteratur: B 262, L 314, D 1: 3. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 202; R. Dybeck, *Reseberättelse* 1866, s. 4; *UFT* h. 3 (1873), s. 21.

Äldre avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 262); Dybeck a. a.

Två fragment och en runsten; de stå nu uppställda i vapenhuset, lutade mot östra väggen.

Enligt *Ransakningarna* fanns $\frac{1}{2}$ runsten i Bro kyrka »neder på golfwet» (se ovan U 617). Det är utan tvivel U 619 som avses. Peringskiölds *Monumenta*: »I Broo kyrkia»; B 262: »Bro Kyrkodörr» (se ovan U 618). Enligt Dybeck (D 1: 3) fanns stenen »i kyrkans stora gång» nära U 618. Den har förmodligen år 1866 blivit upptagen ur golvet, liksom U 618, ehuru detta icke uttryckligen nämnes i Dybecks reseberättelse för detta året. I *UFT* 1873 meddelas, att »denne sten är samtidigt med den förre [U 618] ånyo upprest». På Dybecks teckning (D 1: 3) består stenen ännu av ett enda stycke. När den blivit sönderslagen, är obekant. Ett tredje stycke finnes på teckningen i *Bautil*, tillhörande stenens nedre högra del; det är numera förkommet. Det saknas redan på Dybecks teckning.

Röd sandsten. Fragment A 0,52×0,40 m.; fragment B 0,70×0,46 m. Ytan är hårt sliten. Särskilt ornamentiken är svag. Runorna ha varit något djupare huggna.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

A: ... i + rauþr h[aki] ...

B: þisa · meki · eftir · ky ...

... Rauðr hiogg(?) ... þessa mæ[r]ki æftir ...

»... Röd högg ... dessa märken efter ...»

Till läsningen: Intet sk har funnits efter 6 **r**. Alla runorna i 2—6 **rauþr** äro skadade upptill. 12 **i** är icke stunget. 16 **e** är tydligt stunget med en djup prick. Något **r** finnes icke efter 16 **e**. 19 **e** är tydligt stunget. 25 **y** har ett smalt lodrätt streck mellan hst och bst.

Hadorph och Helgonius (B 262): 8—10 **aki** står på det lösa, sedermera förkomna stycket. 16 **e**, 19 **i**, 25 **y**. Efter 25 **y** endast en hst. — Dybeck: 16, 19 **e**, 25 **y**. Efter 25 **y** en halv hst.

Dybeck anmärker om 7—10 **haki**, som är utfyllt efter B 262, att »ordet i sin helhet kan vara namnet **haki** eller verb, imperf. **hak**, **haku**, jfr L 1945; till och med det vanligare **hiak** eller **hiaku**, antaget att runan **i** försvunnit i den remna, som skilt stenens tu stycken».

I *UFT* 1873 lämnas tolkningen: »Raud (och) Hake(?)... dessa märken efter Ky...»

Om namnet *Rauðr* se U 245.

De båda sista bevarade runorna 24—25 **ky** kunna vara början till namnet **kyriþ**. Möjligen har U 619 varit rest efter den Gyrid, som förekommer på U 618. I varje fall tillhöra ristningarna på de båda sandstenshällarna ungefärligen samma tid.

620. Finnsta, Bro sn.

Pl. 7.

Litteratur: D 1: 7. R. Dybeck, Reseberättelse 1860, 1866; *UFT* h. 3 (1773), s. 23.

Äldre avbildning: Dybeck a. a.

Runstenen står rest 200 m. NÖ om Finnsta gård, 3 m. VNV om vägen Finnsta—Lejondal. Ristningsytan är vänd mot Ö. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Fånö», men stenen befann sig då (1863) på södra sidan av vägen.

Runstenen omtalas första gången av Dybeck och säges vara nyfunnen: »En byväg utgår midtför Hernevi norrut från landsvägen. Vid denna ligger byn Finstad, hvars egor gränsa till Hernevi, samt lägenheten Finstaberg, de två sednare skilda genom ett stycke af Finstads gårde. Runstenen, nyligen aftäckt, ligger der i ett dike icke långt från byvägen. Inskriften tyckes varit vänd från denna och tör utvisa landsvägens forna sträckning.» Inskriftssidan var, då stenen uppdagades, vänd nedåt. Stenen »kan svårligen resas der han nu ligger». — I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Fånö» (1863) uppges, att stenen ligger kullfallen »i åkren ONO om Finsta». Sannolikt har den blivit funnen i åkern, uppgrävd och flyttad till diket, där den tills vidare blev liggande. Stenen har senare blivit rest på sin nuvarande plats.

Randig, flagrande stenart. Höjd 1,85 m., bredd 1,19 m. Stora stycken äro avslagna upptill på h. och v. sidan. En stor avflaging finnes på h. sidan. Ristningen är mycket ojämn, till följd av vittring. Delvis är den mycket djupt huggen och tydlig, delvis grund och otydlig.

Inskrift:

kunar : auk : ihul : ltu - uþr : sn kml : kþ : hulbi : ant : h - s : auk : kus mþr frm : slknasma : k . . .
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60

- n trþan : uin .
 65 70

Gunnar ok Igull letu ... [br]oður sinn k[u]ml(?) . Guð hialpi and hans ok Guðs modir ...

»Gunnar och Igul läto ... sin broder minnesmärke. Gud hjälpe hans ande och Guds moder ...»

Till läsningen: Vid inskriftens början finnes sannolikt intet sk. 1 **k** är icke stunget. 4 **a** har bst endast på v. sidan om hst, och även denna bst är något osäker. 9 **i** har mitt på staven en grund utvidgning, som möjligen är huggen. Lika möjligt är dock, att det endast är en naturlig fördjupning. Av 14—15 **tu** finns endast nedre delen i behåll. Därefter har ett stort stycke av inskriften gått förlorat, omkring 12—15 runor. Efter 22 **n** har möjligen funnits ett sk. Alla runorna i 23—25 **kml** äro fullt säkra. R. 25 har knappast varit **u** eller **r**. 26 och 46 **k** äro icke stungna. R. 37 är skadad. 45—47 **mþr** är fullt klart. Alla runorna i 48—51 **frm** äro fullt säkra; 49 **r** är skadat. 53 **l** är säkert. Alla runorna i 52—59 **slknasma** torde kunna betraktas som säkra. Möjligen kan något sk ha funnits inom runföljden. Sk efter 59 **a** är tydligt. Bst i 60 **k** är svag.

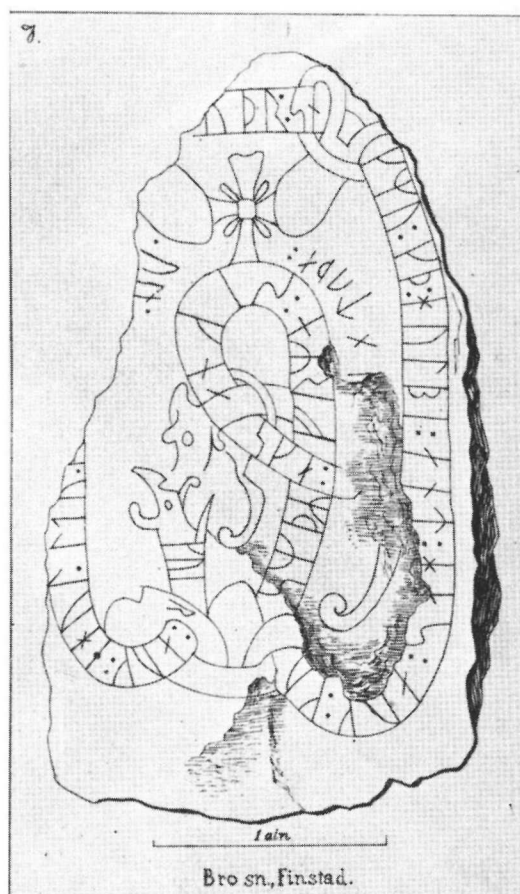

Fig. 12. U 620. Finnsta, Bro sn. Efter D 1: 7.

Dybeck: **kuir : auk : ehul · ltu · - . . . upr : sn kmu : kp : hulbi : ant : has : auk : kus mpa frma : siknaska : in tupa · uin ·** »Sista ordets medlersta runa eger upptill en ytterst svag rista och kan därför vara **l**.»

Ristaren utelämnar i flera fall vokaler: 13—15 **ltu**, 17—20 **-upr**, 21—22 **sn**, 23—25 **kml** (?), 26—27 **kp**, 45—47 **mpa**. Dybeck förmodar, att 48—51 **frmn** (som Dybeck läser **frma**) är förkortad skrivning för *fru Maria*. I *UFT* 1873 översattes inskriftens senare del: »Gud hjälpe hans ande och Guds moder, fru M(aria?), signerskan(?). Men (nl. han vardt)(?) död å Vin(?).»

Om namnet *Igull* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 106.

621. Härnevi, Bro sn.

Pl. 8.

Litteratur: B 268, L 316, D 1: 4. J. Bureus, Fa 6 s. 93 n:r 6 (Aschaneus), Fa 5 n:r 32, Fa 1 s. 10; Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal 1684 (i Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 203; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 467; R. Dybeck, Brev ^{10/7} 1860 (ATA, B. E. Hildebrands brevsamling); UFT h. 3 (1873), s. 22; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 74; Handlingar i ATA 1913, 1930.

Äldre avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph (i Peringskiölds Monumenta och B 268); Dybeck a. a.

Fragment av en runsten, står nu i kanten av en skogklädd kulle 3 m. S om landsvägen Stockholm—Enköping, 200 m. Ö om vägskalet vid Håtunavägen 250 m SÖ om Skälsta, 60 m.

Fig. 13. U 621. Härnevi, Bro sn. Efter B 268.

ÖNÖ om Skälsta bro, som ligger 20 m. S om nya Enköpingsvägen. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Fänö». I beskrivningen (1863) säges, att »vid landsvägen SO om Skälsta» finnas »tvenne bitar af runstenar» (U 621 och U 622).

Inskriften var känd för Joh. Bureus, genom en läsning av Aschaneus. Platsen säges vara »Wid Skällestadh Bro i Bro sockn» (Fa 6), »Wid Skällestad Bro» (Fa 5). — Enligt *Ransakningarna* funnos »På Herrenwy ägorne östan för Skielstadh broon 2 Runestenaar, Och straxt der hoos några Jettegreffter Wästan för bron». J. Hadorph antecknar under sin resa 1684: »På Härnwij ägor wid stora uägen ståår och 2 Runestenaar.» J. Peringskiöld, *Monumenta*: »Härnevi ägor» (B 268: »Herrevi», L 316: »Hernevi ägor»). — Dybeck: »Detta stycke af en större runsten, som finnes hel aftagen i *Bautil*, ligger på östra sidan om Skälsta bro, invid landsvägen. Man känner hvarken när stenen blifvit störtad och sprängd eller hvar det nu felande finnes.» I ett brev till B. E. Hildeband 1860 meddelar Dybeck: »I Härnevi uti Bro socken är en Runsten lagd till spishäll och sedermera täckt med tegel och murbruk (kanske halfvan af den märklige Liljegr. 315). Han bör väl uttagas? Den bautilska eller Liljegrenska halfvan finnes.» Om uppgiften är riktig, torde det snarast vara U 621 (L 316) som den gäller.

Blå, finkornig granit. Stenens höjd har (enligt B 268) varit omkr. 2 m., bredd omkr. 1,6 m. Det bevarade fragmentets mått äro: höjd 0,96 m., bredd 0,87 m. Ytan är slät. Ristningen är utförd med breda och mycket djupa linjer; den är överallt fullt tydlig. Av fragmentet att döma har det varit en synnerligen omsorgsfullt och skickligt huggen ristning.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 268):

· **abiun** + **auk** + **sibiun** [**auk** · **kunhiltr** · **litu** **risa** · **pina** · **stin** · **aftr** · **fapur** · **sin** · **auk** · **en** · **aftr** **bunta**

sin usur]

70

Abiorn ok Sigbiorn ok Gunnhildr letu reisa þenna stein æftir faður sinn ok hon(?) æftir bonda sinn Assur.

»Åbjörn och Sigbjörn och Gunnhild läto resa denna sten efter sin fader och hon efter sin man Assur.»

Till läsningen: Vid inskriftens början, före 1 **a**, står ett djupt snett streck, sannolikt hugget. I runorna fr. o. m. 3 **i** t. o. m. 8 **k** ha ej alla stavar förts fram till ramlinjerna. Detsamma gäller om 10, 12 **i**, bst i 13 **u** och 14 **n**. Samma egenhet har, av teckningen i *Bautil* att döma, förekommit även i det följande, och det har sålunda varit karakteristiskt för ristarens teknik.

Aschaneus (F a 6): **abiun** · **auk** · **sibiun** · **auk** · **kunhiltr** · **litu** · **s** · **pino** · **iftir** · **fapur** **sin auk an iftir bonta sinu sun**. — Hadorph och Helgonius (B 268): Som sk tecknas en punkt, vilket säkerligen är felaktigt. Efter 5 **n** och 8 **k** står i varje fall tydligt +. **f**-runan har formeln ꝛ (43, 46, 65 **f**). 57 **e** är tydligt angivet som stungen runa. Aschaneus har emellertid **a**. — Dybeck: ... **abiun** × **auk** × **sibiun** ...

Enligt Brate är ristningen, ehuru osignerad, utförd av Visäte. Det finns åtskilligt, såväl i ornamentik som i runornas former, som talar för att detta är riktigt. Visäte har, såsom ovan nämnts, varit verksam inom häradet (U 613 och U 614). Att märka är särskilt den för Visäte karakteristiska ordföljden: **aftr** · **fapur** · **sin** · **auk** · **en** · **aftr bunta sin usur**. Namnet på den döde, över vilken stenen är rest, kommer alltså sist i inskriften. Denna har blivit otympligt formulerad, därigenom att hustruns namn har satts i början av inskriften efter sönerns. Det riktiga skulle ha varit: »Åbjörn och Sigbjörn läto resa denna sten efter sin fader Assur och Gunnhild efter sin man.» 57—58 **en** återger tydligen pronomenet 'hon'; möjligen är *Bautils en* felläsning för **on** eller **hn**.

Om namnet *Abiorn* se Sm 2, om *Gunnhildr* U 288. Andra exempel på utelämnandet av **r** framför **n**, särskilt i namn på *-biorn* se S. Bugge i *ATS* 10: 1, s. 36. — Om *Assurr* se U 167, 276. U-omljudd form anges genom beteckningen även U 276 **ontsuar**, U 328 **onsur**, U 349 **usur** -, U 676 **osur**, L 207 Fålebro, Danmarks sn (gen.) **osurar**, Sö 25 **usurr**, Sö 265 **osur**.

622. Härnevi, Bro sn.

Pl. 8.

Litteratur: B 264, L 315, D 1: 5. Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, *Resejournal* 1684 (i Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 202; UFT h. 3 (1873), s. 21; Handlingar i ATA 1913, 1930.

Äldre avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 264); Dybeck a. a.

Runstenen står numera rest på prästgårdens gårdsplan, 11 m. S om prästgården mitt för huvudingången. Ristningsytan vetter åt N.

De äldsta uppgifterna om runstenen finnas i *Ransakningarna* och i Hadorphs anteckningar från resan 1684 (se ovan U 621). J. Peringskiöld, *Monumenta*: »Hernevi ägor wid Landzwägen» (B 264: »Herreui ägor», L 315: »Hernevi ägor, vid landsvägen).» Dybeck fann stenen liggande vid Skälsta bro nära U 621. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Fänö». På begäran av kyrkoherde G. Elg och godsägare Johan Sparre flyttades stenen, som »legat kullvräkt och

nedsjunken i jorden ... invid stora landsvägen vid den s. k. Skälsta backe», år 1913 till sin nuvarande plats.

Mörkgrå granit med röda färginslag. Höjd 1,50 m., bredd 1 m. Ytan är tämligen jämn. Ristningen är delvis djupt huggen, men ojämnt. Stenen var redan på 1600-talet svårt skadad. Ett stort stycke var borta på v. sidan, och en del av inskriften hade därmed gått förlorad.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre källor):

· kunhi . . . eft[i]R · sun sn · hursefni · [auk ·] oithafþ[a] up - - b uil
 5 10 15 20 25 30 35 40

Gunnhi[ldr] ... æftir sun sinn Horsaefni(?) ok Hvithauð[a]. Guð hialp(?) ...

»Gunnhild ... efter sin son Horsämne(?) och Vithövde, Gud hjälp(?) ...»

Till läsningen: Sk framför 1 k är säkert. 1 k är icke stunget; ej heller 2 u. Någon bst kan icke spåras till 5 i. 6 e är tydligt stunget. Mellan 8 t och 10 n kan något i icke med säkerhet iakttagas. Intet sk efter 13 n. Bst till 16 h svaga; snarast h, även om läsningen a är möjlig. 17—19 urs är djupt hugget. 20 e har djup prick, något snett anbragt, t. h. om hst. Nedre bst i 21 f skadad. 22 n är tydligt. Därefter är runslingan skadad. Närmast följer nedre delen av en hst (23 i) och därefter ett kort streck, som kan vara sk eller mellersta delen av en hst. Sedan

är en runa helt borta, varefter möjligen rester av en annan. 27 o är tydligt. T. h. om hst i r. 28 möjligen bst till f, men spåren äro osäkra. 29—32 thaf mycket tydligt, r. 33 svagare. Runan liknar mest k med en starkt rundad bistav; troligen har þ varit avsett. Av r. 34 synes endast övre delen av en stav; slutar blint mitt i slingan. 35—36 up tydligt. Därefter ett tydligt 37 i, utan bst. Därefter en hst, som ej når fram till slinglinjerna upptill och nedtill. På andra sidan om en korsande slinga står ett tydligt b; hst når ej upp till övre slinglinjen. 40—42 uil stå utanför slingan. De äro ganska tydliga och kunna ej läsas på annat sätt.

Hadorph och Helgonius (B 264): 6—10 aftir, 16 a, 20 i, 23 i, 24—26 iuk, 27—34 oithafþa, 35—39 upi - b, 40—42 saknas. — Dybeck: 6—10 aftir, 16 a, 20 i, 23 i, 24—26 auk, 27—34 ofthafþa, 35—39 upe - b, 40—42 saknas. »Meningen i inskriftens slut, säkerligen starkt förkortadt, blir väl ännu länge om ej alltid underkastad gissningar. — Första a i aursifnl har ock ett mycket svagt k-kännestreck.»

Inskriften är tyvärr endast fragmentariskt bevarad. Den bevarade delen är därtill mycket skadad genom vittring och svårläst.

Det första namnet kan med säkerhet suppleras kunhiltr Gunnhild. Då U 622 och U 621 ha varit resta nära varandra på samma plats och då de av ornamentik och runformer att döma tillhöra samma tid, finnes intet skäl att betvivla, att namnet Gunnhild i de båda inskrifterna avser samma person.

Fig. 14. U 622. Härnevi, Bro sn. Efter B 264.

Tillsammans med sina söner Åbjörn och Sigbjörn har hon rest en runsten (U 621) till minne av sin make Assur, och en annan sten (U 622) har hon rest över en son Horsämne. Då denne icke nämnes på U 621, var han troligen död, då denna sten restes efter fadern. Stor sannolikhet talar alltså för att de båda stenarna äro fullt samtida, resta av Gunnhild vid samma tillfälle över hennes man Assur och hennes son Horsämne. Man vågar därför ifrågasätta, att även U 622 är ristad av Visäte. Ornamentik, runformer och inskriftens form (**efta · sun sn · hursefni**) motsäga icke ett sådant antagande.

Ett mansnamn *Horsefni* (eller *Horsefnir*) är f. ö. okänt. Det kan jämföras med isl. *Karlsefni*, ursprungligen ett tillnamn med appellativ innebörd. Jfr vidare isl. *mannsefni*, *konungsefni*, *mágsefni* m. fl. Om namnet *Horsi* se U 99 och E. Brate i *ATS* 20: 3, s. 19 f.

Också *Hvithaufði* (*-hofði*) är ett sällsynt namn. Det är belagt i inskriften L 258 Åbygge, Vendels sn. Jfr om det vanligare *Svarthaufði* (*-hofði*) U 52, 457. Intressant är beteckningen **oi** i **oithafþ** -. Den har motsvarighet i **hoita** + **uaþum** U 613 — ytterligare ett stöd för att ristaren är Visäte. Då r. 33 är skadad, kan det numera ej avgöras, om namnet har stått i nominativ (*Hvithaufði*) eller i ackusativ (*Hvithaufða*). I förra fallet har Vithövde deltagit i resandet av minnesvården. I senare fallet är den rest också över honom; men i vilket släktskapsförhållande han har stått till Gunnhild och Horsämne, framgår icke av inskriften. Äldre läsningar ge stöd åt den senare tolkningen.

623. Jursta, Bro sn.

Pl. 9.

Litteratur: B 266, L 318, D 1: 6. J. Hadorph, *Resejournal* 1684 (i *Peringskiölds Monumenta* 3); J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 204; UFT h. 3 (1873), s. 22.

Äldre avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph (i *Peringskiölds Monumenta* och B 266); Dybeck a. a.

Runstenen står i en åker 5 m. N om gamla Enköpingsvägen, 150 m. N om nya Enköpingsvägen, 125 m. V om vaktstugan Kallhäll, 350 m. NNV om Jursta. Ristningsytan vetter åt S. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Fånö».

Runstenen omnämnes icke i *Ransakningarna*. Men Hadorph har i sin anteckningsbok från resan 1684 uppgiften: »wid stora vägen uthi wreten finnes 1 Runesten som och uprättades». Enligt påskrift på träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* fanns den i »Jursta norra wret» (B 266: »Järsta norra vret», L 318: »Järsta, N. vret»). Dybeck: »En nyligen åter rest runsten i en nyodlad lågländ gärdesmark invid och på norra sidan om landsvägen.» Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Fånö» (1863): »vid landsvägen V. om Carlhäll.» Runstenen står av allt att döma kvar på sin ursprungliga plats.

Ljusgrå granit. Höjd 1,35 m., största bredd 1,37 m. Ristningens höjd 1,04 m., bredd 0,94 m. Ytan är slät, men knottrig. Ristningen är ganska grund, dock överallt tydlig.

Inskrift:

kurip · auk · sikuiþr · auk sikfast · raistu · stln · aftir · uifast · faþur · sin ·

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Gyrið ok Sigviðr ok Sigfast[r] raistu stein aftir Vifast, faður sinn.

»Gyrid och Sigvid och Sigfast reste stenen efter Vifast, sin fader.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början. 1 **k** är icke stunget; icke heller 2 **u**, 11, 21 **k**, 34 **i**. Sk efter 5 **þ** är mycket grunt. Intet sk efter 18 **k**. 36 **a** tydligt, icke **e**. — Hadorph och Helgonius (B 266): 36 **e**, 46 **i**. — Dybeck: 36 **a**, 46 **t**. — Såväl B 266 som D 1: 6 använda felaktigt × som sk:

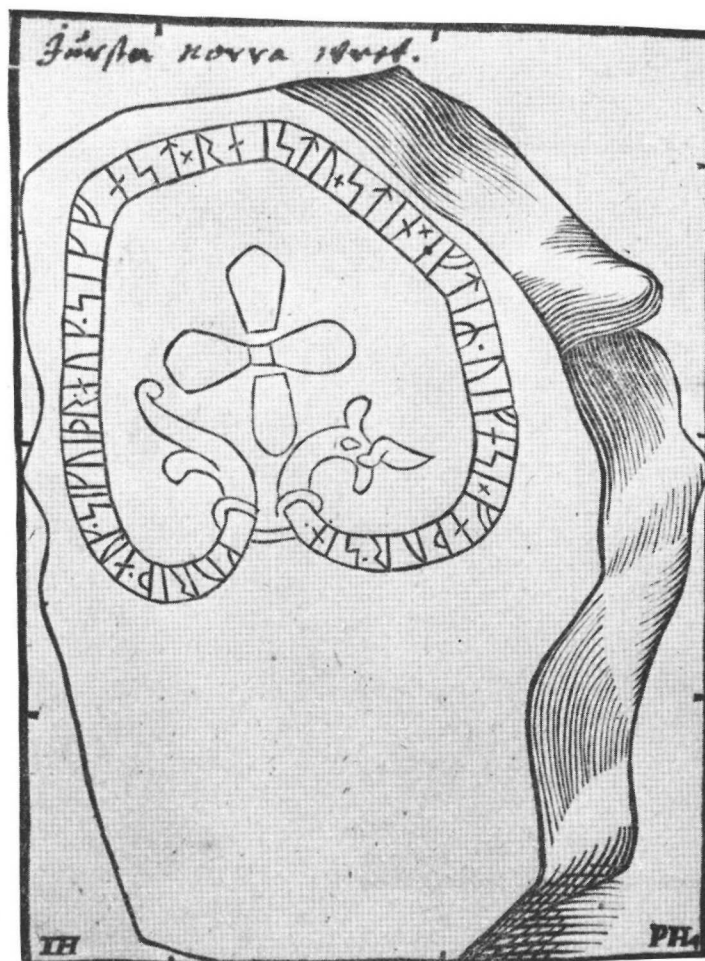

Fig. 15. U 623. Jursta, Bro sn. Efter B 266.

Huruvida 19—25 **sikfast** är ett kvinnonamn, torde vara rätt tvivelaktigt. Att *-r* saknas i nominativ, kan här bero på att följande ord börjar med *r*. Kvinnonamn på *-fast* förekomma visserligen, men något *Sigfast* är f. ö. icke belagt. Mansnamnet *Sigfastr* är däremot, liksom *Vifastr*, ganska vanligt. Se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100 f. — Om kvinnonamnet *Gyrið(r)* se U 77. Då Gyrid här nämnes före Sigvid och Sigfast, torde det bero på att hon är moder till dem och sålunda hustru till Vifast. Inskriften skulle i så fall icke vara fullt riktigt formulerad. Meningen torde vara: Gyrid reste stenen efter Vifast, sin man, och Sigvid och Sigfast efter sin fader.

624. Ullvi (Toresta), Bro sn.

Pl. 10.

Litteratur: B 263, L 317, D 1:8. Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, *Resejournal 1684* (i *Peringskiölds Monumenta 3*); J. Peringskiöld, *Monumenta 3*, bl. 204; UFT h. 3(1873), s. 22.

Äldre avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i *Peringskiölds Monumenta* och B 263); Dybeck a. a.

Runstenen står på en mindre skogklädd höjd ungefär 600 m. NNÖ om Toresta mangårdsbyggnad, 130 m. SSÖ om vägen från Toresta till Enköpingsvägen, 150 m. SV om järnvägsöver-

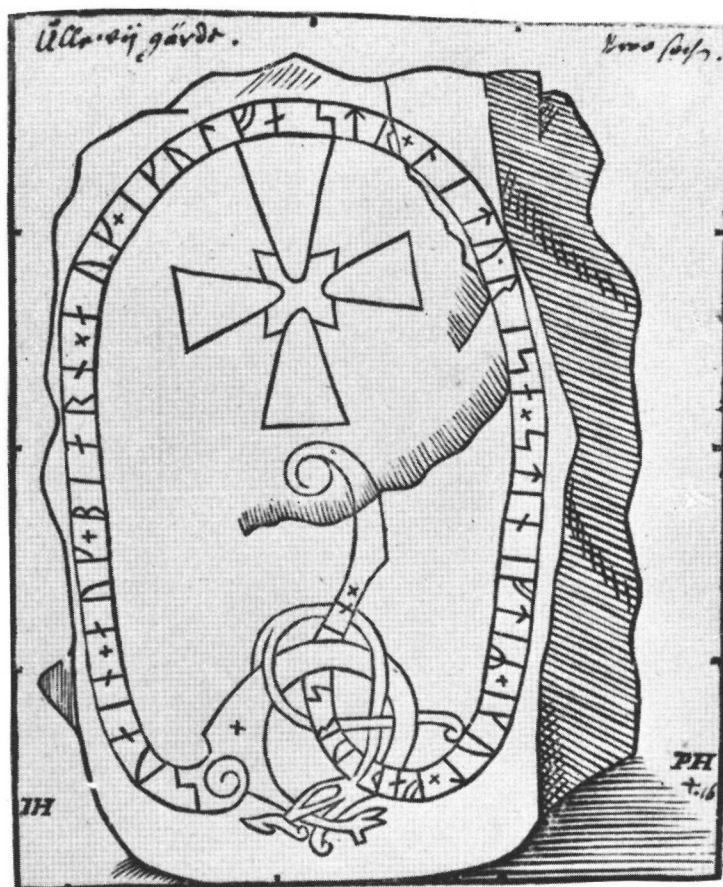

Fig. 16. U 624. Ullvi (Toresta), Bro sn. Efter B 263.

gången, omkr. 85 m. V om järnvägen Stockholm—Enköping. Ristningsytan är vänd åt NÖ. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Fånö».

Runstenen omtalas i *Ransakningarna*: »Vthi Vlwy gierdet straxt wedh byn, Een stoor Runnesteen.» J. Hadorph antecknar under sin resa 1684: »På Ullewij ägor fins och en stor Runsteen, som afriktades.» På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* står skrivet: »Ullewij gärde» (B 263: »Ållevi gärde», L 317: »Ullevi gärde»). Dybeck anger som plats: »Bro socken, Spånga (Thorestad)» och meddelar: »I Bondängen, hvilken nordligt begränsas af landsvägen samt i vester af den mindre väg, som från denna leder till gården Thorestad, är en höjdsträcka, hvarpå någre ättehögar och runda stensättning ar finnas. Runstenen står på den östligaste af högarne och är törhända ditflyttad från Ullevi gärde, der han, enligt Bautil, förr varit . . . Spånga är nu under Thorestads gård och af den ödelagda byn återstår bara ett obodt hus.» Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Fånö» (1863): »på en liten kulle S om det ställe, der vägen till Thoresta tager af från stora landsvägen». — Stenen har sålunda i nyare tid, dock före 1860, blivit flyttad till sin nuvarande plats från gårdet i närheten, där den ursprungligen torde ha stått.

Grå, svagrandig gnejs. Höjd 2,37 m., största bredd 1,40 m. Ytan är på mitten gropig och rik på djupa fåror; f. ö. slät. Ristningen är jämn och väl huggen; linjerna äro ej särdeles djupa, med rundad botten. Inskriften är överallt fullt säker.

Inskrift:

+ **suain** + **auk** + **biarn** × **auk** × **ikulfastr** × **litu** × **raisa** × **stin** × **eftir** × **ikul** × **faður** × **sin** ×
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Svæinn ok Biorn ok Igulfastr letu raisa stein æftir Igul, faður sinn.

»Sven och Björn och Igulfast läto resa stenen efter Igul, sin fader.»

Till läsningen: 18, 45 **k** äro icke stungna; icke heller 27, 37 **i**. 39 **e** är tydligt stunget med bred prick. — Hadorph och Helgonius (B 263): 31 **a** saknas. Sk efter 29 **u** är en prick; sk saknas efter 38 **n** och 52 **r**. 39 **i**. — Dybeck: 31 **a**, 39 **e**. Sk saknas efter 29 **u**.

Om namnet *Igull* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 106, om *Igulfastr* s. 100.

625. Välla tä, Bro sn. Nu vid Säbyholm, Lossa sn.

Pl. 9.

Litteratur: B 265, L 319. Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 205; UFT h. 3 (1873), s. 22; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 81; *Handlingar i ATA* 1914, 1938.

Äldre avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 265); S. Lindqvist foto (ATA).

Runstenen står sedan 1914 rest vid Hemskolan, Säbyholm, 10 m. SV om allmänna landsvägen, strax S om vägen mellan skolan och rektorsbostaden, vid nordöstra spetsen av ett litet bergparti.

Stenen omtalas första gången i *Ransakningarna*: »I Spånga Engh och Weela Tädh 1 Runsteen.» Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Välla tää mellan Iursta och Spånga, Bro sochen» (B 265: »Välla tää», L 319: »Välla tä, mellan Järsta och Spånga»). Spånga, numera obebott och ingående i herrgården Toresta, Lossa sn, låg V om Jursta och S om St. Ullvi, på södra sidan om infartsvägen till Toresta från landsvägen Stockholm—Enköping. Dybeck har tydligen ej kunnat finna stenen; den finnes icke upptagen i hans *Sveriges runurkunder*. År 1914 omtalas stenen vid torpet Hagalund under Säbyholm. Hagalund ligger omkr. 100 m. Ö om gränsen mellan Bro och Lossa socknar, sålunda inom Bro sn, omkr. 1 km. N om vägen Bro kyrka—Lossa kyrka, nära den vinkel som sockengränsen bildar 1,5 km. ÖNÖ om Lossa kyrka. Runstenen stod i trädgården till torpet, omkr. 50 m. V om boningshuset och omkr. 200 m. NV om källan (utmärkt på Geologiska kartbladet »Fänö»). »Genom skogsmarken NNO från källan kan man ännu tydligt följa en i mannaminne endast av gående använd väg, c:a 6 m. bred, med diken å ömse sidor, i svag båge ledande rätt på Tetorp... Runstenen har tydl. rests utmed denna väg där den nådde skogsbrynet. Vägens fortsättning över lermarken till Låssa torde ha nära sammanfallit med en i ny tid anlagd väg synlig å gen.-stabskartan. Spår av den äldre vägen syntes ingenstädes i det breda djupa avloppsdikey, som skär denna väg. Den gamle innehavaren av torpet förklarade sig kunna bestämt påstå, att i hans ungdom ingen användbar väg fanns över lermarken, däremot hade han observerat vägen framför (på sydsidan) runstenen när, han anlade trädgården till torpet, även det nyanlagt för c:a 30 år sedan» (S. Lindqvist 1914). På hemställan av styrelsen för Sunnerdahlska stiftelsen beslöt Vitterhetsakademien år 1914 att medgiva stenens flyttning till stiftelsens hemskola vid Lossa kyrka.

Mörkgrå granit med ojämn, flagrande yta. Här och var finnas inslag av röd fältspat. Höjd över nuvarande markytan 1,88 m., största bredd 1,72 m. Ristningens höjd 1,3 m., största bredd 1,4 m. Ristningen torde ha varit djupt och jämnt huggen. Men den har skadats svårt genom flagring. Upptill är ett stort stycke av stenen avslaget. Skadorna funnos, i ungefär samma utsträckning, redan på 1600-talet.

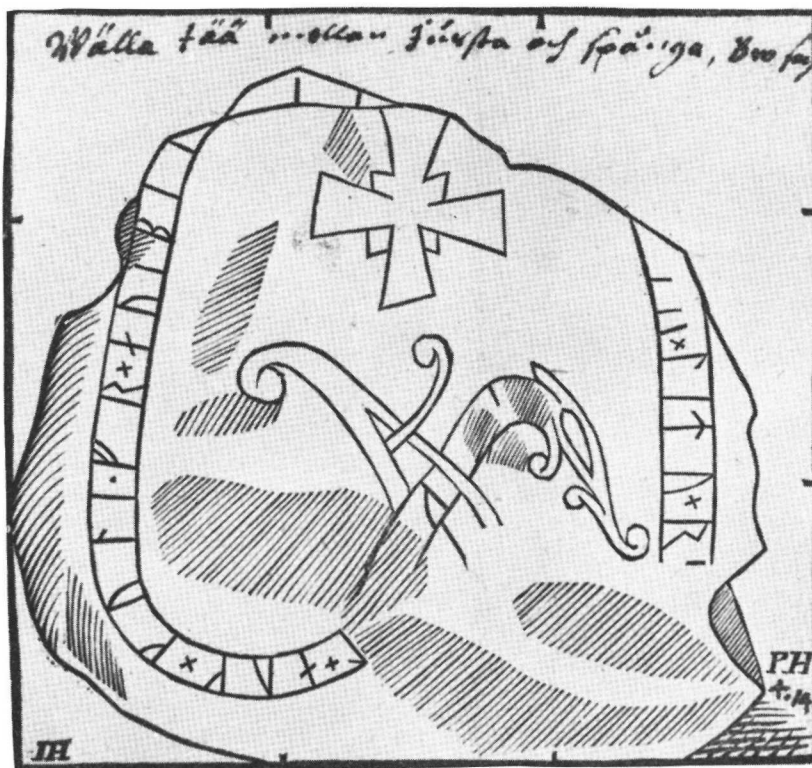

Fig. 17. U 625. Välla tä, Bro sn. Efter B 265.

Inskrift:

- r × auk × kulifr × auk × bi - - - - - r × litu × ra . . . - in ×

5 10 15 20 25 30

... ok Guðleifr ok Bi[orn] ... letu ra[isa] ... [s]inn.

»... och Gudlev och Björn ... läto resa ... sin ...»

Till läsningen: 4 r är den första säkra runan. Den avslutar inskriftens första namn. Där framför finnas rester av tre runor. 8 k är icke stunget; icke heller 9 u, 11 i. Av 16 k finns endast halva hst och nedersta spetsen av bst i behåll. R. 24 har sannolikt varit r. Nedre hälften av 30 a är borta. — Hadorph och Helgonius (B 265): R. 2 är k, r. 4 l.

Om namnet *Guðleifr* (*Gulleifr*, *Gullifr*) se S. B. F. Jansson i *Västmanlands fornminnesföreningens årsskrift* 1940—41, s. 1.

Håbo härad.

Socknar: Håbo-Tibble, Kalmar, Yttergran, Övergran, Håtuna, Hägeby, Skokloster.

Håbo härad utgör norra delen av halvön mellan Björkfjärden och Ekolsundsviken i väster och Sigtuna—Uppsala-farleden i öster. Det når i söder ned till Mälaren mellan Bro härad och Trögd och sträcker sig norrut upp mot Tiundalands centrala delar. Det har sin största bredd i söder och avsmalnar norrut i Hägeby och Skoklosters socknar. Den sistnämnda utgör i flera avseenden ett område för sig, i äldre tid vanligen kallat Skobolandet. Den gamla huvudbygden i detta ligger i norr och nordöst, uppåt Ekoln, och är genom en vidsträckt, obebyggd skogsmark skild från bebyggelsen i Hägeby och Håtuna. Genom den norrifrån långt nedskjutande Ryssviken—Ullfjärden delas häradet i två hälfter, en västlig med Kalmar, Yttergran och Övergran och en östlig med centrum i Håtuna. De äro skilda åt mindre genom vattenleden än genom stora skogsmarker, som utbreda sig omkring den i västra delarna av Tibble och Håtuna socknar, och ha i äldre tid haft väsentligen olika förbindelser med yttervärlden. Längs häradets östgräns går segelleden från Uppsala, som förbi Sigtuna och Stäket leder ut i Görvaln. De västliga bygderna ha haft sina huvudvägar söderut till hamnar vid Kalmarviken och Björkfjärden. Till häradet hörde under medeltiden även halvön mellan Uppsalaleden och Garnsviken (Sigtuna, S:t Per, Haga, Vassunda), som numera räknas till Ärlinghundra härad, och dess utsträckning i öst-västlig riktning var då ungefär lika stor som i nord-sydlig. Den naturliga medelpunkten var, i ännu högre grad än nu, trakten kring Håtuna kyrka, varefter hundaret också har fått sitt namn. På en tid, då Bro hundare hörde till Attundaland, utgjorde Håbo hundare den sydligaste spetsen av Tiundaland mellan Ärlinghundra i öster och Trögd i väster.

Antalet kända runristningar i häradet är 63. Därtill kommer en bildsten från Hägeby kyrka (U 664), som fastän alldeles utan inskrift dock i enlighet med gammal tradition har upptagits i detta arbete. Antalet är avsevärt i förhållande till häradets storlek. Ristningarna äro tämligen jämnt fördelade över området. Påfallande många och betydande minnesmärken finnas norrut, i Hägeby och Skoklosters socknar. Naturligtvis ansluta de sig överallt till bebyggelsen; skogsmarkerna i söder (v. Tibble), väster (v. Yttergran och Övergran) och norr (n. Hägeby, s. Skokloster) sakna alldeles runstenar. I flera fall visa dessa tydlig anslutning till vägarna. Så särskilt i Yttergran och Övergran samt i Hägeby och Skokloster.

Av de 63 (64) ristningarna från Håbo härad äro 12 förkomna och endast kända genom äldre avbildningar och uppgifter: U 627, 628, 634, 638, 639, 647, 656, 666, 669, 673, 675 och 682. Det återstår sålunda f. n. 51 (52) ristningar, mer eller mindre fullständiga. Ett par av dessa (U 685 och U 688) äro numera endast fragment men funnos på 1600-talet till större delen eller fullständigt i behåll.

Av de 63 (64) ristningarna äro några kända endast i mycket fragmentariskt skick, nämligen U 626, 639, 666, 673, 675 och 680. Av dessa äro, såsom nämnt, 4 förkomna. Om man bortser även från de tre fragmenten U 626, 680 och 688, finnas följaktligen inom häradet 48 (49) någorlunda fullständigt bevarade ristningar.

Från häradet äro endast kända två ristningar i flyttblock eller berghäll, nämligen U 687 Sjusta och den numera förkomna U 634 Enby.

Ett märkligt stort antal av häradets runinskrifter voro kända redan av Johannes Bureus. Icke mindre än 4 äro upptagna på hans runtavla 1599 (U 629, 643, 654 och 678). I hans och

hans medhjälparens samlingar finnas sammanlagt 40 inskrifter från Håbo, d. v. s. nära $\frac{2}{3}$ av hela det kända materialet. Till stor del beror detta på att hans flitige medarbetare Martin Aschaneus var bördig från denna trakt; han var född i Aske, Håtuna sn. Från honom har Bureus fått en mycket stor samling av inskrifter. Och i hans anteckningsbok (F b 18) finnas avbildningar av 28 runstenar från Håbo härad. Men också Bureus själv var väl bevandrad inom häradet och har upptecknat en mängd inskrifter, delvis desamma som Aschaneus men också några andra. Särskilt är att märka, att Aschaneus icke har några inskrifter från Skokloster, Bureus däremot 5. Avbildningar (teckning, träsnitt, kopparstick) finnas av Bureus till 14 runstenar i Håbo härad. Däremot har Rhezelius spelat en mindre roll på detta område. Hans samlingar, som också ha upptagits i Bureus' handskrift F a 6, synas huvudsakligen vara avskrift efter Aschaneus.

Genom *Ransakningarna* blevo ytterligare 8 runstenar kända: U 641, 644, 652, 653, 658, 684, 688 och 689. Och ytterligare 4 kommo i dagen under Hadorphs resa och finnas avbildade på hans träsnitt: U 637, 650, 657 och 664. Sammanlagt 52 ristningar i Håbo härad ha sålunda varit kända av 1600-talets fornforskning, bildstenen från Hägeby inbegripen. Av dessa äro 46 avbildade i *Bautil* (på 40 träsnitt).¹ Där saknas sålunda 6, nämligen U 648, 656, 666, 673, 685 och 686. Av de båda sistnämnda finnes ett träsnitt bevarat i Peringskiölds *Monumenta*, och det beror förmodligen på ett förbiseende, att detta ej har kommit med i *Bautil*. U 666 och 673 voro obetydliga fragment, som måhända redan voro förkomna vid Hadorphs resa. Däremot är det mera svårförklarligt, varför träsnitt saknas av U 648 och 656. Alla träsnitten från Håbo härad äro signerade av tecknaren J. Leitz.

Under 1700-talet kommo två runstenar och ett litet fragment i dagen vid Skoklosters kyrka (U 679—681). I Liljegrens *Runurkunder* upptagas 55 nummer från Håbo härad (L 1—7, 24—68, 1550, 1551, 2991). De båda fragmenten U 666 och 673 saknas liksom i *Bautil*. Däremot har i två fall samma inskrift blivit upptagen två gånger, under olika nummer (L 1 och 4, L 24 och 25). Det verkliga antalet är sålunda 53.

Under 1800-talet ha 5 nya runristningar blivit kända inom området, alla första gången offentliggjorda i Dybecks samlingar: U 634, 639, 663, 675 och 687. Nya fynd under 1900-talet äro hittills 4: U 632, 636, 659 och 660. En sländtrissa av sten påträffades våren 1945 i kanten av en åker på Vi ägor, Övergrans sn. Den har runor på båda sidor. På ena sidan kan läsas ordet **kiara**. Sländtrissan tillhör numera SHM, inv.-n:r 23481.

626. Bälby, Håbo-Tibble sn.

Pl. 11.

Litteratur: B 310, L 24, 25. J. Bureus, F a 6 s. 69 n:r 123 (Bureus' egen uppteckning), s. 100 n:r 32, s. 102 n:r 40 (Aschaneus), s. 178 n:r 70 (Rhezelius), F a 5 n:r 346, 392, F a 1 s. 78; M. Aschaneus, F b 18 s. 307—308; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 206; UFT h. 1 (1871), s. 67, h. 5 (1876), s. 95; S. B. F. Jansson, Rapport till Riksantikvarieämbetet ^{20/10} 1947 (ATA).

Äldre avbildningar: Aschaneus, teckning (i F b 18); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 310).

Runstensfragmentet, som tidigare har suttit inmurat i en potatiskällare på gården Bälby n:r 1, framtogs hösten 1947 ur muren och restes på gårdsplanen 20 m. Ö om ingången till man-gårdsbyggnaden. Det står fastgjutet på en mindre sten, som vilar på marken.

¹ B 303—322, 332—352. På ett träsnitt finnas två runstenar sammanförda (U 667 och 665) men under två olika nummer (B 346 och 347). De tre Rölunda-stenarna (U 670—672) äro sammanförda på ett träsnitt (B 348). Detsamma är fallet med två runstenar vid Jädra, Håbo-Tibble sn (U 627 och 628) på träsnittet B 311, med två runstenar vid Linda, Skoklosters sn (U 683 och 684) på träsnittet B 313 och med två runstenar vid Ekilla bro, Yttergrans sn (U 642 och 643) på träsnittet B 332.

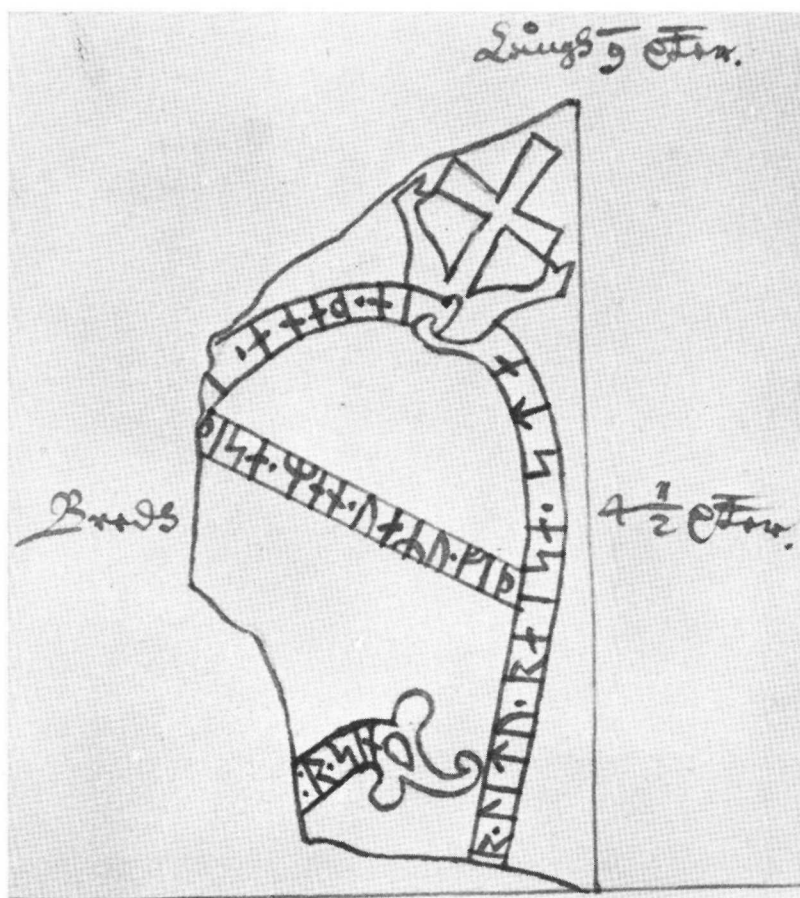

Fig. 18. U 626. Bälby, Håbo-Tibble sn. Efter teckning av Aschaneus.

Runstenen är omtalad redan i Bureus' samlingar. Bureus har själv upptagit inskriften på fyra olika ställen i sin anteckningsbok F a 6, utan att han tycks ha haft klart för sig, att det är fråga om samma inskrift. Första gången (s. 69) anges som plats: »Kälby för forstughu dören»; »Kälby» beror på en felläsning för Bälby (se *Upplands runinskrifter* 2, s. 38). Andra gången (s. 100) uppföres inskriften ur Aschaneus' samlingar under överskriften: »I Bälghby der näst, uti 2 ormar.» Närmast förut har omtalats runstenen U 627, vars plats säges vara »Widh Jädra på Jordebroen i Tybbela Sokn.» »I Bälghby der näst» betyder sålunda: i Bälby där bredvid, i närheten (av Jädra). Ett par sidor längre fram (s. 102) omtalas U 626 på nytt: »Runesten i Belby i Tyble S. i Westergården i 4 st^r. haf^r stått i muren, och åter utförd.» När Bureus senare utförde sin renskrift »Sveorum Runæ» (F a 5), blev inskriften upptagen på två olika ställen i den topografiskt ordnade samlingen: dels (n:r 346) under »Kälby» i Skånela sn, dels (n:r 392) under Bälgy i Tibble sn. Bureus synes emellertid ha varit oviss, huruvida hans anteckningar i F a 6, s. 100 och s. 102 avsåge samma inskrift eller två olika inskrifter. För säkerhets skull upptager han två under följande rubriker: »Tybla i Håbo härad. Bälgy på två ormar» och »Någre st^r. Der sammasteds i Wästre gården synes hafva samma Innehåld.» — Rhezelius upptager (i F a 6) inskriften på U 626 närmast efter inskrifterna på U 627 och U 628, vilkas plats var »I Jädra Tädh», och han anger platsen för U 626 sålunda: »I samma Tädh wid Bellby byn.» — Aschaneus slutligen anger (i F b 18) som plats: »Widh Bellby i Tädh.»

Det är icke lätt att av dessa knappa och delvis motstridiga uppgifter få full klarhet om

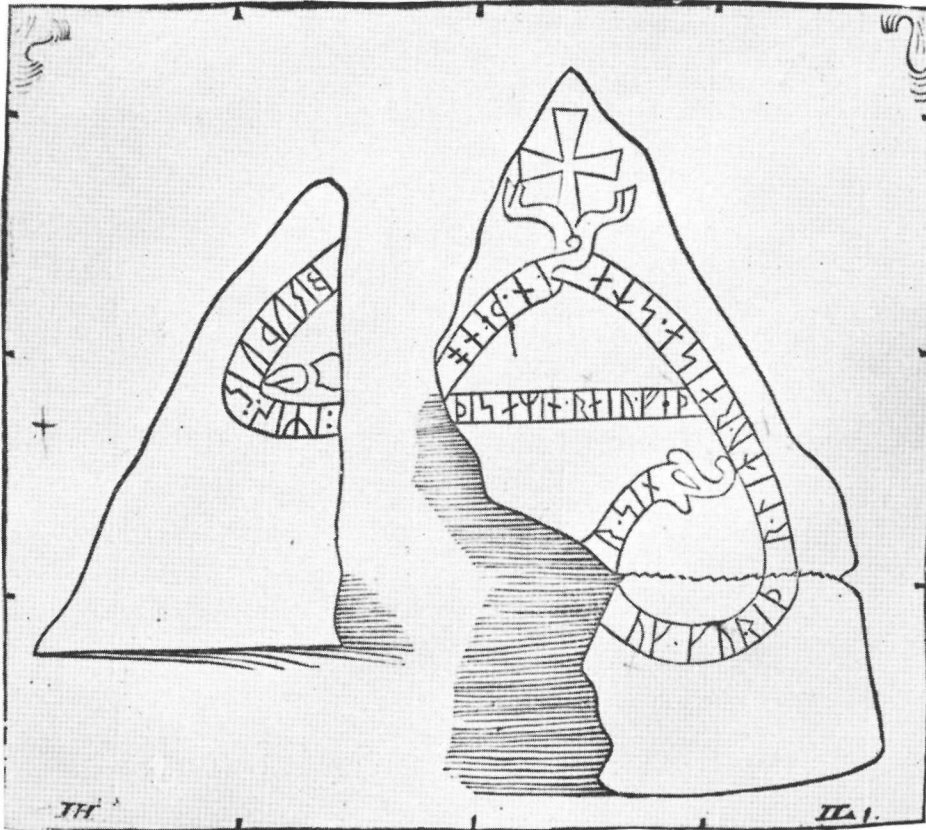

Fig. 19. U 626. Bälby, Håbo-Tibble sn. Efter B 310.

var runstenen befann sig. Att det är fråga om samma, redan mycket skadade och fragmentariska sten är dock fullt tydligt. Enligt Aschaneus hade den »stått i muren», förmodligen en spiselmur, i Bälby Västergård men blivit framtagen. Den befann sig nu enligt Bureus framför förstugudörren, sannolikt i samma gård. Både Rhezelius och Aschaneus uppge emellertid, att stenen fanns »i tät», d. v. s. vid bygatan, en mindre väg som förde genom byn. Enligt Rhezelius skulle det ha varit vid samma tä som de båda Jädra-stenarna U 627 och U 628. Förutsatt att Rhezelius' och Aschaneus' uppgifter hänföra sig till en senare tidpunkt än Bureus', tyder detta på att fragmentet, som ju måste ha varit lätt transportabelt, blivit flyttat från sin plats framför förstugubron längre bort utmed vägen.

I *Ransakningarna* finnas, utom angående U 630, 627 och 628, 629, följande uppgifter om runstenar i Håbo-Tibble sn: »14. Vthi Ahlby Gierde finnes åtskillige Opresta steenar som mehnas wara förnemt folk begrafne, Och wedh Bählby byn Een Runsteen med Runska påskrefwen. 15. Wedh Tibeke Kyrkiobyn uthi ett Tää finnes Een Runsteen påskrefwen.» Det är oklart, hurvida någon av dessa uppgifter, eller möjligen båda, åsyftar U 626. Egendomligt och svårförklarligt är, att träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften »Tibbele kyrkeby» (B 310 »Kyrko-By», L 24 »Kyrkobyens södra tä» och L 25 »Bälgby»). Nedanför träsnittet finnes en liten lapp inklistrad, på vilken står antecknat: »Tibble Sudra Tää en sunderslagen steen. Bälgy en sunderslagen steen, fins allena.» Tänkbart är, att de båda fragmenten, som avbildas på träsnittet, blivit skilda åt, så att det ena fanns vid Bälby, det andra vid kyrkbyn. På ett blad, som är inbundet tillsammans med ransakningsberättelserna (F 1 9: 1), har Hadorph under rubriken

»Rester: Rst i Upland» (d. v. s. runstenar i Upland, som ännu återstodo att undersöka och avbilda) antecknat: »Tibble Sochn. Bälby. sönderslagen. 1.»

Senare uppgifter om stenen saknas. Den omtalas icke av Dybeck. Vid inventeringen 1941 återfanns ett stycke (det högra och större på träsnittet B 310) inmurat i den gamla källaren på gården Bälby n:r 1, ungt. 25 m. SÖ om ingången till huvudbyggnaden. Fragmentet satt med inskriftssidan synlig i undre rummet av källaren, nära sydöstra hörnet, ungefär $\frac{1}{2}$ m. ovan jordgolvet. Härifrån uttogs det i sept. 1947 och restes på sin nuvarande plats.

Stenen var redan vid 1600-talets början sönderslagen. Bureus omtalar fyra stycken. På träsnittet B 310 synas tre stycken, varav två noga passa ihop. Vad som nu återstår är endast en del av det största fragmentet på B 310. De övriga styckena ha icke kunnat återfinnas.

Grå granit. $0,63 \times 0,39$ m. Stenen synes ursprungligen ha haft en ungefärlig form av en liksidig triangel, omkr. 2 m. i höjd och i bredd nedtill. Ristaren har använt en ornamentik, som har varit väl anpassad till stenens form. Inskriften har varit anbragt på tvenne rundjur, vilkas halsar nedtill korsat varandra och vilka upptill varit förenade med fotliknande avslutningar. Ett horisontalt runband tvärs över stenens mitt förenar de båda slingorna med varandra. I den spetsiga toppen är anbragt ett enkelt kors.

Ristningen är ej särdeles djup, men dock tillräcklig tydlig, för att läsningen i de bevarade delarna skall kunna betraktas som fullt säker.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

... [auk · kuriþ · litu · ra]isa · stain · þ[eno · -... bruþur · simi : ... r · sin
 5 10 15 20 25 30 35 40
 þis]a · men · uaru · f[eþrkar]
 45 50 55 60

... ok Gyriðr letu ræisa stein þenna æ[ftir] ... broður sinn(?) ... [faðu]r sinn. Þessa menn varu fæðrgar.

»... och Gyrid läto resa denna sten efter ... sin broder ... sin fader. Dessa män voro fader och söner.»

Till läsningen av den bevarade inskriften: Av 16 i finnes endast spår av mellersta delen i behåll. 17—21 **sa · sta** äro djupa och tydliga. Nedersta delen av 21 **a** och nedre hälften av 22—23 **in** ha gått förlorade. Endast v. bst på 23 **n** finns kvar. 24 **þ** är tydligt, men av 25 **e** finns endast ett kort stycke av toppen. Huruvida runan har varit stungen (eller möjligen ett **a**) kan sålunda ej avgöras. 46 **a** står i stenens kant; runan är grund men säker. 48 **e** har mitt på hst en fördjupning, sannolikt huggen. Hst är något krokig. 49—53 **n · uaru** äro fullt tydliga. 54 **f** är likaledes säkert; båda bst äro bevarade, men nedre delen av hst är borta. Av r. 55—56 återstå endast korta stycken av huvudstavarnas toppar.

Äldre läsningar anföras här i sin helhet:

Bureus (F a 6, s. 69): **nis r** (omvänd runa; d. v. s. 39—42 **r · sin**) **auk kuriþ auk uibiar litu rasa stan · ... þrer + ... isa ma uaru fiþrmar**. F a 5 n:r 346: ... **auk · uriþ · auk · uibiar · litu · rasa · stan ... isa ma uaru fiþrmar**.

Aschaneus 1 (F a 6, s. 100): **aisr · auk · kuriþ · litu · raisa · stian · ... þ · rar · i · sa ma · uaru · kiþr · moþar ...** F a 5 n:r 392: **aisr · auk · kuriþ · litu · raisa · stian · ... þ rar · i · sa ma · uaru · faþr · moþar ...** »Eiser auk Gurid litu räisa stäin ... i samæ wäru fader modär.»

Aschaneus 2 (F a 6, s. 102): 1) ... **auk kuriþ þ ...** 2) ... **litu raisa stain · þana · a ...** 3) ... **uaru · faþ ...** F a 5 n:r 392: ... **auk · kuriþ · þ ... litu · raisa · stain · þana · a ... uaru · faþ ...**

Aschaneus 3 (F b 18): ... r · litu · raisa · stain · pena · - · - · - : r · sin ... pisa . men · uaru · fiþ.

Rhezelius (F a 6, s. 178): ... r · litu · raisa · stain · pena · i ... pisa · men · uaru · faþ.

Hadorph och Leitz (B 310): ... uk · kuriþr · litu · raisa · stain · þeno ... brupur : simi : ... r · sin ... pisa min · ralu · feþ.

Ovisst är, huruvida det mindre fragmentet i B 310 har hört till samma sten som det övriga. För samhörighet talar stenens form och att ett *broður sinn* skulle passa väl in i inskriftens sammanhang. Som skäl mot samhörighet kunde anföras, att inskriften på det mindre stycket brukar omvända runor — skriftformen har alltså ändrats i vänstra slingan mellan **þens** och **brupur** och ännu en gång före slutet **r · sin** — och vidare som skiljetecken : (2 ggr) i stället för .

9 r är betygat genom Aschaneus, Rhezelius och B 310 och torde därför vara säkert. Helt obegripligt är, varifrån Bureus har fått runorna **auk uibiar** framför 10—13 **litu**. Om teckningen i B 310 är riktig, har det icke funnits någon plats för dessa 9 runor. Sannolikt beror tillägget på något fel i Bureus' avskrift. Oklart är också, var runorna **þrer** hos Bureus och i Aschaneus läsning 1 ha haft sin plats. Och de ha därför icke upptagits i vårt återgivande av inskriften. — 24—27 **þeno** B 310; **þena** Aschaneus 3, Rhezelius; **þana** Aschaneus 2. Huruvida r. 28 varit i (Rhezelius) eller **a**, kan ej avgöras.

Formen 43—46 **þisa** måste betraktas som fullt säker. 46 **a** finns ännu bevarat. **þisa** Aschaneus 3, Rhezelius, B 310; **isa** Bureus, Aschaneus 1. — Det sista ordet har sannolikt varit **feþrkar**. Det torde få anses säkert styrkt genom Bureus **fiþrmar** (med en lättförklarlig felläsning **m** i st. f. **k**) och genom Aschaneus 1 **kiþr · moþar** (vilket utgör ett försök att »förbättra» den för Aschaneus obegripliga formen). Inskriften inom det horisontella runbandet slutar med 54—56 **feþ**; huruvida r. 55 varit **i** (Bureus, Aschaneus 1, 3), **e** (B 310) eller **a** (Aschaneus 2, Rhezelius), kan givetvis ej avgöras. Jfr att 48 **e** återges i (B 310), **e** (Aschaneus 3, Rhezelius) och **a** (Bureus, Aschaneus 1). Sannolikt har inskriften i båda fallen haft stungen **i**-runa. Var på stenen de sista runorna 57—60 **rkar** ha haft sin plats, är ovisst.

Inskriftens intresse knyter sig framför allt till det efter minnesformeln tillagda: *þessa menn varu fæðrgar*. Det har sin närmaste motsvarighet i U 676: *þæisi varu Vikulfs arfar* »dessa voro Vikulvs arvingar». Meddelandet om att *þessa menn varu fæðrgar* har avseende på dem, över vilka stenen är rest, icke på dem, som hava rest stenen. Av dessa var nämligen åtminstone den ena en kvinna. Och ordet *fæðrgar* kan endast vara en beteckning för män. Stenen är sålunda rest av ett par syskon — den enas namn är förlorat, den andra hette *Gyriðr* —, över deras far och deras bror.

Av de fyra namn, som en gång funnits i inskriften, finns endast ett i behåll. Om kvinnonamnet *Gyriðr* se U 77. Om ordet *fæðrgar* se bl. a. Sö 176, 280, 347, U 241, L 265, 718.

En språkhistoriskt intressant form är nom. pl. m. **þisa þessa**. Det är en sidoform till **þair : si** Sö 169, **þaisi** U 676, **þiasi** Sö 346, **þisir** Sö 206 (d. v. s. *þair-si*, *þessi*, *þessir*), isl. *þessir*, fsv. *þessi(r)*, att jämföra med runsv. ack. sg. m. *þannsa* vid sidan av *þannsi*. Nom. pl. m. **þisa þessa** har sålunda utvecklats ur äldre **þair-sa* eller **þæi-sa*; partikeln *-sa* i *þann-sa*, *þair-sa* har uppkommit genom kontamination av partiklarna *-si* och *-a* (A. Noreen, *Geschichte der nordischen Sprachen*, 1913, s. 188). En motsvarighet till Bälby-stenens **þisa** kan möjligen föreligga i Upplandslagens *þassæ fem dagær* (Kk 10) vid sidan av *þessir allir* (Conf.); jfr A. Noreen, *Altschwedische Grammatik*, 1904, s. 400, § 509 Anm. 11). Mindre sannolikt är att nom. pl. **þisa** vore ett lån från ack.; isl. *þessa*, fsv. *þassa* måste ju betraktas som en analogiskt uppkommen form (i stället för **þa-si*) och alltså som en relativt sen form.

627. Jädra tä, Håbo-Tibble sn.

Litteratur: B 311, L 28. J. Bureus, Fa 6 s. 69 n:r 124 (Bureus' egen uppteckning), s. 100 n:r 31 (Aschaneus), s. 178 n:r 68 (Rhezelius), Fa 10:2 n:r 15, Fa 5 n:r 394, Fa 1 s. 88; M. Aschaneus, F b 18 s. 303—304; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 207, 208; P. Elvius och J. Arenius, De Fierdhundria (diss., 1717), s. 102; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 453; UFT h. 1 (1871), s. 67.

Avbildningar: Bureus, teckning (i Fa 10:2); Aschaneus, teckning (i F b 18); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 311).

Runstenen fanns enligt Bureus (Fa 6) »Vidh Jädhra i tädh, i Tybbela S.», (Fa 10:2) »Vid Jädra i Tybbela S.», (Fa 5) »Jädra», enligt Aschaneus (Fa 6) »Widh Jädhra på Jordebroyen i Tybbela Sokn», (F b 18) »I Jädhra Tädh» och enligt Rhezelius (Fa 6) »I Jädra Tädh». I samband med Aschaneus' läsning (Fa 6) tillägges, att stenen »ligger» och att »Denne by heter med rätte Järutra.» — I Ransakningarna uppges, att »J Iedra Thä finnas tuenne steenar medh Runska bokstäfwer påskrefne, och den eena ligger om kull». — Träsnittet i Peringskiölds Monumenta har påskriften »Iädra suder i täät i tible sochn». Därjämte finns ovanför bilderna av U 627 och U 628 överskriften »I Iädra Tää wises dem Resandom twenne Runestenaar»; U 628 betecknas som »den sudra» och U 627 som »den Norra Runestenen».

Fig. 20. U 627. Jädra, Håbo Tibble sn.
Efter teckning av Bureus.

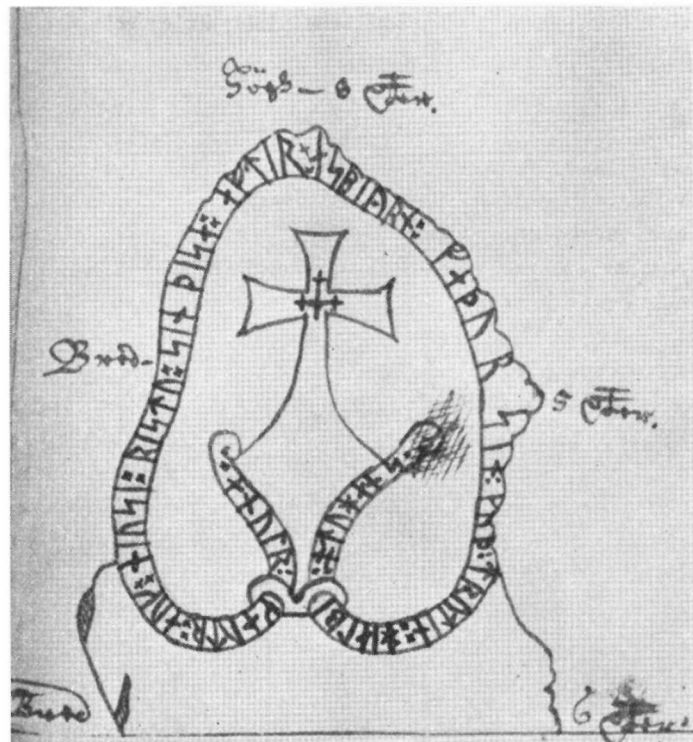

Fig. 21. U 627. Jädra, Håbo-Tibble sn.
Efter teckning av Aschaneus.

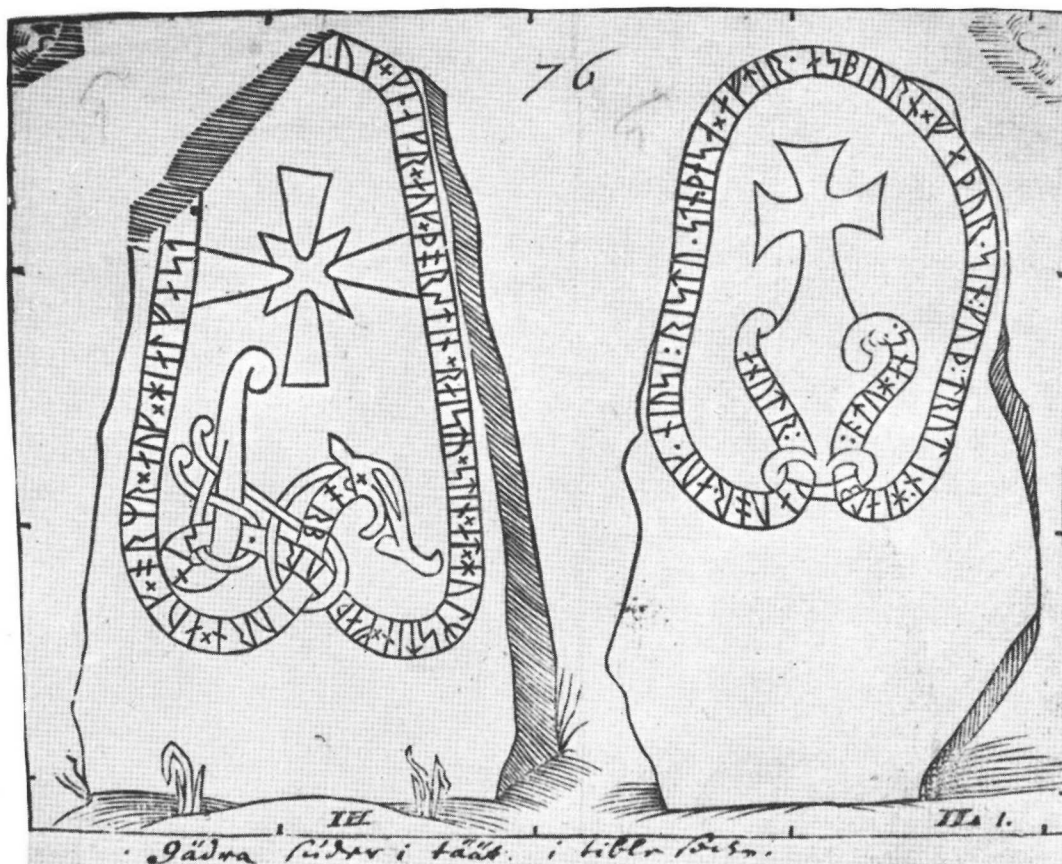

Fig. 22. U 627 och 628. Jädra, Häbo-Tibble sn. Efter B 311.

Varken O. Celsius eller R. Dybeck har några meddelanden om runstenarna vid Jädra, och dessa ha sålunda varit försvunna sedan slutet av 1600-talet. De söktes förgäves vid inventeringen 1941.

Höjd ung. 1,75 m., bredd (vid ristningens nedre del) ung. 1 m.

Inskrift (enligt B 311, med det inom [] efter äldre läsningar):

anutr : kau[t]r · auk · niusi : ristu · stn · pesa × aftir · asbiurn × faþur · sin : kup : trutin · hialbi : otu hans :
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70

Anundr, Gautr ok Niusi ræistu stæin þenna æftir Asbiorn, faður sinn. Guð drottinn hialpi andu hans.

»Anund, Göt och Nyse reste denna sten efter Åsbjörn, sin fader. Herren Gud hjälpe hans ande.»

Till läsningen: Bureus (F a 10: 2) använder som skiljetecken + eller × och har följande från B 311 mycket avvikande läsning:

+ anutr + auk + kiutr × auk × iusi × raitu × stæin × þisa × aftir × asbirri × faþur × sin × i × rutru × anka ×
 (F a 6: raistu, stan, eftir; asbirri rättat till asbiurn; i rutru anka; F a 5: raistu, stin, eftir · asbiurn, i rutru anka)

Aschaneus (F b 18) och Rhezelius (F a 6) överensstämman mycket noggrant; de återgå utan tvivel på en gemensam läsning. Efter Aschaneus' teckning är denna:

+ anulr : kautr × auk × niusi × ristu × sin þisa × aftir × asbiurn × faþur sin : kup : trutin × hialbi × otu hans ·

Bureus översätter (i F a 5) inskriften på följande sätt: »AndVitus et Giutus et Jusso exererunt lapidem hunc in mem. EsBiurni patris sui in Rutru prato (i Rutru änge).» I slutet har sålunda Bureus, på grund av en mycket fatal felläsning, trott sig finna ett ortnamn. Härmed sammanhänger givetvis hans (eller Aschaneus') anmärkning, att »Denne by heter medh rätte Järutra.» Bureus känner emellertid Aschaneus' mycket korrekta läsning, och han anför den som en »*varia lectio*» med översättningen: »Anundus, Gautus et Niuso . . . Deus Dominus adiuvet Spiritum ejus.»

Inskriftens första namn har varit **anutr** *Anundr* (icke **anutr** Bureus). Det andra var **kautr** *Gautr*; B 311 har felaktigt **o** i st. f. **9 t**. Om mansnamnet *Gautr*, i Uppland mycket sällsynt, se ovan U 617. Ett ännu ovanligare mansnamn är det tredje, 14—18 **niusi** (Aschaneus, Rhezelius, B 311), vilket väl återger ett *Niusi*. Läsningen torde vara ofrånkomlig, men ett sådant namn är annars icke känt, varken från runinskrifterna eller från andra källor. Möjligen är det ett tillnamn.

Uttrycket *Guð drottinn* »Herren Gud» är känt från ytterligare några uppländska runinskrifter: L 259 Tierp, L 714 Enköping. Jfr även Vg 127 Larvs hed, DR 380 Ny Larsker 2 (Bornholm).

628. Jädra tä, Håbo-Tibble sn.

Litteratur: B 311, L 27. J. Bureus, Fa 6 s. 70 n:r 129 (Bureus' egen uppteckning), s. 101 n:r 37 (Aschaneus), s. 178 n:r 69 (Rhezelius), Fa 5 n:r 395, Fa 1 s. 89; M. Aschaneus, F b 18 s. 305—306; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 207; P. Elvius och J. Arenius, De Fierdhundria (diss., 1717), s. 102; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 454; UFT h. 1 (1871), s. 67; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 81.

Avbildningar: Aschaneus, teckning (i F b 18); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 311).

Runstenen fanns enligt Bureus (Fa 6) »Vidh Jädhra i Tybbela S.», (Fa 5) »än Vid samma By» (som den närmast föregående U 627), enligt Aschaneus (Fa 6) »Widh Jädhra före^{na}» (d. v. s. det förut omtalade Jädra i Tibble sn), (F b 18) »I samma Jädra tädh närmare byn» och enligt Rhezelius (Fa 6) »I samma Tädh närmare byn». — I *Ransakningarna* omtalas två runstenar »J Iedra Thä» (se ovan U 627). Om uppgifterna i Peringskiölds *Monumenta* se ovan U 627.

U 628 är numera försvunnen och har trots efterforskningar 1941 och senare hittills icke kunnat återfinnas.

Höjd ung. 1,85 m., bredd (över ristningens nedre del) ung. 1,05 m. Upptill på v. sidan var ett stycke avslaget, varigenom en del av inskriften (med ett personnamn) har gått förlorad.

Inskrift (enligt B 311):

× **porbiurn** × **auk** × **ormr** × **auk** × **hialfast** . . . - **uk** × **knakr** × **auk** × **porstin** × **raistu** × **stin** × **at** ×
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55
hulmstin × **fapur** · **sin**
 60 65 70

Porbiorn ok Ormr ok Hial[m]fast[r] . . . ok Knakr(?) ok Porsteinn raistu stein at Holmstein, faður sinn.

»Torbjörn och Orm och Hjälfast . . . och Knak(?) och Torsten reste stenen efter Holmsten, sin fader.»

Till läsningen: Bureus har i Fa 6 följande läsning:
porstin auk ormr auk hiilfast auk kiutr auk porbiurn raistu stan at hulkstin fapur sin (I Fa 5 finnas följande rättelser: 1—8 **porbiurn**, 19—26 **hialfast**, 30—34 **kiutr**, 38—44 **porstin**, 53 i, 60 m).

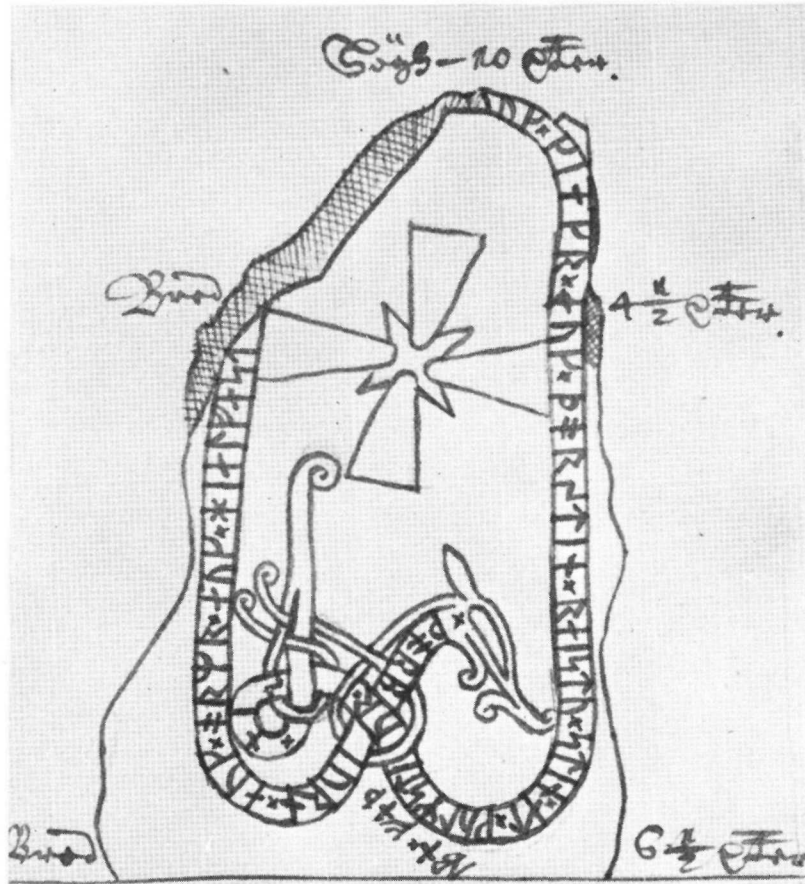

Fig. 23. U 628. Jädra, Håbo-Tibble sn. Efter teckning av Aschaneus.

Aschaneus (F b 18): þorbiurn × auk × ormr × auk × hialfast ... - uk × kiakr × auk × þorstin × raistu × stin × at × kulmstin × faþur × sin × (F a 6: hialfastr, kiutr, hulkstin).

Rhezelius (F a 6): þorbiurn × auk × ormr × auk × hialfast ... uk × kiakr × auk × þorstin × raistu × stin × at × kulmstin × faþur × sin × .

Stenen är rest av sex bröder över deras fader Holmsten. Inskriften har sålunda ursprungligen innehållit sju namn. Av dessa har ett gått förlorat på det upptill avslagna stycket. Av de övriga äro fyra namn tvåledade: *Þorbiorn*, *Þorstæinn*, *Hialmfastr*, *Holmstæinn*. Om namnet *Holmstæinn* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 105, om *Hialmfastr* ib., s. 100. *Hialmfastr* är f. ö. icke känt från runinskrifterna; från medeltida urkunder anför Lundgren ett enstaka belegg (Uppland, början av 1300-t.: *Helmuastus*). Möjligen är det dock samma namn som förekommer tre gånger i inskrifter från Trögð, med förleden tecknad *hiulm* : *hiulmfastr* U 705, *hiulmfast* (ack.) U 750, *hiulmfas* U 706. Förleden *Hialm-* är icke vanlig i nordiska personnamn. Utom *Hialmfastr* förekommer ett enstaka *Hialmgeirr* L 222 Kölje, Ärentuna sn och två gånger *Hialmviðr* Sö 268, U 61. Därför kvinnonamnen *Hialmdis* L 774 Rotbrunna, Härnevi sn och *Hialmlaug* Sö 206, 208. I det västnordiska namnmaterialet är *Hialm-* ännu mera sällsynt. Med undantag av ett enstaka *Hialmulfr* och ett par *Hialmgerðr* förekommer *Hialm-* uteslutande i fingerade namn i sagan och dikten. Det viktigaste av dessa är *Hialmarr*. Efter sagohjälten Hjalmar den hugstore har detta namn på Island redan under medeltiden (Lind) men för övrigt först i nyare tid (1800-t.) upptagits som verkligt dopnamn.

Mansnamnet *Ormr* är sparsamt belagt i inskrifterna: Sö 101 och U 345. Under medeltiden var det (enligt Lundgren) »rätt vanligt». Det sjätte namnet är **knakr** (B 311); läsningen är dock ej fullt säker (Bureus: **kiutr**, Aschaneus och Rhezelius: **kiakr**). Något sådant namn är f. ö. icke känt. Skrivningen **knakr** kan återge ett *Knagr* eller *Knakr*, *Knaggr* eller *Knakkn*, vilketdera kan ej avgöras. Från medeltiden upptar Lundgren ett *Knagg* (belagt i en småländsk urkund).

U 628 är enligt Brate ristad av Fot. Han påpekar särskilt den slående likheten i ornametik mellan U 628 och den av Fot signerade runstenen L 204 Danmarks kyrka. Attributionen av U 628 förefaller övertygande.

629. Grynsta backe, Svarsta, Håbo-Tibble sn.

Pl. 10.

Litteratur: B 308, L 29, D 1:14. J. Bureus, Runakänslanäs lärspan (1599), Fa 6 s. 56 n:r 65 (Bureus' egen uppteckning), s. 101 n:r 38 (Aschaneus), s. 179 n:r 71 (Rhezelius), Fa 10:2 n:r 9, Fa 5 n:r 393, Fa 1 s. 88; M. Aschaneus, F b 18 s. 309—310; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 208; P. Elvius och J. Arenius, De Fierdhundria (diss., 1717), s. 102; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 452, 2, s. 460, Acta Literaria Sveciae 1730, s. 92; R. Dybeck, Reseberättelse 1859, s. 2; UFT h. 1 (1871), s. 67; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 50. H. Alm, Fornlämningar i Håbo-Tibble socken, 1924 (hs i ATA), s. 5.

Äldre avbildningar: Bureus, kopparstick (i Runakänslanäs lärspan och Fa 10:2); Aschaneus, teckning (i F b 18); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 308); Dybeck a. a.; O. Juel foto (i v. Friensens samlingar, UUB).

Runstenen står i en skogsbacke 1,2 km Ö om Vallby gård, 80 m. Ö om torpstället Grynsta, som ligger på Svarsta ägor, 5 m. NV om den lilla vägen, som går ned till Sigtunafjärden och gamla färjstället. Ristningen vetter mot vägen, sålunda mot SÖ. Platsen är angiven på Geologiska kartbladet »Sigtuna» och på Ekonomiska kartan över Håbo härad (1860).

Runstenen har stått på samma plats, så länge den har varit känd, d. v. s. från början av 1600-talet. Bureus anger platsen sålunda: »Mot Sichtuna vid Grimsta i Tybbele Sockn vidh nöthusen» (Fa 6), »Vidh Hohlunda [ändrat till: Höhlunda] i Tybbela sockn», senare tillagt: »Grimstad» (Fa 10:2), »Grimstad, mot Siön» (Fa 5); Aschaneus: »Widh Grimstad Skog på wäghen til siös åt Håglunda båtehus uti Tijbbele Sockn, ståtlig uthuggen med 2 drakar, medh hvar sitt barn i sine klor och en Hök mitt millan dem» (Fa 6); »Tibbele Sochn» (F b 18). Rhezelius: »Widh Grynsta i backan» (Fa 6). — *Ransakningarna:* »Och i Grynsta backan emellan grinden och Torpet, ähr och een Runsteen medh uthugne bokstafwer.» Peringskiöld, *Monumenta:* »Grynsta Backe på Svarsta ägor moot Skarfwen Siön i tibble sochen» (B 308: »Grynsta backe», L 29: »Svarsta ägor, Grynsta backe, mot sjön Skarfven»). — O. Celsius undersökte stenen den 6 aug. 1728. Han anger platsen sålunda: »Vallby och Tibble Sⁿ vid vägen uthmed Grimsta by» (F m 60:1), »Tibble Sochn och Vallby. Vid torpet Ryttarhof ofvan för gärdet icke långt från Grimsta» (F m 60:2), »In Paroecia Tibble, et pago Wallby» (Acta Lit. Suec.). Celsius har därjämte (i F m 60:2) gjort följande anteckning: »I denne Sommar eller förleden Våhrtid hafva tvenne gemene personer och fulle rest der fram och med en sten bortslagit ett st. af stenen, hvarest stodo dhe runorna **tain**. Stycket låg der ännu qvar, och jag tog det med mig till Upsala.» — Dybeck antecknar i sin Reseberättelse 1859: »Runstenen i Svansta (sic!) backe, Lilj. 29, finnes, men inskriften är förderfvad genom upphuggning.» I *Sveriges runurkunder* lämnar han följande meddelanden: »Grynstad och Svarstad små lägenheter ligga nu under Vallby gård och namnen äro föga kända. Runstenen står lutande i en dæld, som stupar utför den sluttande stranden ned till Sigtunafjärden. En urgammal smal körväg, hvilken nu blott vintertid begagnas och som slutar vid stranden, stryker förbi stenens ristade sida. Ristningen är genom sednare upphuggningar förderfvad.» — Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Sigtuna» (1865): »vid Gryta vid den

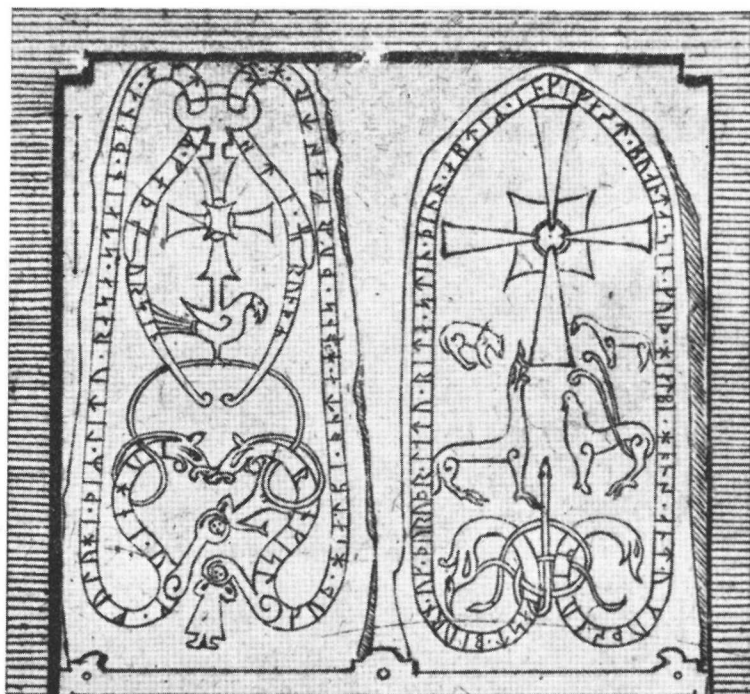

Fig. 24. U 629. Svarsta, Håbo-Tibble sn (t. v.) och L 90 Måsta, Balingsta sn (t. h.).
Efter kopparstick av Bureus 1599, i förstoring.

väg, som går ned mot Sigtunafjärden, en stående.» »Gryta» är uppenbarligen ett fel för Grynsta. — H. Alm (1924): »Grynsta. Runsten, i N skogsbrynet på höjden, där vägen går ned mot gamla färjstället. 12 m. SV runstenen ett vällagt gravfält, bestående av en hög (tvärmått 3,9 m., $\frac{1}{2}$ höjd 20 cm., grop i mitten), 4 runda och 5 firsidiga stensättningar, av de senare ett tretal dubbla, dessutom ett 3-tal skadade runda stensättningar. Gravfältets utsträckning är omkr. 30 m.»

Av allt att döma står runstenen kvar på ursprunglig plats.

Gråblå granit. På den ristade framsidan är ytan svagt rostfärgad. Höjd 2,25 m., bredd 1,17 m. Ristningen är omsorgsfullt utförd och tydlig. En del ornament, särskilt de båda människofigurerna, äro dock svagare, med finare linjer.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

+ iluhi · nuk · fuluhi · þir litu · rasa · s[tain :] þino + aftir foþur sin

+ arnkisl · k[up · h]ia[l]bi · onta hors × þurfastr hristi runor

Illugi ok Fullugi þeir letu reisa stein þenna æftir faður sinn Arngisl. Guð hialpi anda hans. Þurfastr risti runar.

»Illuge och Fulluge de läto resa denna sten efter sin fader Arngisl. Gud hjälpe hans ande. Torfast ristade runorna.»

Till läsningen: Sk äro ofta svaga och osäkra. Sk + framför 1 i och framför 48 a äro sannolika. Bst i 2 i är svag. Bst i 6 n är osäker; den synes dock snarare ha riktningen av bst i runan n än i a. Mellan 12 u och 13 h har ristaren hoppat över ett stycke av ristningsytan, där den är ojämn. 14 i är icke stunget (som i B 308). Icke stungna äro 16, 19 i, 51, 55 k. Intet sk efter

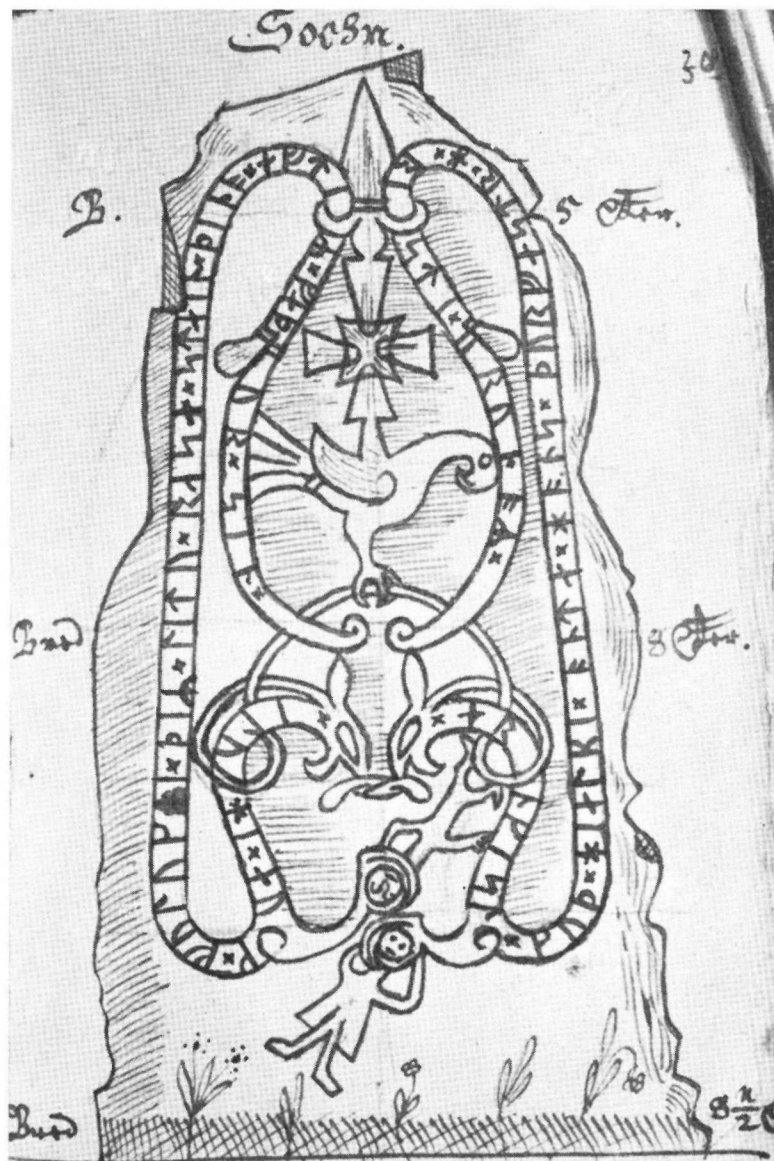

Fig. 25. U 629. Svarsta, Grynsta backe, Häbo-Tibble sn. Efter teckning av Aschaneus.

17 r, 39 r, 44 r, 47 n, 67 a, 79 r, 85 i och 90 r. Ovanför 26 s är ett stycke av stenen utmed v. kanten avslaget (jfr ovan anteckning av O. Celsius). Av 27 t och 30 n finns endast nedersta hälften i behåll. 28—29 ai äro helt borta. Övre delen av 31—32 pi saknas. 33 n och 34 o ha bst endast på h. sidan av hst. 41 o har tvärtom bst på v. sidan av hst. Den övre bst skär dock något över hst. Båda bst äro fullt tydliga och säkra. Ett stycke är avslaget nedtill på h. sidan, varigenom runorna 56—58 up · h ha gått förlorade. Bst saknas alldeles på 61 l, och det förefaller tvivelaktigt, om någon sådan har funnits huggen. 64 och 69 o äro tydliga; liksom 34 o ha de bst endast på h. sidan av hst. Detsamma gäller om 65 och 70 n. Nedre stapeln i 71 s är uppdragen till övre ramlinjen, varigenom runan har fått utseendet ʞ. 80 h är tydligt. 88 n och 89 o ha bst endast på h. sidan av hst.

Bureus (1599): 1—14 iuhei · uk · fuluhi, 31—34 pina (F a 6: pino), 41 a, 55—63 kup · hialbi, 64 o,

Fig. 26. U 629. Svarsta, Grynsta backe, Håbo-Tibble sn. Efter B 308.

69 o, 80 h, 89 o. — Aschaneus (F b 18): 1—14 × **iluhi** × **auk** × **fuluki** (F a 6: **fuluhi**), 31—34 **þino**, 41 **a**, 51—63 **kup** × **hialbi**, 64 o, 69 o, 80—85 × **h** × **risti**, 89 o. — Rhezelius (F a 6): 1—14 **iluki** × **auk** × **fuluki**, 22—25 **raisa**, 31—34 **þino**, 41 **a**, 51—63 **kup** × **hialbi**, 64 o, 69 o, 80—85 × **h** × **risti**, 89 o. — Hadorph och Leitz (B 308): Intet sk. framför 1 i. 1—14 **iluhi** · **auk** **fuluhe**, 31—34 **þino**, 41 o, 51—63 **kup** · **hialbi**, 64 o, 69 o, 80—85 **hristi**, 89 o. — O. Celsius (F m 60): 1—14 + **iluhi** **auk** · **fuluhi**, 26—34 **stain** · **þino**, 41 o, 55—63 **kup** **hialbi**, 64 o, 69 o, 80—85 **hristi**, 89 o. Celsius anmärker om r. 41: »a uthi fadur förhuggit» och om 71 s: »s i hons förhuggit». — Dybeck: 1—14 × **iluhi** · **auk** · **fuluhe**, 26—34 **s** . . . **þino**, 41 o, 55—63 **k** . . . **ialbi**, 64 o, 69 o, 80—85 **hristi**, 89 o.

Om betydelsen av runan 80 h har Aschaneus haft sina funderingar, vilket framgår av en anteckning i F a 6 (s. 101): »Denne Durfaster fins och hafva många runor rest: Detta h är hans wedernamn, Och merker så mykit som *hök*, efter ther står en Hök på stenen.» I marginalen har Bureus härtill anmärkt: »ejus judicium, quod improbo». — I F a 5 har efter inskriften följande tillagts: »Dänne Stenen fins afritat ständande uti främsta rumet bland Tijo, på Rune Tavlan, där de twänne LindOrmarne hålla hvar sit hion (han och hon) i kloerne. Der och en

Örn står under korset. Örn Gisles wapn.» Denna anteckning är emellertid överkorsad, och i marginalen har senare tillskrivits: »uppå denne stenen hålla lindormarne hvardera ett menniskoliknelse i klorne men en örn står under korset som påminner Örngisles namn.» — Efter Rhezelius' läsning (F a 6) er tillagt: »Der dän Höken står upå och bär et kors och 2 ormar spenna hvar sin karl och kunu.»

Om namnen *Illugi* och *Fullugi* se U 41. Namnet *Arngisl* är icke säkert belagt från någon annan inskrift. Jfr dock Sö 274. Från medeltida källor anför Lundgren ett par belägg på *Arngisle* och *Arnisl*.

Ristningen på U 629 har en ovanlig och synnerligen intressant ornamentik. De båda rundjuren hålla i sina klor två människofigurer, av vilka den ena genom sin dräkt torde vara kännetecknad som en kvinna. Mitt på stenen framträder en skickligt tecknad fågel, förmodligen en örn. Han bär på sin rygg ett kors. Fågeln och korset äro smakfullt inkomponerade i den av de båda runslingorna uppbyggda ramen. Den i mönstret för övrigt förhärskande symmetrien bryts på ett effektivt sätt av de båda människofigurerna med deras våldsamma rörelser. Någon symbolisk betydelse torde dessa figurer knappast ha. Det är konstnärlig lek av ristaren, som tydligen haft lust för det mera ovanliga. Detsamma kan då också vara fallet med fågeln. Ristaren kände säkerligen till motivet från andra runstenar (t. ex. U 257, ristad av Fot).

Ristarens namn är Torfast. Han har dessutom utfört U 599, kanske också L 300 Funbo kyrka, såsom Brate antager. Likheterna mellan U 599 och U 629 äro slående. Brate påpekar förekomsten av en fågel, det sällsynta bruket av **hr** i början av ordet 'ristade' (**hriti** U 599, **hristi** U 629) och den vacklande beteckningen av *a*-ljudet med **a** och med **o** (**orniutr**, **purfostr**, **runor** U 599, **pino**, **fopur**, **onta**, **hons**, **runor** U 629). Alldeles oavsett den något osäkra läsningen av **o** i **fopur**, kan sålunda denna form i U 629 icke åberopas som stöd för u-omljud i ack. *fadur*. Därjämte böra givetvis framhållas de allmänna likheterna i ornamentiken, särskilt de båda rundjurens huvud, de sammanvuxna nackflikarna och de långsträckta stjärtspiralerna. Slutligen tycks det vara karakteristiskt för Torfast, att avståndet mellan runorna är mycket ojämnt. Än stå de ganska tätt, än lämnar han ganska stora tomrum; de mest påfallande i U 629 äro mellan 12 **u** och 13 **h** och mellan 75 **f** och 76 **a**.

Eftersom ristarens identitet sålunda är ställd utan allt tvivel, bör man lägga märke till att han använder olika former av pronomenet 'denne': **pinsa** U 599, **pino** U 629.

630. V. Tibble, Håbo-Tibble sn.

Pl. 11.

Litteratur: B 309, L 26, D 1: 15. J. Bureus, F a 6 s. 99 nr 29 (Aschaneus); Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 207; UFT h. 1 (1871), s. 67; P. J. Lindal, Forskningar i Sigtuna-ängden 1875 (ATA); H. Alm, Fornlämningar i Håbo-Tibble socken, 1924 (hs i ATA), s. 27.

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 309).

Runstenen står i nordöstra slutningen av en skogshöjd med gravhögar, omkr. 400 m. NÖ om Skråmsta. Ristningen vetter mot N. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Fånö» och på Ekonomiska kartan över Håbo härad (1860).

Runstenen finnes upptagen i Bureus' anteckningsbok F a 6 (efter Aschaneus) men har av någon anledning ej kommit med i den renskrivna samlingen F a 5. Platsen säges vara: »Widh Skråmstadh kyrkiostijgh i Tybbela S.» Enligt *Ransakningarna* fanns »i Wästertibeleg Hagan Een Oprester steen». Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften »Wester Tibbla Biörkhage» och överst på sidan står: »Wäster Tibbela hage i Biörkebacken» (B 309: »Wäst. Tible Hage», L 26: »V. Tible hage»). Dybeck: »Östra delen af Vest-Tible södra skogshage upptages af smärre

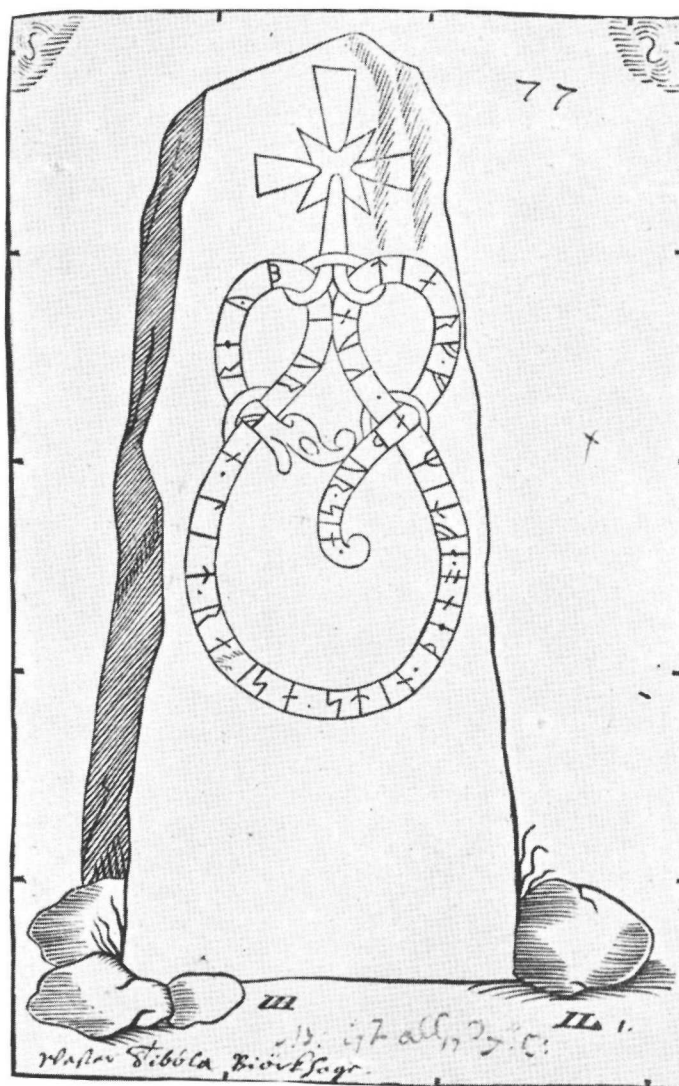

Fig. 27. U 630. V. Tibble, Håbo-Tibble sn. Efter B 309.

forngravvar och steenkretsar. Runstenen står midt ibland dem.» Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Fänö» (1863): »i hagen SO om Lilla Wester-Tibble.»

Granit. Höjd 2,60 m., bredd 0,92 m. Ristningens höjd 1,77 m., största bredd 0,77. Ytan är småknottrig, skadad genom lodrätt gående sprickor på h. sidan. Ristningen är jämnt och säkert huggen, väl bevarad och överallt tydlig.

Inskrift:

freybiurn · lit · raisa · sain · þeno · eftir · kuntiarf · faður · sin
 5 10 15 20 25 30 35 40 45

Frøybiorn let reisa s[t]æin þenna æftir Gunndiarf, faður sinn.

Fröbjörn lät resa denna sten efter Gunndjärv, sin fader.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut. Tydligt stungna äro 3, 23 e, 4 y. Icke stungna äro 11 i, 31 k. Något ovisst är, huruvida 26 e är stunget. En fördjupning finns

mitt på staven, men om denna är huggen, kan ej säkert fastställas. Något **t** finnes icke efter 18 **s**. 25 **o** är fullt säkert. Hst i 34 **t** står i en spricka och är förstörd, men båda bst finnas delvis i behåll. Även 36 **a** är skadat.

Aschaneus (F a 6): **pori · uk · iura · lt · raisa · stain · pino iftir · kuntiarf · fapur · sin**. — Hadorph och Leitz (B 309): 1—9 **freybiurn**, 18—21 **stin**. — Dybeck: 1—9 **freybiurn**, 18—21 **stin**.

Om namnet *Frøybiorn* se U 43, om *Gumndiarfr* U 510 och E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 99.

631. Kalmar kyrka.

Pl. 12, 13.

Litteratur: B 318, L 30. J. Bureus, F a 6 s. 183 nr 90 (Rhezelius), F a 5 nr 225, F a 1 s. 53; M. Aschaneus, F b 18 s. 155 f.; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 210; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 315; Skrivelse till Riksantikvarien från kyrkoadjunkten Ekblad, Kalmar, ⁹/₁₀ 1940 (ATA); S. B. F. Jansson, Runskriftsinventering i Uppsala län 1941—43 (ATA); Rapport till Riksantikvarien från konservator G. Olson ²⁰/₁₂ 1946 (ATA).

Äldre avbildningar: Aschaneus, teckning (i F b 18); Bureus, kopparstick (F f 6, s. 91); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 318).

Runstenen fanns enligt Bureus' anteckningsbok F a 6 »Widh Kyrkiedören», enligt den renskrivna samlingen F a 5 vid »Kalmar Kyrkedör». Aschaneus anger platsen sålunda: »Widh wapenhusdören, för Calmara Kyrkio.» Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften:

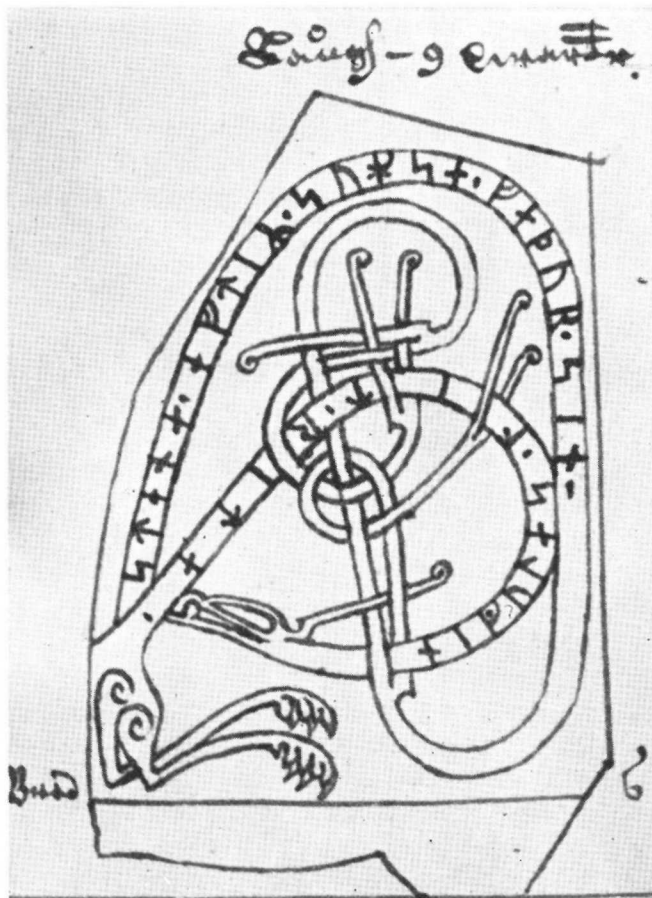

Fig. 28. U 631. Kalmar kyrka. Efter teckning av Aschaneus.

Fig. 29. U 631. Kalmar kyrka. Efter kopparstick av Bureus.

»Kalmar kyrkia i wapnhusdören»; och över sidan står: »För kyrkiodören fins denna Steen» (B 318: »Kyrko-dören», L 30: »I vapenhusdörren»). Runstenen har sedan 1600-talet varit försvunnen.

Hösten 1940 påträffades vid grävning av en grav på södra sidan om kyrkan, på platsen för det gamla vapenhuset, flera runstensfragment. De visade sig vid undersökning ha tillhört den runsten, som tidigare har legat i vapenhusdörren och är avbildad i B 318. Då vapenhuset revs, har stenen förmodligen blivit liggande på platsen; den har efterhand blivit täckt av jord, till dess att den av en händelse åter kom i dagen. Tyvärr har ristningsytan blivit svårt skadad. Skivor av den lösa sandstenen ha slagits av eller lossnat, och större delen av inskriften och ornamentiken har därigenom gått förlorad. Det visade sig emellertid, att stenen var ristad även på baksidan och där bar en tidigare okänd bildframställning. Lyckligtvis har denna blivit bättre bevarad än framsidans ristning.

Stenen har av allt att döma ursprungligen varit rest över en grav på själva kyrkogården. Den torde sålunda ha tillkommit under kyrkans allra äldsta tid.

Röd sandsten. Höjd 1,67 m.; största bredd 1 m. Runorna äro grunt huggna. Ramlinjerna äro djupare. Ytan är, även där den blivit bevarad, hårt sliten.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

[**nigulas** + **lit** · **rita** · **stena** · **eftir** · **syhsa** · **fa**]pur sen ·

Nigulas let retta stæina æftir syhsa, faður sinn.

»Nigulas lät uppresa stenarna efter **syhsa**, sin fader.»

Till läsningen: Intet sk efter 34 r. Efter 37 n finnes däremot en rund fördjupning, som utan tvivel är huggen och avsedd som ett sk. 36 e är tydligt stunget.

Aschaneus (F b 18): **nigulas** · **lit** · **rita** · **stena** · **eftir** · **suhsa** · **fapur** · **sin**. — Rhezelius (F a 6): **nigulas** · **lit** · **rita** · **stain** · **eftir** · **suhsa** · **fapur** · **sin**. — Bureus, kopparstick (F f 6): 3 g, 15—19 **staina**, 20 e, 25—29 **suhsa**. — Träsnittet i B 318, signerat av Hadorph och Leitz, har 25—29 **syasa**, men på en anteckning i Peringskiölds *Monumenta* står **syhsa**. Att denna läsning är den riktiga, framgår jämväl därav, att samma namn förekommer på den nyfunna stenen U 632. — Alla de tre äldre läsningarna ha 1—7 **nigulas**; r. 3 har sålunda säkerligen varit stungen. (L 30 har utan skäl ändrat till **nikulas**.) Huruvida sk efter 7 s har varit + (B 318) eller · (Aschaneus, Rhezelius), är givetvis ovisst. 17 e har varit stunget (Aschaneus, B 318); likaså 20 e (Aschaneus, Rhezelius, B 318). Formen 15—19 **stena** är otvivelaktig (Aschaneus, B 318); Rhezelius' **stain** beror på rättelse. Huruvida r. 26 varit stungen (B 318) eller icke (Aschaneus, Rhezelius), kan ej avgöras. Sannolikt grundar sig Rhezelius' uppteckning av inskriften icke på en självständig läsning, utan är en avskrift av Aschaneus' läsning.

1—7 **nigulas** är givetvis en form av det inlånade kristna mansnamnet *Nicolaus*, ursprungligen namn på ett av kyrkans mest dyrkade och folkliga helgon. Särskilt räknades han som de sjöfarandes skyddspatron. Dyrkan av S:t Nicolaus får en ökad spridning omkring år 1100, sannolikt som följd av translationen av hans kvarlevor från Mindre Asien till Bari i Syditalien år 1087. Såsom verkligt personnamn är *Nicolaus* eljest icke känt från uppländska, eller överhuvudtaget fastlandssvenska, runinskrifter. I den medeltida inskriften på kyrkodörren i Lista, Södermanland (Sö 78), är det givetvis helgonet som avses. I medeltida inskrifter från Gotland förekommer *Nicolaus* flera gånger som namn på personer. Den äldste kände bäraren av namnet i Danmark är konung Nils, Sven Estridssons yngste son (d. 1134). I Norge finnes ett enstaka, ej fullt säkert belägg från senare hälften av 1000-talet. Fr. o. m. 1100-talet blir namnet vanligt i alla de nordiska länderna. — Den trestaviga formen *Nikulas*, *Nigulas* är alldeles vad man kan

vänta i en text på folkspråket; *Nikulás* är den normala skriftformen i isländska och fornnorska texter. Huvudtrycket har legat på första stavelsen. Intressant är, att runinskriften har haft den tredje runan i namnet stungen: *Nigulas*. Förmodligen återger detta ett uttal med försvagning

av *k* till *g*. Mindre sannolikt torde vara, att det går tillbaka på den grekiska namnformens frikativa (*Nicholaos*). Utvecklingen har i Norden varit *Nikulas* > *Nigulas* > *Nigels* > *Niels* (M. Kristensen, *Gamle navne*, 1938, s. 37 f.).

Namnet (ack.) **syhsa** förekommer även på U 632, tydligen avseende samme man. Men det är f. ö. helt okänt.

Av inskriften att döma har *Nigulas* låtit resa »stenar», förmodligen två, efter sin fader. Det är emellertid möjligt, att det är de båda stenarna U 631 och U 632 som avses, båda resta över samme man av hans son (U 631) och hans bröder (U 632).

Runstenens största intresse anknyter till den först helt nyligen upptäckta ristningen på baksidan. Den framställer två människofigurer, den ena genom kläddräkten karakteriserad som man, den andra som kvinna. De ha ansiktena vända mot varandra och hålla varandra omfamnade. Han håller sin vänstra arm över hennes hals och axel, och med sin högra hand omfamnar hon hans midja. Mannen håller sin högra hand utsträckt, och i den bär han ett kors. Figurerna äro stadda i rörelse mot vänster, i den riktning som anges genom det framåtsträckta korset. De äro inramade av linjer som bilda ungefärligen en fyrkant. Upptill konvergera sidolinjerna och täckas av en vågrät linje. Möjligen har ristaren endast velat teckna en ram kring sina figurer. Men sannolikare torde vara, att det är ett hus eller ett rum som avses, i starkt schematisk teckning. Härför talar särskilt att korset når utanför gränslinjen på vänstra sidan. Om

Fig. 30. U 631. Kalmar kyrka. Efter B 318.

det hade varit uteslutande en linjeram, är det sannolikt, att ristaren hade låtit hela sin teckning inneslutas av ramen.

Då det gäller bildens tolkning, är korset givetvis det i främsta rummet meningsfyllda och avgörande. Med det framåtsträckta korset visar mannen den väg, som de båda äro beslutna att tillsammans följa. Bäst passar framställningen, förefaller det, till en pilgrimsfärd. Mindre troligt synes det vara, att det är uppståndelsen ur graven som avses.

Bilden är på samma gång enkel och rörande. Den uttrycker både känsla och handling. Det är en i hög grad talande framställning. Den har utan tvivel uppfattats och förstått av sin samtids människor.

Ristningen är märklig såsom en av de äldsta människoframställningarna i vår konst. Den har en säregen blandning av stilisering och realism. Påfallande är den omsorg, varmed de fyra händerna äro tecknade, med alla sina fingrar. Säkerligen har ristaren haft ett mönster att följa. Härpå tyder bl. a. den karakteristiska kroklinje, varmed i ett sammanhängande drag näsan och det ena ögat äro framställda. Båda figurerna bära på huvudet liknande hättor. Den vänstra

figuren är klädd i ett tätt åtsittande skjorta eller rock med långa och vida ärmar. Den högra figuren bär över axlarna en mantel eller kappa, vars snett fallande veck ange, att den varit fästad över den högra axeln. Den har icke haft några ärmar; den vänstra handen sticker fram direkt under mantelfällen. Vid figurens andra hand, den högra, synes konturen av en ärm. Tydligt har ristaren tänkt sig, att kvinnan under sin mantel har burit en rock eller en skjorta av samma art som mannens. Tyvärr är ristningen nedtill förstörd och sålunda ofullständig.

632. Kalmar kyrka.

Pl. 14.

Litteratur: O. v. Friesen, Anteckningar 1919 (UUB); Dagens Nyheter ²⁴/₄ 1921; Handlingar i ATA 1918, 1919, 1930, 1946; S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1941—43 (ATA).

Äldre avbildningar: v. Friesen, foto 1919 (UUB); Dagens Nyheter, foto 1921 (ATA).

Denna runsten står f. n. uppställd i Kalmar kyrka, omedelbart t. v. om ingångsdörren. Den är hopsatt av sju fragment. Delar av den ursprungliga runstenen saknas alltså, dels ett par bitar av toppstycket, dels också stycken på vänstra sidan. Även inskriften är därför mycket fragmentarisk.

Toppstycket (med runorna - **inbiorn** ... - **op** -) anträffades år 1902 vid grävning på kyrkogården S om kyrkan, på den plats där tidigare vapenhuset har stått.

De övriga delarna av stenen, ett större stycke (med runorna **r** · **sin** · **syhsa**) och fem mindre, voro inmurade i sakristians yttre gavelvägg. Sakristian är belägen på norra sidan av kyrkan. På gavelväggens utsida, drygt 5 m. över marken, är en plåtlucka med ingång till sakristians valv. Omedelbart innanför luckan var runstenen inmurad i taket. Den hade brustit, och de fem mindre, lösa styckena togos ned vid inventeringen 1941 och placerades tills vidare i vapenhuset. År 1946 löstogs det större stycket, varefter de olika delarna sammanfogades med stenkitt och stenen uppställdes på sin nuvarande plats inne i kyrkan.

Röd sandsten. Höjd 1,12 m., största bredd 0,91 m. Toppstyckets höjd 0,67 m., bredd 0,38 m. Mellanstyckets höjd 0,73 m. Stenens tjocklek 7—10 cm. Ytan är skadad, särskilt på v. sidan. Ristningen har varit mycket skickligt huggen, med jämna och fina ristningslinjer. På stenens baksida ett kors.

Inskrift:

... **i** · **o** - ... **inbiorn** ... - **op** - **r** · **sin** · **syhsa**

... o[k Stæ]inbiorn ... [br]oð[u]r *sinn* syhsa.

»... och Stenbjörn (?) (reste efter) sin broder **syhsa**.»

Till läsningen: Övre delen av runan 3 är borta. Den kan ha varit **i**, **k** eller **l**. 4—10 **inbiorn** är fullt klart. 6 **b** har en ovanlig form; det liknar nästan ett **H**. Framför 12 **o** synes nedre delen av en bst till **r** eller **u**. 12 **o**, 13 **p** och 15 **r** äro väl bevarade. Av avståndet till 15 **r** att döma måste **r**. 14 ha varit ett **u**; endast nedersta delen av hst finnes i behåll. 17 **i** har mitt på staven en fördjupning, som möjligen är huggen. Ett **e** är sålunda möjligt, kanske sannolikt (jfr U 631). 20 **y** är säkert stunget. Mellan hst och bst finnes ett kort streck, som säkert är hugget. Båda bst i 21 **h** äro fullt säkra; runan har sålunda varit **h**. Alla runorna i namnet 19—23 **syhsa** äro säkra. Intet sk finnes vid inskriftens slut.

Inskriften har uppenbarligen slutat med orden [ritu · at · br]oð[u]r · sin · syhsa. Därframför måste, av utrymmet att döma, ha stått två namn. Det senare av dem har varit *Stæinbiorn* eller *Arinbiorn*, vilketdera kan ej avgöras. 3—4 **o** -, som föregås av ett sk, har förmodligen varit bindeordet **ok**. Det första har då varit ett mansnamn, slutande på *-i*.

Om namnet (ack.) **syhsa** se U 631.

På stenens baksida finnes ett numera defekt kors.